

T.C.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**ÇERKEZ ETHEM'İN KURTULUŞ SAVAŞI'NDAKİ
FAALİYETLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tuğçe ÖZSOY KAZDAL

TARİH ANA BİLİM DALI

Ankara, 2021

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**ÇERKEZ ETHEM'İN KURTULUŞ SAVAŞI'NDAKİ
FAALİYETLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tuğçe ÖZSOY KAZDAL

TARİH ANA BİLİM DALI

Doç. Dr. Sayim TÜRKMAN

Ankara, 2021

ONAY SAYFASI

Tuğçe ÖZSOY KAZDAL tarafından hazırlanan “Çerkez Ethem’in Kurtuluş Savaşı’ndaki Faaliyetleri” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi	Kurum	İmza
Doç. Dr. Sayim TÜRKMAN	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	
Kabul ☒ Red ☐		
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Akif FİDAN	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	
Kabul ☒ Red ☐		
Doç. Dr. Bülent DURGUN	Milli Savunma Bakanlığı	
Kabul ☒ Red ☐		
Prof. Dr. Salih YILMAZ	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	
Kabul ☒ Red ☐		
Prof. Dr. M. Seyfettin EROL	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	
Kabul ☒ Red ☐		

Tez Savunma Tarihi: 29.09.2021

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Unvan Ad Soyad

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim.

Tuğçe ÖZSOY KAZDAL

TEŞEKKÜR

Bu teze başlarken beni her anlamda özgür bırakan, bilimsel düşünceyi yaşam biçimi olarak algılamamı sağlayan, yüksek lisans eğitimine başlangıcımdan bugüne, her zaman beni destekleyen, takdir ve taltif eden bir öğrencisi olarak değil, meslektaş olarak gören ve tezimin her adımında beni yönlendirdiği ile hiç yalnız bırakmayan sayın hocam Doç. Dr. Sayim TÜRKMAN'a teşekkür gönül borcumdur. Yoğun çalışmalarım sırasında bana vermiş olduğu sonsuz destek ve gösterdiği sabır için eşim Hasan'a ve hayatım boyunca benim yanımda olan, tüm çalışmalarım boyunca beni cesaretlendiren ve desteklerini hiç esirgemeyen, her zaman yanımda hissettiğim babam Yüksel Özsoy'a, annem Gülşen Özsoy'a ve kardeşim Şule Özsoy'a teşekkürlerimi sunarım. Son olarakta şuanda hiçbir şeyden haberi olmasada, sanki hissediyormuşçasına bana destek olan ve çalışmamın sonlarına denk gelen güzel kızım Alya Elif'ime yürek dolusu sevgiler sunarım.

ÖZET

ÇERKEZ ETHEM'İN KURTULUŞ SAVAŞI'NDAKİ FAALİYETLERİ

30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması'yla Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı'nın yenilgisini kabul etmiş sayılmaktadır. Mondros Ateşkes Antlaşması, Osmanlı Devleti gibi iki cihana 600 yıl boyunca hükmetmiş bir devletin sonu değil, aynı zamanda bir milleti olan Türklüğün yok edilmek istenmesinin neticesidir. Mondros Ateşkes Antlaşması'yla savunmasız bırakılan Anadolu halkı, kendilerini savunmak için yerel direniş örgütü olan Kuvâ-yi Milliye birliklerini oluşturmuşlardır. Yunanlıların 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'i işgal etmesi, Anadolu ve bölge halkının hızlıca teşkilatlanmasına neden olmuştur. Düzensiz olarak örgütlenen teşkilatlar içerisinde önemli olanlardan biri, Çerkez Ethem öncülüğünde kurulmuş olan Kuvâ-yi Seyyâre'dir. Kuvâ-yi Seyyâre işgallere karşı müdahalelerde ve yerel isyanları bastırmada büyük rol oynamış, merkezi otoritenin güçlenmesine katkı sağlamıştır.

İzmir'in işgali ile başlayan dış güçlerin Anadolu'da yayılması, Yunanlıların Ege Bölgesi'nin içlerine kadar ilerlemesiyle devam etmiştir. İşgallere karşı Batı Anadolu'da Kuvâ-yi Milliye örgütlenmesi oluşmuştur. Rauf Orbay, Kuvâ-yi Milliye örgütünün ilerlemesi ve Yunanlıların memleket topraklarından atılması için Bandırma'ya giderek, Çerkez Ethem ve ağabeyleri ile görüşerek, Milli Mücadele'ye desteklerini istemiştir. Milli Mücadele'ye katılarak, başlangıçta Yunan ilerlemesini durdurmuş ve ülkede meydana gelen iç isyanları başarıyla bastırarak Anadolu'da kurulan yeni ve düzenli Türk ordusunun teşkilatlanması için yaklaşık bir buçuk yıl gibi bir zaman kazandırmıştır. Bu sayede de Türk İstiklal Harbi'ne önemli bir katkı sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Anadolu'daki Ayaklanmalar, Çerkez Ethem, Kuvâ-yi Milliye, Milli Mücadele.

ABSTRACT

THE ROLE OF CERKEZ ETHEM IN THE TURKISH WAR OF INDEPENDENCE

With the Mondros Armistice Treaty, on October 30, 1918, the Ottoman State is considered to have accepted the defeat of the First World War. The Armistice of Mondros is not the end of a state that ruled over two worlds like the Ottoman Empire for 600 years, but it is also the result of the destruction of a nation, Turkishness. The Anatolian people, who were left vulnerable with the Mondros Armistice Treaty, formed the national resistance organization Kuvâ-yi Milliye to defend themselves. The occupation of Izmir by the Greeks on 15 May 1919 caused the people of Anatolia and especially the region to accelerate their organization. One of the important ones among the irregular public organizations is Kuvâ-yi Seyyâre, founded under the leadership of Cerkez Ethem. Kuvâ-yi Seyyâre provided great benefit in actions against invasions and in suppressing local rebellions and contributed to the strengthening of the central authority.

The spread of external powers in Anatolia region that started with the occupation of Izmir continued with the progress of the Greeks to the interior of the Aegean Region. The Kuvâ-yi Milliye organization was formed in Western Anatolia against the occupations. Rauf Orbay went to Bandırma and asked for his support by meeting with Çerkez Ethem and his brothers in order to advance the Kuvâ-yi Milliye organization and expel the Greeks from their homeland. Cerkez Ethem, who participated in the National Struggle, stopped progress of the Greek and successfully suppressed the internal revolts in the country. Cerkez Ethem provided time for the organization of the new and regular Turkish army established in Anatolia. In this way, Cerkez Ethem made an important contribution to the Turkish War of Independence.

Key Words: Cerkez Ethem, Kuvâ-yi Milliye, National Struggle, Uprisings In Anatolia.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER	iii
SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	v
ŞEKİLLER DİZİNİ	vi
1. ÇERKEZ ETHEM'İN BİYOGRAFİSİ.....	1
1.1. Çerkez Ethem'in Çocukluğu ve Ailesi	1
1.2. Çerkez Ethem'in Askerliğe Başlayışı.....	3
1.3. Çerkez Ethem'in Batı Cephesi'nde Yunan Harekâtına Karşı Mücadelesi	3
1.3.1. Çerkez Ethem'in Milli Mücadele'ye Katılması.....	3
1.3.2. Çerkez Ethem ve Salihli Cephesi	7
1.3.3. III. Gediz Taarruzu (24 Ekim – 12 Kasım 1920)	13
2. ÇERKEZ ETHEM'İN İÇ İSYANLARA KARŞI MÜCADELESİ	18
2.1. Milli Mücadele'de İç Ayaklanmalar.....	18
2.2. I. Anzavur Ayaklanması (1 Ekim – 25 Kasım 1919)	21
2.3. II. Anzavur Ayaklanması (13 Şubat – 16 Nisan 1920).....	24
2.4. Düzce Bolu Ayaklanması	27
2.4.1. Birinci Düzce Bolu Ayaklanması (13 Nisan – 31 Mayıs 1920).....	27
2.4.2. İkinci Düzce Ayaklanması (19 Temmuz – 23 Eylül 1920).....	28
2.5. Yozgat Çapanoğlu İsyanı (15 Mayıs – 27 Ağustos 1920).....	29
2.6. Çerkez Ethem ve Yeşil Ordu Cemiyeti	39
2.6.1. Ankara'da Yeşil Ordu Cemiyeti'nin Oluşumu.....	39
2.6.2. Kuvâ-yi Seyyâre ve Yeşil Ordu.....	41
3. ÇERKEZ ETHEM'İN ANKARA İLE SİYASİ VE ASKERİ İLİŞKİLERİ.....	46
3.1. Çerkez Ethem'in Ölümü.....	78

4. SONUÇ.....	80
KAYNAKÇA	83

SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ

ATASE	: Askeri Tarih ve Stratejik Etüt
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
BEO	: Bab-ı Ali Evrak Odası
C	: Cilt
DH.EUM.AYŞ.	: Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş Kalemi
DH.KMS.	: Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti
D.N.	: Dosya No
Gnkur	: Genelkurmay
G.N.	: Gömlek No
İSH	: İstiklal Harbi Kataloğu
KS	: Kısım
S	: Sayfa
TİTE	: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.1. Gediz Taarruzu.....	17
Şekil 2.1. Birinci Anzavur Ayaklanması.....	23
Şekil 2.2. İkinci Anzavur Ayaklanması	26

1. ÇERKEZ ETHEM'İN BİYOGRAFİSİ

1.1. Çerkez Ethem'in Çocukluğu ve Ailesi

19. yüzyılda Rusların, Kafkasya'da izlemiş oldukları yayılmacı politikası nedeniyle, bölgede nüfuzlu olan Çerkez halkı olumsuz etkilenmiştir. Topraklarından ayrılmak istemeyen Çerkez halkı, Ruslarla yaptıkları mücadeleyi kaybederek, vatanlarını terk etmek zorunda kalmışlardır. Bu olayla birlikte Çerkez halkının göç sorunu ortaya çıkmıştır.¹ Bunun üzerine Çerkez halkı, kendilerine yakın gördüğü Osmanlı Devleti'nin topraklarına göç etmeye başlamışlardır.² Osmanlı Devleti'nin topraklarına gerçekleştirilen göç, 19. yüzyılın sonlarına kadar devam etmiştir. Bunun üzerine göçmen bölgeleri, İç Anadolu'da Konya ve Kayseri'ye doğru, Batı Anadolu'da ise Aydın ve Manisa bölgelerine doğru genişletilmiştir. Göçmenler Güneydoğu Anadolu'da ise Musul, Kerkük ve Halep bölgelerine doğru yerleştirilmiştir.³

Çerkez Ethem, Çerkez boylarından Şapsıh oymağına mensuptur. Çerkez Ethem'in ailesi, Kafkasya'nın Adıgey Bölgesi'nden Bandırma'ya gelerek, bu bölgeye yerleşmişlerdir. Çerkez Ethem, Pşav ailesine mensup Ali Bey'in beşinci ve en küçük oğlu olarak, 1880 yılında Bandırma ve Mihalic ilçeleri arasında bulunan, Emreköy'de dünyaya gelmiştir.⁴

Çerkez Ethem'in babası Ali Bey, çiftlik sahibi ve değirmencilik ile uğraşan varlıklı biriydi. Bölgede Yakup Ağa olarak bilinen Doktor Nazım'la tanışıp, İttihat ve Terakkî örgütüne katılmıştır. Çerkez Ethem'in iki ağabeyi İlyas ve Nuri Beyler, zaptiyelerle birlikte Rum eşkıyası ile savaşırken şehit olmuştur. Diğer iki ağabeyi olan Reşit ve Tefvik Beyler ise 1902 ve 1910 yıllarında harbiyeden subay olarak mezun olmuşlardır.

¹ Acar, Kezban (2002) **Kafkasya'da Rus İstilas ve Direniş Hareketleri**, Türkler Ansiklopedisi, C:18, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, s.515-521.

² Öztuna, Yılmaz (1983) **Büyük Türkiye Tarihi**, C:12, İstanbul, Ötüken Yayınevi, s.895-896.

³ Saydam, Abdullah (2010) **Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)**, 2. Basım, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, s.135-147.

⁴ Ethem, Çerkez (2014) **Hatıralarım**, 2. Baskı, İstanbul, Bizim Kitaplar Yayınevi, s.8.

Reşit ve Tevfik Beyler, Rumeli'deki çetelerle mücadele ederken, 1906 yılında Resneli Niyazi'nin aracılığıyla, İttihat ve Terakkî örgütüne katılmışlardır. Daha sonra Reşit Bey, Eşref Sencer (Kuşcubaşı) tarafından İttihat ve Terakkî'nin özel hareket örgütü olan Teşkilât-ı Mahsûsa'ya alınmış ve bu örgütle Trablusgarp Savaşı ve Balkan Savaşı'nda Batı Trakya bölgesinde görev yapmıştır.⁵

Çerkez Ethem, Hatıralarım eserinde, babası Ali Bey hakkında emlak sahibi, refah yaşayan ve cömert biri olduğunu belirtmiştir. Ali Bey'in Bursa'da ikamet ettiğini ve bölgede dürüstlüğüyle tanınmış biri olduğunu söylemiştir. Ayrıca ailenin en küçüğü ve Ali Bey'in de en sevdiği oğlu olduğunu, zaman zaman abisinin kendisini, kendi evlatlarına bile tercih ettiğini belirtmiştir.⁶

Ali Bey öğrenimleri ve meslekleri nedeniyle, evlatlarının çiftçiliği birer birer terketmesi üzerine, son çocuğu olan Çerkez Ethem'in eğitim görmesine razı olmamıştır. Diğer oğullarının subay olması ve Çerkez Ethem'e daha hoşgörülü olması sebebiyle, Ethem'in kendi yanı başında hayat sürmesini istemiştir. Ancak ağabeylerinin asker oluşu Ethem'i askerlik mesleğine meylettirmiş ve Ethem'de ağabeyleri gibi subay olmak istemiştir. Çerkez Ethem, askerlikle ilgili teorik bilgilerini, abilerinin harbiye okulundan yıllık izinlerinde çiftliğe gelirken getirdikleri askerlikle ilgili kitaplardan edindiğini belirtmiştir.

Çerkez Ethem askerlik mesleğine olan hayranlığını ve daha sonra askerlikle ilgili deneyimlerini Anılarım eserinde, çocukluktan beri askerliğe girmeyi çok istediğini, ancak iki büyük abisinin asker olmasından ötürü babasının razı olmadığını belirtmiştir. Bu yüzden on dokuz yaşında İstanbul'a kaçarak, nefer süvariliğine girip, talimhanelerde staj gördüğünü ifade etmiştir. Bölümün devamında başçavuş olarak terhis olduğunu, Balkan Savaşları'nda subay vekili olarak görev yaptığını söylemiştir.⁷

⁵ Akşin, Sina (2010) **İç Savaş ve Sevr'de Ölüm**, 1. Baskı, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, s.26.

⁶ Ethem, **Hatıralarım**, s.17.

⁷ Ethem, Çerkez (1993) **Anılarım**, 1. Baskı, İstanbul, Berfin Yayınları, s.7.

1.2. Çerkez Ethem'in Askerliğe Başlayışı

Ağabeyleri gibi subay olmak isteyen Çerkez Ethem, Bakırköy Süvari Küçük Zabit Mektebi'nden, birincilik derecesiyle, zabit vekili olarak mezun olmuştur.⁸ Çerkez Ethem zabit mektebinden mezun olduktan sonra, 1912 yılında başlayan Balkan Savaşı'nda zabit vekili olarak, Çürüksulu Mahmut Paşa Kolordusu'nun karargâh muhafız bölümünde görev almış ve Bulgarlarla yapılan çete savaşları sırasında yaralanmıştır.⁹

Çerkez Ethem I. Dünya Savaşı sırasında, ağabeyleri gibi Sencer Kuşçubaşı Eşref Bey'in başkanı olduğu Teşkilât- ı Mahsûsa'ya katılmıştır. Burada gerillacılığın gerektirdiği eğitimleri almıştır. I. Dünya Savaşı'nın başlarında Irak ve İran bölgelerinde arkadaşlarıyla birlikte, gönüllü olarak Rauf Orbay Bey'in kuvvetlerine katılmışlardır. İran'ın Kürt aşiretlerine karşı karşıya kaldığı mücadeleye büyük katkı sağlamıştır.¹⁰ Bu sırada Sadun ile Irak seferi sırasında yaralanan Çerkez Ethem, Bandırma'ya dönmüştür. Mondros Mütarekesi'ni ve peşinden gelişen olayları Bandırma'dan izlemek durumunda kalmıştır.¹¹

1.3. Çerkez Ethem'in Batı Cephesi'nde Yunan Harekâtına Karşı Mücadelesi

1.3.1. Çerkez Ethem'in Milli Mücadele'ye Katılması

Çerkez Ethem, I. Dünya Savaşı'nın sona ermesi üzerine Bandırma'daki ailesinin yanına geri dönmüştür. İstanbul'da katıldığı Teşkilât-ı Mahsûsa'da almış olduğu gerillacılık eğitimini burada sürdürmüştür. Güney Marmara Bölgesi'nde isyan eden bir Ermeni Papazı ve çevresindekileri yakalayarak, Manyas'a göndermesi, bunun bir örneği olmuştur. Çerkez Ethem'in bölgede yapmış olduğu çete hareketlerinin artması üzerine, Ahmet İzzet Paşa Hükümeti'nin Dâhiliye Nâzırı Ali Fethi Bey'e, bölge halkı tarafından şikâyet edilmiştir. Durumdan haberdar olan Rauf Bey, herhangi bir karşı kuvvete gerek olmadan, Çerkez Ethem'in nasihat yoluyla bu hareketlerinden vazgeçeceğini, Sadrazam ve Dâhiliye Nâzırı'na bildirmiştir. Daha sonra Çerkez Ethem'in ağabeyi Reşit Bey'le iletişime geçen Rauf Bey, Bandırma Liman Reisi Mehmet Şakir aracılığıyla, Reşit Bey'e bir mektup göndermiştir. Mektupta Rauf Bey, Çerkez Ethem'in çete hareketlerine devam etmesinin bölge halkında

⁸ Kutay, Cemal (2004) **Çerkez Ethem Tamamlanmış Dosya**, 4. Baskı, İstanbul, Özgür Yayınları s.63.

⁹ Ethem, **Hatıralarım**, s.9.

¹⁰ Orbay, Rauf (2005) **Siyasi Hatıralar**, 1. Baskı, İstanbul, Orgun Yayınevi, s.117.

¹¹ Ethem, **Hatıralarım**, s.10-12.

tedirginlik oluşturduğunu, bu hareketlerin vatan ve millet menfaatlerine aykırı olduğunu söylemiştir. Ayrıca Rauf Bey mektupta, şikayetlerin devam etmesi üzerine Çerkez Ethem kuvvetlerine karşı hareket edilebileceğini belirtmiştir. Bunun üzerine Çerkez Ethem ile görüşen ağabeyi Reşit Bey, Çerkez Ethem'in 61 askeriyle birlikte hükümetin emri altına geçtiğini Rauf Bey'e bildirmiştir.

10 Kasım 1918 tarihinde Dâhiliye Nâzırı Ali Fethi Bey, Çerkez Ethem ve askerlerinin hükümetin emir komutasında olduğunu Karesi Mutasarrıflığına bildirerek, serbest bırakılmalarını istemiştir.¹² Ayrıca Reşit Bey, Rauf Bey'le Bandırma iskelesinde yapmış olduğu görüşmede, Çerkez Ethem'in yapmış olduğu hatalardan pişman olduğunu ve bir daha tekrarlanmayacağı konusunda söz vermiştir.¹³ Ancak, Çerkez Ethem bu nasihatleri ve verilmiş olan sözleri dikkate almamış ve etrafındakilerin sayısını arttırmak için bölgede çetecilik yapmaya devam etmiştir.

Çerkez Ethem'in emrindeki asker sayısını arttırma çabası sırasında yapmış olduğu en önemli olay, İttihat ve Terakkî'nin önemli isimlerinden olan ve 1913-1918 yılları arasında İzmir Valiliği yapmış, Rahmi Bey'in oğlunu kaçırmaması olmuştur. Rahmi Bey İzmir valisiyken, Çerkez Ethem ile karşı karşıya geldiği bir olay sonrasında Ethem'in gururu incinmitir. Çerkez Ethem'in çetecilik hareketleri yaptığı sırada, Cumaovası'nda bulunan ve Von Heemstra adında bir Hollandalıya ait olan çiftliği basıp, haraç alma girişimi sırasında Vali Rahmi Bey'in bölgeye önceden jandarma ekipleri göndererek baskını engellemesi, Rahmi Bey ile Çerkez Ethem'i karşı karşıya getiren olay olmuştur. Ayrıca jandarma ekiplerinin müdahalesiyle Çerkez Ethem'in kuvvetlerinden bazı adamların yaralanması, Çerkez Ethem ile Rahmi Bey arasındaki husumetin artmasına neden olmuştur.

Bu olay üzerine Çerkez Ethem, Rahmi Bey'den intikam almak istemiştir. İlk olarak, Rahmi Bey'in İstanbul seyahati sırasında trenine bomba yerleştirmeyi düşünmüştür. Ancak kendisine yakın olan Sapançalı Baki Bey bu plana razı olmayıp, Vali Rahmi Bey'in İstanbul seyahati sırasında kendisinde trende yer alarak, Çerkez Ethem'in eylemine engel olmuştur.

¹² B.O.A., DH-KMS., D.N.49/1, G.N.29.

¹³ Orbay, **Siyasi Hatıralar**, s.229

İntikam düşüncesi değişmeyen Çerkez Ethem, Rahmi Bey'in oğlunu kaçırmayı düşünmüştür.¹⁴ 12 Şubat 1919 tarihinde Bornava'daki Miss Florence adlı okulda eğitim gören, Rahmi Bey'in 8 yaşındaki oğlu Arslan'ı, Manyaslı Şevket, Manyaslı Mahmut ve Samsunlu Bekirle birlikte kaçırarak, Teşkilât-ı Mahsûsa'nın başkanı olan Kuşçubaşı Eşref'in Salihli'deki çiftliğine götürmüştür.¹⁵

Çerkez Ethem, Rahmi Bey'den, oğlu Arslan'a karşılık olarak, o zamanda büyük bir meblağa karşılık gelen, yarısı altın yarısı da kâğıt para olacak şekilde, 53.000 lira fidye istemiştir. O sırada Bekirağa Bölüğü'nde tutuklu bulunan Rahmi Bey'in bunu karşılaması mümkün olmamıştır. İzmir halkı fidyeyi toplayabilmek için seferber olmuş ve her caddeye bir yardım sandığı koymuşlardır. Ayrıca İzmir'in zengin kesiminden borç para istenmiştir. Rahmi Bey'in babası, eski Harekât Ordusu Kumandanı Hüseyin Hüsnü Paşa vasıtasıyla, fidye Çerkez Ethem'e ödenmiştir. 6 Mart 1919 tarihinde Çerkez Ethem, Rahmi Bey'in oğlunu serbest bırakarak, Sapançalı Baki Bey'e teslim etmiştir.¹⁶ İstanbul Hükümeti, Çerkez Ethem'in yapmış olduğu bu hareketinden, İzmir Valiliği'nin 7 Mart 1919 tarihinde göndermiş olduğu telgraf sayesinde haberi olmutur.¹⁷

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı sonrası imzaladığı Mondros Ateşkes Antlaşması'yla ordusu terhis edilmiştir. İtilaf Devletleri, Mondros Ateşkes Antlaşması'nın hükümlerini uygulayarak, Anadolu'da yer yer işgallere başlamıştır. Tüm bu durumlar gerçekleşirken Osmanlı Hükümeti'nin, Türk halkının can ve mal güvenliğini koruyamaması, başta Kuvâ-yi Milliye hareketinin başlamasına ve Batı Cephesi'nin kurulmasında etkili olmuştur.¹⁸

¹⁴ Özer, Kemal (1964) **Kurtuluş Savaşı'nda Gönen**, 1. Baskı, Balıkesir, Türkdili Matbaası, s.69.

¹⁵ Taçalan, Nurdoğan (1998) **Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken Hasan Tahsin**, 1. Baskı, İstanbul, Aksoy Yayıncılık, s.114-116.

¹⁶ Göztepe, T. Mümtaz (1994) **Osmanoğullarının Son Padişahı Vahidettin Mütareke Gayyasında**, 1. Baskı, İstanbul, Sebil Yayınevi, s.240.

¹⁷ B.O.A., DHEUM.AYŞ., D.N.1, G.N.19.

¹⁸ Kılâğız, Nuran (2008) **Kuvâ-yi Milliye'nin Doğuşu ve Milli Mücadeledeki Rolü**, İlk Adımdan Cumhuriyet'e Milli Mücadele Sempozyum Bildirisi, C:21, S:1 Samsun, Mavi Yayıncılık, s.273-274.

1919-1922 yıllarında İtilaf Devletleri'nin işgallerine İstanbul Hükümeti karşılık verememiş ve Osmanlı Devleti dağılmaya başlamıştır. Bu dönemde Anadolu'da, Milli Mücadele adı altında "milli iradeye" dayanan, yeni bir devlet sisteminin temelleri atılmaya başlanmıştır. Bu milli direniş, Ege'de Yunan işgaline karşı Çerkez Ethem ve birlikleri, Anadolu'da ise işgal bölgelerindeki direniş birlikleri olarak ortaya çıkmıştır.¹⁹

Anadolu halkı bağımsızlıklarını sürdürmek ve Milli Mücadeleye katılmak amacıyla, eski ittihatçıların önderlik yaptığı örgütlere katılmayı sürdürmüş ve birçok dernek kurulmuştur.²⁰ Bunlardan Müdâfaa-i Hukuk, Muhafaza-i Hukuk, Redd-i İlhak adıyla kurulan cemiyetler, yerli müfrezelerin her türlü ikmal hizmetlerini yerine getirmiş ve Kuvâ-yi Milliye birliklerinin ihtiyaçlarını karşılamakta görev almışlardır.²¹ Çerkez Ethem birlikleride Anadolu'da ki bu işgallere karşı oluşturulmuş kuvvetlerden biri olmuştur.

Güney Marmara ve İzmir bölgelerinde yoğunlukta olan Rum ve Ermeniler, bölgedeki isyanlarını arttırmışlardır. Ayaklanmaya maruz kalan bazı köyler, dönemin İzmir Valisi Rahmi Bey ve İstanbul Hükümeti'nden destek istemişlerdir. Ülkenin işgal altında olması, bu isteği pek mümkün kılmamış ve halk ayaklanmaya karşı vatanperver insanlarla birlik olup, karşı gelmeye çalışmışlardır.²²

17. Kolordu Kumandanı Bekir Sami Bey, 21 Mayıs 1919 tarihinde Bandırma'ya gittiğinde, her tarafta Yunan bayrakları asılmıştı. Sayıları 6000 civarını bulan Rum-Yunan ordusu taarruz için hazır bekliyordu. İşgali engellemek için direniş kuvvetleri oluşturulmaya başlanmıştı. Bu kuvvetlerin içerisinde Çerkez Ethem ve birliklerinin yer almasını isteyen Bekir Sami Bey, Çerkez Ethem'in babası Ali Bey ve kardeşi Reşit Beyle görüşerek, Ege Bölgesi'nde, Yunan işgaline karşı direniş için, Çerkez Ethem'i göreve davet etmelerini istemiştir.²³ Ayrıca Çerkez Hafız Bey'le görüşen Bekir Sami Bey, Çerkez Reşit'in, Bandırma ve Manyas mevkiilerindeki kuvvetlerinin Manisa'ya giderek, toplanmakta olan Çerkez Ethem birliklerine katılmalarını istemiştir.²⁴ Çerkez Ethem Ayvalık Mıntık

¹⁹ Lewis, Bernard (1970) **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, 1. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, (Çeviren: Metin Kırath), s.146.

²⁰ Turan, Şerafettin (1967) **Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacı Muhittin Çarık'ının Kuvâ-yi Milliye Hatıraları 1919-1920**, 1. Baskı, Ankara, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, s.244.

²¹ Özkaya, Yücel (1992) '**Kuvâ-yi Milliye**' Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.8, S.24, Ankara, s.451-452.

²² Eroğlu, Hamza (1977) **Türk Devrim Tarihi**, 1. Baskı, Ankara, Sanem Matbaası, s.108.

²³ Ünal, Muhittin (2000) **Kurtuluş Savaşı'nda Çerkeslerin Rolü**, 1. Baskı, Ankara, Takav Matbaası, s.42.

²⁴ Selcuk, İlhan (2004) '**Yüzbaşı Selahattin'in Romanı**' Cumhuriyet Kitapları, C.2, İstanbul s.51-53.

Kumandanı Yarbay Ali Bey'in mektubu üzerine, 300 kişilik bir kuvvet ile Ayvalık bölgesine gitmiştir.²⁵ Ayvalık Cephesi'ne gelen Çerkez Ethem, bölgede bulunan Ali Bey ve Köprülü Hamdi Bey ile fikir ayrılığı yaşamış ve bunun üzerine Salihli Cephesi'ne geçmiştir.²⁶ Arkadaşlarıyla Salihli bölgesine gelen Çerkez Ethem, İzmir'in işgalinden yaklaşık bir ay sonra ilk karargâhını bu bölgede kurmuştur.

1.3.2. Çerkez Ethem ve Salihli Cephesi

25 Mayıs 1919 tarihinde İstanbul'da bulunan Hüseyin Rauf Bey, Salihli bölgesindeki Yunan işgaline karşı halkın birlik olmasını sağlamak için Bandırma'ya gelmiştir. Burada Teşkilât-ı Mahsûsa'daki faaliyetlerini bildiği Çerkez Ethem ve kardeşleri Reşit ve Tevfik Beylerle görüşüp, bölgedeki direnişi örgütlemelerini istemiştir.²⁷ Rauf Bey, Salihli'deki Teşkilât-ı Mahsûsa liderlerinden olan, Kuşçubaşı Eşref Bey'in çiftliğini direnişin karargâhı olarak kullanılmasını belirtmiştir. Çerkez Ethem 10 Haziran 1919 günü Salihli'deki bu çiftliğe gelmiştir.²⁸

Çerkez Ethem, Hatıralarım eserinde, Salihli'deki Kuşçubaşı Eşref Bey'in çiftliği için, tahıl deposu olarak bilinen hangarların altında sayıca fazla, silah ve mühimmat olduğunu belirtmiştir. Bunun dışında Kastamonu, Torosların başlıca geçitleri, Kayseri, Erzurum ve diğer bölgelerin çeşitli yerlerinde de Teşkilât-ı Mahsûsa'ya ait benzer malzemelerin depolandığını ve saldırının yenilgiyle sonuçlanması durumunda, karşı müdafaa hatlarının planlandığını aktarmıştır. Çerkez Ethem'e göre Teşkilât-ı Mahsûsa reisi Eşref Bey'in, vatan savunmasının merkezi olarak kendi çiftliğini seçmesinin sebebi, olası bir yenilgi durumunda, İzmir-Manisa-Aydın ve çevresinin en tehlikeli bölge olacağını düşünmesidir.²⁹

Salihli bölgesinde direniş için örgütlenmeye başlayan Çerkez Ethem, Balıkesir, Gönen, Kirmasti ve Bursa bölgelerinde askerlik yapmış ve tanıdığı Çerkezleri Salihli'ye çağırmıştır.³⁰ Ayrıca Alaşehir, Kula, Demirci, Gördes ve Akhisar bölgelerindeki askeri birliklerden gönüllü askerlerin, Salihli'ye gelmesi için haber göndermiştir. Yunan işgallerine

²⁵ Bayar, Celal (1997) '**Bende Yazdım**' Milli Mücadeleye Gidiş, C.8, İstanbul, Baha Matbaası, s.113.

²⁶ Selek, Sebahattin (2002) **Millî Mücadele**, C.1, İstanbul, Özgün Yayınevi, s.253.

²⁷ Zürcher, Erik Jan (2013) **Millî Mücadele'de İttihatçılık**, 8. Basım, İstanbul, İletişim Yayınları, s.134.

²⁸ İlkin, Selim/Tekeli, İlhan (1989) **Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, s.124.

²⁹ Kutay, **Çerkez Ethem Tamamlanmış Dosya**, s.58-59.

³⁰ Ergül, Teoman (2010) **Antik Uygarlıkların Mirasçısı Bir Kentin Özgün Tarihi (Türkleşen Anadolu'da Sardis ve Salihli)**, 3. Baskı, Ankara, Salihli Belediyesi Kültür Yayınları, s.109.

karşı yaptıkları direnişle tanınan ittihatçı Parti Pehlivan ve arkadaşları, Çerkez Ethem'in bu çağrısına karşılık vererek, birliklerine katılmışlardır. Salihli'deki Çerkez Ethem kuvvetleri, bölgedeki diğer Kuvâ-yi Milliye birliklerinden daha güçlü duruma gelmiştir.³¹ Emrindeki kuvvetleri güçlendiren Çerkez Ethem, bölgedeki Kuvâ-yi Milliye birliklerinin örgütlenmesine engel olduğuna dair faaliyetlerde bulunduğunu duyduğu kaymakam Hasan Tahsin Bey'i Alaşehir'e göndermiştir. ³²Çerkez Ethem ve kuvvetlerinin Salihli bölgesinde teşkilatlanması, bölgedeki diğer Kuvâ-yi Milliye lideri olan Alaşehirli Mustafa Bey'i rahatsız etmiş ve Çerkez Ethem'le sorunlar yaşamıştır. Bunun üzerine Bekir Sami Bey, Alaşehirli Mustafa Bey'e kuvvetleriyle birlikte Bozdağ mevkiinde bulunan, Postlu Mestan Efe'nin yanına giderek, cephenin sol tarafındaki savunma birliklerine katılmalarını istemiştir. Böylece Çerkez Ethem ve kuvvetleri cephenin sağ tarafında kalan tek Kuvâ-yi Milliye birlikleri olmuştur.³³

Salihli ve Alaşehir bölgelerindeki milli direniş, Alaşehir Merkez Heyeti tarafından engellenmeye çalışılmış, ancak başarılı olunamamıştır.³⁴ Çerkez Ethem ile Alaşehirli Mustafa Bey arasındaki husumet, Mustafa Bey'in cepheye gelen yardımlara Alaşehir istasyonunda el koymasıyla başlamıştır. Bölgede tek başına hakimiyet kurmak isteyen Çerkez Ethem, Hacim Muhittin Çarklı'nın üzerinde büyük baskılar oluşturmuştur. Çerkez Ethem, Hacim Muhittin Çarklı'ya yazmış olduğu telgrafta, Alaşehir'den gelen halka göre, bölgede ahlaki unsurların kaybolduğu ve halk arasında sürekli anlaşmazlıkların ortaya çıktığı, bir cephe haline geldiği söylenmiştir. Ayrıca cephe komutanlarından Mustafa Bey'in cephedeki halkı nifak ve şikakaya davet ettiğini ve cepheye yardıma gelenleri durdurmaya çalıştığını belirtmiştir. Bu durum üzerine cephe komutanlarından Mustafa Bey'in uyarılması ve mümkünse cepheden uzaklaştırılması gerektiğini söylemiştir.³⁵

³¹ Bayar, **Bende Yazdım**, s.2509.

³² Ergül, **Antik Uygarlıkların Mirasçısı Bir Kentin Özgün Tarihi (Türkleşen Anadolu'da Sardis ve Salihli)**, s.110.

³³ Kaygusuz, Bezmi N. (2002) **Bir Roman Gibi**, 1. Baskı, İzmir, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, s.177.

³⁴ Ergül, **Antik Uygarlıkların Mirasçısı Bir Kentin Özgün Tarihi (Türkleşen Anadolu'da Sardis ve Salihli)**, s.219-220.

³⁵ Turan, **Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuvâ-yi Milliye Hatıraları 1919-1920**, s.37.

Çerkez Ethem cephede yapmış olduğu uyarıları yerine getirmek için harekete geçmiş ve “Balıkesir Kuvâ-yı Milliye’den ve Bi’l-Umûm Belediye Risaleti” adlı telgrafi cephedeki tüm bölge reislerine göndermiştir. Çerkez Ethem bu telgrafta, kendisinin Alaşehirli Mustafa Bey’in yerine tanınmasını isteyerek, Alaşehirli Mustafa Bey’in, düşmana karşı koyma girişimine başladığımızdan bugüne, bazı bölgelerde pek çok vatani hidemattan alıkoyduğu ve işgal kuvvetlerine karşı yapılan muharebelerin hiçbirine katılmadığını belirtmiştir. Milli Mücadele’ye karşı kan ağlatan müttefiklerin ikinci partisi gibi davrandığını belirten Çerkez Ethem, Alaşehirli Mustafa Bey’in münafkları gibi alıkoyulmasının gerektiğini söylemiştir.³⁶

Çerkez Ethem, Salihli ve Alaşehir bölgesinin yönetimini ele geçirmek için 26 Eylül 1919 tarihinde, Bozdağ’daki Mestan Efe kuvvetlerine saldırarak, Postlu Mestan Efe’yi, Demirci Efe’nin bölgesine doğru sürüklemiştir.³⁷ Bozdağ cephesi kontrolü için bölgedeki Sarı Edip Efe ile işbirliği içinde olan Çerkez Ethem, tüm bölgeye hakim olmuştur. “Süvariye Mücahidin Kumandanı” olarak adlandırılan Çerkez Ethem artık “Salihli Cephe-i Harp Kumandanı” unvanıyla adlandırılmaya başlanmıştır.³⁸

1919 yıllarının sonlarına doğru Salihli Cephesi’nde, Ömer Lütfi Bey’in emrindeki 23. Tümen I. Taburu, Alaşehir ve Uşak bölgelerine, Çerkez Ethem ve Kuvâ-yı Milliye birlikleri Salihli bölgesine, Sarı Edip Efe’ye bağlı Balkan Akıncı Müfrezesi Bozdağ mevkiine yerleşerek, milli mücadele saflarında yerlerini almıştır.³⁹

Türk ve Yunan kuvvetleri arasında çatışmaları önlemek adına imzalanan, 3 Kasım 1919’daki Milne Hattı ilanından⁴⁰ sonrada karşılıklı çatışmalar devam etmiştir. Yunanlılar 1 piyade, 1 süvari ve 2 bataryadan oluşan birlikle, 3 Kasım 1919 tarihinde Salihli Cephesi’ne saldırıya geçmiştir. Birkaç gün süren bu çatışmada, Yunan birlikleri büyük askeri kayıplar vererek, geri çekilmek zorunda kalmışlardır.⁴¹ Demirci Mehmet Efe, Mustafa Kemal Paşa’ya göndermiş olduğu telgrafta, General Milne yönetiminde güçlenerek ilerlenen hatta Yunanlılar tarafından işgale başlandığını ve Ödemiş civarında büyük kayıpların verildiğini

³⁶ TİTE, Kutu No: 328, Gömlek No: 22, Belge No: 22

³⁷ Turan, *Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacım Muhittin Çarıklı’nın Kuvâ-yı Milliye Hatıraları 1919-1920*, s.75.

³⁸ İlkin/Tekeli, *Ege’deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı’na Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey*, s.290-291.

³⁹ Ergül, *Antik Uygarlıkların Mirasçısı Bir Kentin Özgün Tarihi (Türkleşen Anadolu’da Sardis ve Salihli)*, s.235.

⁴⁰ İlkin/Tekeli, *Ege’deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı’na Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey*, s. 293.

⁴¹ ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:35, Gömlek No:66, Belge No: 66-1.

bildirmiştir. Bununla birlikte Ferit Paşa kabinesine cephane için başvuruda bulunulmuş olmasına rağmen, sadece Konya ve Burdur'dan kısıtlı miktarda destek gönderildiğini söylemiştir. Demirci Mehmet Efe bu telgrafta mevcut durum ve kısıtlı cephaneyle, savaşa on gün kadar dayanılabileceğini belirtmiştir. Her ne kadar güçlü vaat haberleri alınıyor olsa bile, durumun seyri aleyhimize döndüğü zaman gelecek yardımın hiçbir faydası olmayacağını söylemiştir. Ayrıca Yunanlılar tarafından taarruz edilen ve çok zayıf durumda olan Salihli bölgesi yardım talep etmesine rağmen, talebe karşılık verecek en ufak bir destek mevcut olmadığını, Salihli bölgesine takviye edilmez ve düşman durdurulmazsa, bölgedeki durumun kötü hal alacağını bildirmiştir.⁴²

Salihli Cephesi'nin daha çok askeri desteğe ihtiyacı olduğunu vurgulayan Demirci Mehmet Efe, 21 Kasım 1919 tarihinde Yunan birliklerinin tekrar taarruza geçmesi üzerine Kuvâ-yi Milliye birliklerini, Tatar – İslam hattına geri çekmek durumunda kalmıştır.⁴³ Bu dönemde Çerkez Ethem ve yakın arkadaşlarının Anzavur Ayaklanması'nı bastırmak için Balıkesir'e gönderilmesi, Kuvâ-yi Milliye birliklerinin cephede bu yenilgiyi almasına sebep olduğu düşünülmüştür.⁴⁴ Salihli Cephesi'ndeki bu durum Mustafa Kemal Paşa tarafından takip edilmiş ve Salihli Cephesi'nin, 23. Tümen birlikleriyle güçlendirilmesi gerektiğini ve Demirci Mehmet Efe'nin asker ve silah desteğine ihtiyacı olduğunu bildirmiştir. Çarpışmanın devam edebilmesi için derhal bu desteklerin sağlanması ve her ne durumda olursa olsun, cepheye silah ve asker sevkiyatının hızlı bir şekilde gerçekleşmesi gerektiğini söylemiştir.⁴⁵

Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa cepheye askeri desteğin artması gerektiğini belirtmesi üzerine, Harbiye Nazırı Cemal Paşa 20 Aralık 1919 tarihinde, 23. Tümen'in Alaşehir mevkiinde bulunan birliklerinin Afyonkarahisar'a geçmesi emrini vermiştir. Ancak birlik kumandanı Ömer Lütfi Bey bu emre karşı çıkmıştır. Bunun üzerine Harbiye Nazırı Cemal Paşa, 12. Kolordu Kumandanı Fahrettin Bey'e gönderdiği telgrafta, Ömer Lütfi Bey'in kumandanlığına son verilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁴⁶ Bu emrin üzerine 8 Ocak 1920 tarihinde Aşir Bey, Ömer Lütfi Bey'in yerine 23.Fıkra Kumandanlığı görevine getirilmiştir.⁴⁷

⁴² **Türk İstiklal Harbi**, C. II, Batı Cephesi, KS. 2, Gnkur. Basımevi, Ankara, 1996, s.160-162.

⁴³ ATASE Arşivi, Kutu No:325, Gömlek No:117, Belge No:117-1

⁴⁴ **Türk İstiklal Harbi**, C. II, KS.2, s.160.

⁴⁵ ATASE Arşivi, **İSH**, Kutu No:274, Gömlek No:74, Belge No:74-1.

⁴⁶ Altay, Fahrettin (2008) **10 Yıl Savaş ve Sonrası 1912-1922**, 1.Baskı, Ankara, Eylem Yayınları, s.198.

⁴⁷ ATASE Arşivi, **İSH**, Kutu No:201, Gömlek No:34, Belge No:34-1.

Yunan kuvvetleri 18 Ocak 1920 tarihinde saldırıya geçmiştir. Kuvâ-yi Milliye birlikleri Yunanlılara karşı taarruza geçerek, Milne Hattı'nı kontrol altına almış ve Yunanlılar geri çekilmek zorunda kalmıştır.⁴⁸ Karargâhlarına çekilen Yunan birlikleri, 29 Ocak 1920'de tekrar saldırıya geçmişlerdir.⁴⁹ 7 Şubat 1920 tarihinde Mustafa Kemal Paşa, Yunan işgal kuvvetlerinin Salihli Cephesi'ne taarruza geçeceklerine dair istihbarat aldığını ve cephede askeri birliklerin arttırılması gerektiğini, şifreli bir telgrafla, Balıkesir'de bulunan Kazım Bey'e göndermiştir.⁵⁰ 11 Şubat 1920 tarihinde Yunan işgal kuvvetleri, Bintepeler mevkiisine topçu birlikleriyle saldırıya geçmiştir.⁵¹ Günden güne artan Yunan işgalleri Milne Hattı civarında genişlemiş ve birçok bölgeyi baskı altına aldıklarına dair haberler gelmeye başlamıştır.⁵² Güney cephesinin, 29 Şubat 1920 gününe ait kuvvet raporunda; Yunanlıların topçu birlikleri Salihli cephesini sürekli ateş altına aldığını, ancak Türk kuvvetlerinin karşılık vermesiyle saldırıyı bitirmek zorunda kaldıkları bildirilmiştir.⁵³

Milne Hattı'nın ilanından sonra Yunan birlikleri ile gerçekleşen en şiddetli çarpışma, 2 Mart 1920 tarihinde olmuştur. Türk birliklerinin yer aldığı Bozdağ bölgesine taaruzda bulunan Yunan işgal kuvvetlerine karşı, Mestan Efe Müfrezesi geri çekilmek zorunda kalmıştır.⁵⁴ Bozdağ'da Türk askerlerinin geri çekilmesi, Salihli Cephesi için tehlike oluşturmuştur. Bunun üzerine Alaşehir'e gelen Yarbay Arif Bey, emrindeki birliklerle birlikte Bozdağ'daki Yunan işgaline karşı koymak için görevlendirilmiştir. Burada askeri desteğin yeterli olmadığını belirten Yarbay Arif Bey, Alaşehir'deki 68. Alay'ın I. Taburu'nun birliklerine katılmalarını istemiştir. Oluşturulan askeri birlikler, Yunan kuvvetlerinin bulunduğu bölgelerde gece baskınlarına başlamıştır. Bu baskınlardan korunmak isteyen Yunan Albay Kondilis, 7 Mart 1920 tarihinde emrindeki birliklerle tekrar Bozdağ mevkiinden taarruza başlamıştır. Bu taarruza karşı Çerkez Ethem ve kuvvetleri, Sart bölgesi hariç diğer bölgelerde Yunan işgal kuvvetlerini durdurmayı başarmıştır.⁵⁵

⁴⁸ ATASE Arşivi, **İSH**, Kutu No:120, Gömlek No:73, Belge No:73-1.

⁴⁹ ATASE Arşivi, **İSH**, Kutu No:204, Gömlek No:79, Belge No:79-1.

⁵⁰ ATASE Arşivi, **İSH**, Kutu No:120, Gömlek No:107, Belge No:107-1.

⁵¹ TİTE Arşivi, Katalog No:A1, Sıra No:914, Kutu No:20, Belge No:12.

⁵² ATASE Arşivi, **İSH**, Kutu No:110, Gömlek No:23, Belge No:23-1.

⁵³ ATASE Arşivi, **İSH**, Kutu No:122, Gömlek No:11, Belge No:11-1.

⁵⁴ ATASE Arşivi, **İSH**, Kutu No:110, Gömlek No:23, Belge No:23-1.

⁵⁵ ATASE Arşivi, **İSH**, Kutu No:862, Gömlek No:66, Belge No:66-1.

12 Mart 1920 tarihinde Salihli-Bozdağ cepheleri, 23. Tümen Komutanlığı'nın sorumluluğuna verilerek, karargâh Afyonkarahisar'dan Alaşehir'e taşınmıştır.⁵⁶ Yunan işgal kuvvetleri 22 Haziran 1920 tarihinde Salihli Cephesi'ne saldırıya başlamıştır.⁵⁷ Yunan kuvvetleri Kan Boğazı'nı ele geçirip, Marmara Gölü'nün kuzeyine kadar girmişlerdir. Bölgedeki Binbaşı Şakir Bey ve emrindeki Türk kuvvetleri çok fazla askeri kayıp vererek, bu saldırıya karşı koyamamıştır. Askeri birlikten geriye kalan ve sayıları 200-300 civarında olan askerler Binbaşı Şakir Bey'in emrinde, Kayacık Köyü'ne kadar geri çekilmiştir. Birlik Yunan saldırılarının artması üzerine Kula bölgesine geçmiştir. Bölgede ilerleyen Yunan kuvvetlerinin Gölarmara bölgesini ele geçirmesiyle, Salihli'nin kuzeyindeki Pazarköy'e kadar gelmişlerdir.⁵⁸ Durdurulamayan bu ilerleyiş üzerine Salihli'deki 63. Alayın III. Taburu, Pazarköy-Kemeramları bölgesine gönderilmiştir.⁵⁹ 23. Tümen Komutanı olan Aşir Bey, Salihli'deki grup komutanına, Gediz'in kuzey kısmında bulunan birliklerin düşman saldırısına engel olamadığını, Gediz Nehri'nin kuzeyi ve güneyindeki birliklerin, Gediz'in geçiş noktalarına gönderilerek, düşman kuvvetlerini karşılamaları emrini vermiştir. Gediz'in kuzey bölgesi saldırıya uğramasıyla, Salih'de bulunan birlikler 23 Haziran gecesi Manomak hattına geri çekildiğini bildirilmiştir.⁶⁰ Bunun üzerine Salihli'deki 68. Alay'ın II. Tabur'u, Kemeramları bölgesine gönderilmiştir. Kemeramları 22 Haziran 1920 tarihinde Yunan birliklerinden kurtatılmış ve Yunan işgal kuvvetleri Keçidağı mevkiine kadar geri çekilmek zorunda kalmıştır.

Bir piyade alayı, bir süvari grubu ve bir topçu taburundan oluşan Yunan kuvvetleri, Marmara Gölü ile Gediz Nehri arasındaki bölgeyi koruyan Türk birliklerine karşı, 23 Haziran 1920 tarihinde saldırıya geçmiştir.⁶¹ Bintepler bölgesinde Yunan saldırısıyla karşılaşan Türk kuvvetleri, önemli askeri kayıplar vererek, 200 asker, 3 makineli tüfek ve iki toptan oluşan birlikle Salihli'ye geri çekilmek zorunda kalmışlardır.⁶² Gediz Nehri'nin güneyinden gelen Yunan birliklerine karşı, Salihli bölgesindeki Milli Alay'ın II. Taburu, Hasalan-Sazköy-Çaltılı bölgelerine gönderilmiştir. 23 Haziran 1920'de Bintepler bölgesine saldıran Yunan kuvvetleri, aynı zamanda Salihli'nin kuzeyinde yer alan, Milli Alay II. Taburu'yla çarpışmıştır. Saldırıya karşı direnemeyen bölük, Salihli'ye çekilmek zorunda

⁵⁶ **Türk İstiklal Harbi**, C. II, KS. 2, s.169-170.

⁵⁷ ATASE Arşivi, **İSH**, Kutu No:862, Gömlek No:66, Belge No: 66-1.

⁵⁸ ATASE Arşivi, **İSH**, Kutu No:672, Gömlek No:8, Belge No: 8-1.

⁵⁹ İlkin/Tekeli, **Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey**, s.312

⁶⁰ ATASE Arşivi, **İSH**, Kutu No:970, Gömlek No:54, Belge No: 54-1.

⁶¹ **Türk İstiklal Harbi**, C. II, KS. 2, s.305.

⁶² ATASE Arşivi, **İSH**, Kutu No:639, Gömlek No:38, Belge No: 38-1.

kalmıştır.⁶³ Bunun üzerine Yunan işgal kuvvetleri 23 Haziran günü Salihli'ye saldırmıştır.⁶⁴ Türk kuvvetleri Marmara gölünün doğusuna doğru çekilmek zorunda kalmıştır.⁶⁵ Türk kuvvetleri, Salihli bölgesini 23 Haziran 1920 tarihine kadar savunmayı başarsalarda, bölge 23 Haziran 1920 tarihinde Yunan işgal kuvvetleri tarafından işgal edilmiş ve yaklaşık 2 yıl Yunanlıların esareti altında kalmıştır.⁶⁶

1.3.3. III. Gediz Taarruzu (24 Ekim – 12 Kasım 1920)

Gediz Taarruzu'nun ortaya çıkma nedeni ve taarruz sonrasında meydana gelen olaylar, Milli Mücadele ve Garp Cephesi'nin önemli gelişmelerinden birisi olmuştur. Gediz Taarruzu'nun öncesinde de kurulması düşünülen düzenli ordu, taarruzun sonrasında meydana gelen olaylar neticesinde, düzenli ordunun kesin kurulması gerektiğini ortaya çıkarmıştır.

Mondros Mütarekesi'nden sonra Anadolu'da düşman işgallerinin giderek artması, memleket genelinde milli kuruluşların oluşmasına sebep olmuştur. Halkın eline silah alarak memleketini korumaya çalışması, başta işgal bölgelerindeki küçük birliklerin, daha sonrada ülke genelinde Milli Mücadele'nin anlamı haline gelecek olan, Kuvâ-yi Milliye hareketinin ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

Milli Mücadele'nin en etkin ve önemli bölgesi, Batı Anadolu bölgesi olmuştur. Çünkü Yunan işgallerinin başlaması ile direniş kuruluşları bölgede yer yer ortaya çıkmıştır. Milli Mücadele'nin tek elden yönetilmesi için 9 Eylül 1919 tarihinde, Ali Fuat Cebesoy'a "Garbi Anadolu Umum Kuvâ-yi Milliye Kumandanı" unvanı verilmiştir.⁶⁷ Garbi Anadolu Umum Kuvâ-yi Milliye Kumandanı Ali Fuat Paşa, İngilizlerin Ankara'ya kadar demiryollarında hâkim olmalarını tehlike olarak görmüştür. İngilizlerin, Ankara ile Batı Anadolu Kuvâ-yi Milliye arasındaki iletişimini kesme tehlikesine karşı, I. ve II. Eskişehir Harekâtlarını yürüterek, İngilizleri İzmit'e kadar demiryollarından uzaklaştırmıştır.⁶⁸

⁶³ İlkin/Tekeli, *Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey*, s.312

⁶⁴ ATASE Arşivi, *İSH*, Kutu No:970, Gömlek No:53, Belge No:53-1.

⁶⁵ ATASE Arşivi, *İSH*, Kutu No:577, Gömlek No:192, Belge No:192-1-2.

⁶⁶ ATASE Arşivi, *İSH*, Kutu No:672, Gömlek No:108, Belge No:108-1.

⁶⁷ Cebesoy, A. Fuat (2000) *Milli Mücadele Hâtıraları*, 1. Baskı, İstanbul, Temel Yayınları, s.183.

⁶⁸ Cebesoy, *Milli Mücadele Hâtıraları*, s.65.

Ali Fuat Paşa, Yunan kuvvetlerinin İzmir'den işgale başlayacağını ve bu işgal giderek Anadolu'ya yayılacağını düşünmüştür. Ortaya çıkabilecek saldırının, Kuvâ-yi Milliye birlikleri tarafından durdurulmasının zor olacağını düşünerek, genel seferberlik ve yığınak planları hazırlatmıştır. Bu planlar bütün kolordulara tebliğ edilmiştir.⁶⁹

18 Haziran 1920 tarihinde, Yunan kuvvetleri Batı Anadolu'da saldırıya geçtiklerinde, Ali Fuat Cebesoy'a, Mustafa Kemal Paşa tarafından, Garp Cephesi Komutanlığı görevi verilmiştir. Bölgedeki direniş hareketi Garp Cephesi Kumandanlığı ile tek hal alıp, Büyük Millet Meclisi'ne bağlı kalarak yürütülmüştür.

8 Temmuz 1920 tarihinde Bursa, 29 Ağustos 1920 tarihinde ise Uşak, Yunan kuvvetlerinin işgaline uğramıştır.⁷⁰ Bursa ve Uşak şehirlerinin kaybedilmesi, hem Büyük Millet Meclisi'nde, hem de cephedeki asker ve halk üzerinde olumsuz etki bırakmıştır. Bunun üzerine Büyük Millet Meclisi, Gediz'de bulunan Yunan kuvvetlerine taarruz etmeyi düşünmüştür. Çünkü bu taarruz sonucunda elde edilecek bir zafer, askerin ve halkın Milli Mücadele'ye olan inancının artmasını sağlayacağı düşünülmüştür. Çerkez Ethem de bu konuda Büyük Millet Meclisi ile görüş birliği içerisinde olmuştur.

Çerkez Ethem'in, Garp Cephesi Kumandanlığı'na ilettiği raporlarda, Yunan ordusundaki isyan ve firar olaylarının, orduda bir karışıklığı meydana getirebileceğini belirtmiştir. Ayrıca Yunan güçlerinin, Eskişehir yönünde taarruza geçme ihtimallerinin olduğunu bildirilmiştir. Ali Fuat Paşa'nın daveti ile İsmet İnönü, Gediz Bölgesi'nde keşif çalışmalarında bulunan Ertuğrul Grubu Kumandanı Kazım Bey, II. Tümen Kumandanı Mehmet Arif Bey, 61. Tümen Kumandanı İzzettin Bey ve Kurmay başkanları ile Kuvâ-yi Seyyâre Kumandanı Çerkez Ethem, Alayund'da Ertuğrul Grubu Karargâhın'da toplantıya çağırılmışlardır.⁷¹ Toplantı sonucunda taarruz yapılması kararı alınmıştır.

⁶⁹ Özçelik, Ayfer (1989) **Ali Fuat Cebesoy Hayatı ve Faaliyetleri**, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.

⁷⁰ Belen, Fahri (1983) **Türk Kurtuluş Savaşı**, 1. Baskı, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s.208.

⁷¹ Özçelik, **Ali Fuat Cebesoy Hayatı ve Faaliyetleri**, s.584.

Çerkez Ethem, Hatıralarım eserinde, Gediz Taarruzu ile ilgili şunları söylemektedir:

“Harb meclisi aynı zamanda Gediz’de bulunan Yunan fırkasına karşı düşünülen taarruz planını çizmiş, her fırkaya düşen vazifede esas itibariyle tayin ve tespit olunmuştu. Refet Bey’in emrine gönderilen kıtalarımızın dönüşünü beklemeden, bizzat Ali Fuat Paşa’nın kumandasında olarak, 23 Teşrin-i Evvel 336’da, Gediz’deki Yunan fırkasına karşı şiddetli bir taarruza geçtik.

Topçularımız gece düşmandan habersizce lüzumlu yerlere yerleştirilmişti. Sabahleyin erkenden şiddetli topçu ateşiyle, piyade fırkalarımız cepheden düşmana atıldılar. Kuvâ-yi Seyyâre kıtaları, düşman asli mevzilerinin sekiz kilometre cenup istikametinde, Yunan fırkasının ricatini imkânsız bırakacak ve Uşak tarafından gelecek olan düşman imdat kuvvetlerini dahi durduracak bir vaziyet almıştı. Bütün telgraf hatları kesilmişti. Kuvâ-yi Seyyâre, Köprühan mevkiindeki kuvvetlice bir düşman irtibat kolunu temizlemiş, elimize geçen esirleri kendilerinden malumat alınır düşüncesiyle, Ali Fuat Paşa’nın karargâhına göndermiştik. Bu arada çekiliş hattının katledildiğini anlayan ve çevrilmiş bir vaziyette kaldığını gören düşman kumandanı, keşif vazifesi görmek üzere Gediz’den Köprühan’a bir süvari müfrezesi göndermişti. Bunu da pusuya düşürerek ağır zayiata uğratarak kaçırttık.”⁷²

Ali Fuat Paşa 19 Ekim 1920 tarihinde, emrindeki birliklere taarruz emrini vermiştir. Birlikler 23 Ekim 1920 tarihinde kendilerine verilen bölgelere ulaşmış ve istirahat etmiştir. 24 Ekim 1920 tarihinde birlikler taarruza başlamıştır. 11. Tümen merkeze, 61. Tümen düşmanın sol kanadına, Çerkez Ethem’in kuvveti Kuvâ-yi Seyyâre ise düşmanın sağ kanadına taarruz etmiştir. Bu baskın sırasında düşmanda oluşacak panik ve şaşkınlık ile 13. Yunan Tümeni’nin bozguna uğratılması amaçlanmıştır. Taarruzun gidişatı ve sonucuna göre de Uşak’ın geri alınması planlanmıştır.⁷³

11. Tümen’in taarruza başladığı anda 61. Tümen’in henüz taarruza geçmemiş olması, 11. Tümen’in yoğun sis sebebiyle ileri hatlarla irtibat gerçekleştirememiş olması ve Kuvâ-yi Seyyâre’nin etkisinin olmaması nedeniyle, taarruzda amaçlanan baskın gerçekleştirilememiştir.⁷⁴

⁷² Ethem, **Hatıralarım**, s.126.

⁷³ Belen, **Türk Kurtuluş Savaşı**, s.217.

⁷⁴ Belen, **Türk Kurtuluş Savaşı**, s.217.

Ali Fuat Paşa, 24 Ekim 1920’de cephede yaptığı incelemeler sonucunda, Yunanlıların askeri birliklerine takviye kuvvetlerin gelme tehlikesine karşı tekrar taarruz emrini vermiştir. 11. Tümen ve 61. Tümen, makineli tüfeklerle düşman mevzilerine saldırımlarına rağmen, mevzileri ele geçirememişlerdir.

Ali Fuat Paşa, asker ve mühimmat kayıplarının çok olması sebebiyle, tümenlere geri çekilme emri vermiştir. Yunan kuvvetleride taarruzun devam edeceğini düşünerek, gece Gediz mevziini bırakıp, Hamidiye hanında mevzi tutmuşlardır. Yunan tümenlerinin geri çekildiği öğrenen Ali Fuat Paşa, Çerkez Ethem ve Kuvâ-yi Seyyâre birliklerinin, Gediz’e girmesi ve düşman kuvvetlerini takip etmesi emrini vermiştir. Kuvâ-yi Seyyâre ve Yunan birlikleri, Hamidiye hanı civarında muharebeye girişmişlerdir. Ancak Yunan kuvvetlerinin yeterince takip edilememesi ve Kuvâ-yi Seyyâre’nin düşman kuvvetleri karşısında tutunamaması sebebiyle, Yunanlılar tekrar harekete geçmiştir. Yunan kuvvetleri 31 Ekim 1920’de, Gediz’i tekrar ele geçirmişlerdir.⁷⁵ Taarruz kaybedilmesi sonrası cephe komutanı başarısızlığın sebebini, milli kuvvetlerin kendilerine verilen görevi yerine getirmemelerine, Çerkez Ethem ve kardeşleri ise cephe komutanına ve nizamiye birliklerine yüklemek istemişlerdir.⁷⁶

İlerleyen günlerde Yunan kuvvetleri tekrar Gediz’i tahliye ederek, kışlık karargâhlarına çekilmiştir. Gediz Taarruzu her iki tarafında kesin bir başarısı olmadan sona ermiştir. Ali Fuat Paşa, Garp Cephesi’nden alınarak, Moskova Büyükelçiliği’ne atanmıştır. Batı cephesi ikiye bölünerek, Kütahya ve kuzeyi Batı Cephesi Komutanlığı adıyla İsmet İnönü’ye, güney kesimide Albay Rafet Bey komutasına verilmiştir.⁷⁷

Ali Fuat Cebesoy, Milli Mücadele Hatıraları eserinde, Gediz Taarruzu ile ilgili şuları söylemiştir:

“Gediz Taarruzu’nun 24 Ekim’de yapılmasının şu faydası olmuştur; Tevfik Paşa’nın içerisine iki eski sadrazamı almak suretiyle kurduğu kabine, milletçe hain tanınan Damat Ferit Paşa hükümetini 21 Ekimde istihlaf edince, dâhili vaziyette mühim bir değişiklik olacağı sezilmiştir.

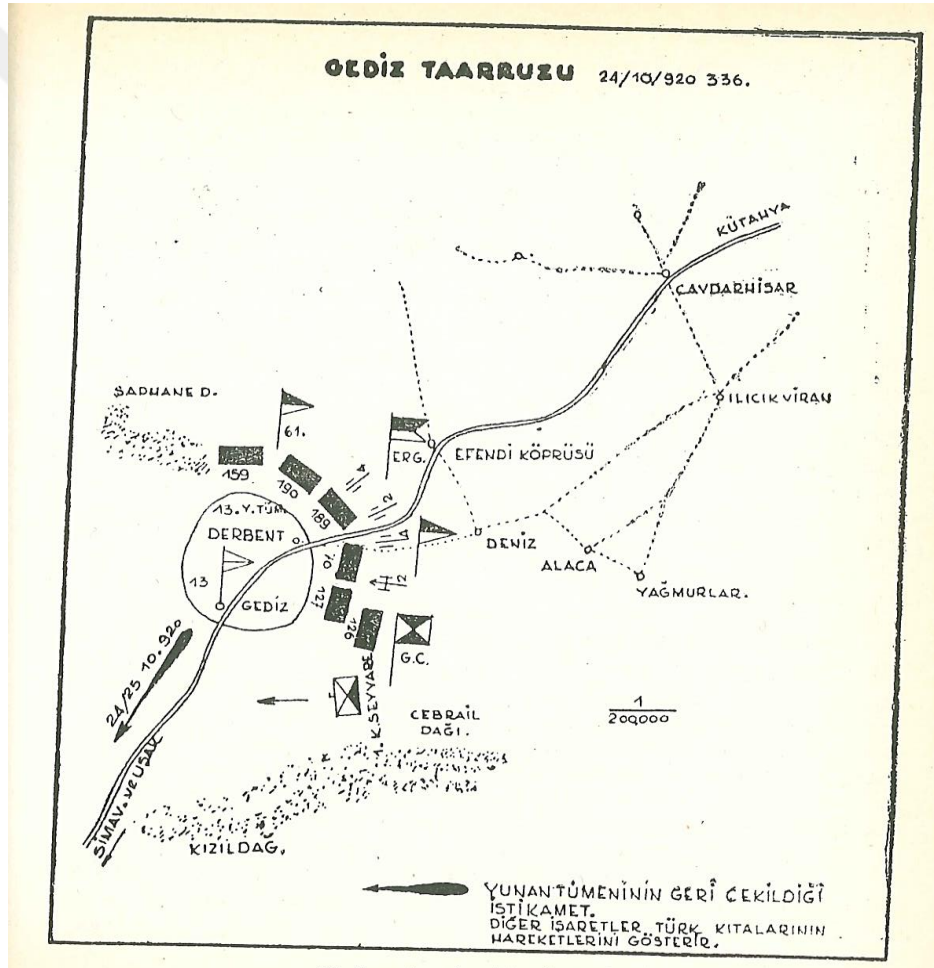
⁷⁵ Belen, **Türk Kurtuluş Savaşı**, s. 217.

⁷⁶ Ethem, **Hatıralarım**, s. 119.

⁷⁷ Belen, **Türk Kurtuluş Savaşı**, s. 217.

Evvelce de tebarüz ettirdiğim gibi Tevfik, Ahmet İzzet ve Salih Paşaların hâkimiyet ve hizmetlerine memleketçe inanılmıştı. Ankara mehafiliv tarafından tanınan ve emniyet edilen Ahmet İzzet Paşa'nın Dâhiliye Nezaretine getirilmesi, padişahla İngilizlerin gizli kalmalarını meydana çıkarmıştı.

Onlar, nifak ve istila ile muvafık olamadıkları gayelerine, millicilerin gayretlerini gevşetmek ve kuvvetlerini dağıtmak ile erişeceklerini sanmışlardı. Düşmanlarımız, siyasetlerine bu yeni istikameti verirken Yunan ordusunu elbette hareket ettirmeyeceklerdi. Şu halde 24 Ekim Yunan ordusunun en pasif zamanına tesadüf etmiş olacaktı.”⁷⁸

Şekil 1.1. Gediz Taarruzu

⁷⁸ Cebesoy, Milli Mücadele Hâtıraları, s.538.

2. ÇERKEZ ETHEM'İN İÇ İSYANLARA KARŞI MÜCADELESİ

2.1. Milli Mücadele'de İç Ayaklanmalar

Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı'nı kaybettikten sonra, 30 Ekim 1918 tarihinde imzaladığı Mondros Mütarekesi'yle savaştan çekilmiştir. Bu tarihten sonra Türk halkı için yeni bir tarihsel süreç olarak adlandırılan, “Milli Mücadele” dönemi başlamıştır. Mondros Mütarekesi'nde alınan kararların uygulanmaya başlamasıyla, Anadolu halkı savunmasız hale gelmiştir. Yer yer başlayan işgaller, şiddet ve ayrılıkçı isyanlar karşısında Türk halkı, bağımsızlık ve milli direniş için örgütlenmeye başlamıştır.

I. Dünya Savaşı devam ederken, Anadolu toprakları İtilaf Devletleri tarafından masa üstünde paylaşılmıştır. İşgallerin fiilen başlamasıyla birlikte, Anadolu halkı içinde zorlu süreç başlamış oldu. Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğinde uzun yıllar barış halinde yaşamış azınlıklardan olan Ermeniler ve Rumlar, Anadolu'nun kendi yurtları olduğunu öne sürmüşlerdir. Ermeniler ve Rumlar bağımsızlıklarını kazanmak için silahlı çeteler oluşturarak, Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmışlardır.

Mondros Mütarekesi sonrasında Anadolu'da oluşan otorite boşluğu, pek çok iç ayaklanmalara neden olmuştur. Yaşanan bu iç ayaklanmaların temelinde iç ve dış sebepler bulunmaktadır. Dış sebeplerin temelini, İtilaf Devletleri kendi çıkarları doğrultusunda Ermeniler ve Rumları yönlendirmesi oluşturmaktadır. Ayrıca İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti'nin ve Anadolu halkının oluşturduğu direnişçi milli kuvvetlerin birleşmesini engellemek için, ortaya çıkan azınlık ayaklanmalarında doğrudan etkili olmuştur.

İç sebeplerin temelini ise İstanbul Hükümeti ile Kuvâ-yi Milliye arasındaki problem oluşturmaktadır. İstanbul Hükümeti'nin milli direnişe baskısı, padişah otoritesine başkaldırı olarak görülmektedir.

Milli Mücadele sırasında meydana gelen iç ayaklanmaların kronolojik sıralaması şöyledir:⁷⁹

11 Mayıs 1919 Ali Batı Olayı

20 Ağustos 1919 Ali Galip Olayı

27 Eylül 1919 Birinci Bozkır Ayaklanması

20 Ekim 1919 İkinci Bozkır Ayaklanması

20 Ekim 1919 Birinci Ahmet Anzavur Ayaklanması

26 Ekim 1919 Şeyh Eşref Ayaklanması

28 Ekim 1919 Kızılkuyu Olayı

28 Ekim 1919 Apa Çarpışması

1 Kasım 1919 Direk Çarpışması

15 Kasım 1919 Demirkapı Çarpışması

16 Şubat 1920 İkinci Ahmet Anzavur Ayaklanması

4 Nisan 1920 Ahmet Anzavur'un Gönen'e taarruzu

13 Nisan 1920 Birinci Düzce Ayaklanması

25 Nisan 1920 Taraklı Çarpışması

8 Mayıs 1920 Ahmet Anzavur'un Adapazarı ve Geyve Harekâtı

8 Mayıs 1920 İkinci Düzce Ayaklanması

12/13 Mayıs 1920 Mudurnu Çarpışması

15 Mayıs 1920 Birinci Yozgat Ayaklanması

⁷⁹ Ertuna, Hamdi (1974) **İstiklal Harbinde Ayaklanmalar**, Ankara, T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları, s.96.

20 Mayıs 1920 Cevil Çeto Olayı

23 Mayıs 1920 Milli Mücadele kuvvetlerinin Kuvâ-yi İnzibatiye'ye taarruzu

25 Mayıs 1920 Zile Ayaklanması

27 Mayıs 1920 Sulusaray Olayı

1 Haziran 1920 Milli Aşireti Olayı

13 Haziran 1920 Yozgat'ın Asiler tarafından işgali

14 Haziran 1920 Kuvâ-yi İnzibatiye Tümeni'nin taarruzu

21 Haziran 1920 Çapur Musa (Çivril) Olayı

27 Haziran 1920 Kula Olayı

20 Temmuz 1920 İnegöl Olayı

5 Eylül 1920 İkinci Yozgat Ayaklanması

8 Eylül 1920 Mogaykızıközü Ayaklanması

23 Eylül 1920 Ayvalıközü Çarpışması

25 Eylül 1920 Koyunculu Çarpışması

2 Ekim 1920 Konya Ayaklanması

6 Aralık 1920 Demirci Mehmet Efe Ayaklanması

7 Aralık 1920 Çerkez Ethem Ayaklanması

6 Mart 1921 Koçkiri Ayaklanması

Çalışmada incelenecek iç ayaklanmalar şunlardır:

I. Anzavur ve II. Anzavur Ayaklanması

Düzce Bolu Ayaklanması

Yozgat Çapanoğlu Ayaklanması

2.2. I. Anzavur Ayaklanması (1 Ekim – 25 Kasım 1919)

Anzavur ayaklanmaları, İstanbul Hükümeti ve İngilizlerin desteğini almış olmaları nedeniyle, Milli Mücadele'ye karşı en etkili tehditlerinden biri haline gelmiştir. Anadolu halkının, İstanbul Hükümeti'nden uzaklaşmaya başlaması üzerine çıkarılan iç isyanlardan biri olmuştur. Bu isyan Batı Cephesi'nin oluşumunda ve Anadolu'da Yunan işgalinin engellenmesinde geç kalınmaya neden olmuştur.

Kuvâ-yi Milliye direniş güçlerinin Ege ve Marmara Bölgesi'nde yoğun bir şekilde aktif olması, Yunan işgal güçlerini tedirgin etmiştir. Ayrıca bu bölgeler boğazlara yakın olduğu için İngiliz kuvvetleride tedirgin olmuştur. İşgal kuvvetlerinin mühimmat depolarıda bu bölgelerde bulunmaktaydı. Bu yüzden bölgenin güvenliğini tehdit edecek herhangi bir direniş hareketi istememişlerdir. İstanbul Hükümeti İngilizleri karşılarına almamak için, milli direniş kuvvetlerine karşı harekete geçmiştir.

Ahmet Anzavur, saltanat ve halifelîğe bağlı kalıp, Milli Mücadele'ye karşı Padişah, Damat Ferit ve İngiliz Muhipler Cemiyeti tarafından destek alarak, isyan çıkarmıştır.⁸⁰ Ahmet Anzavur Çerkez asıllı olduğu için, bölgede yoğun olan Çerkez nüfusunu etkileyebileceği düşünülmüştür. Biga, Gönen, Manyas ve civarındaki Çerkezleri teşkilatlandırmak ve Kuvâ-yi Milliye karşı bir güç oluşturmak için bölgeye gönderilmiştir. Ahmet Anzavur açık bir şekilde İstanbul Hükümeti'nden destek aldığı için, halkı etkilemede rahat hareket etmiştir.

Bu dönemde Anadolu'da tam bir asayişsizlik bulunuyordu. Kuvâ-yi Milliye'nin yeni kurulduğu bir dönem olması, ağır savaş şartları ve çetelerin varlığı, halkın Ahmet Anzavur'dan etkilenecek, çevresinde toplanmasına neden olmuştur.⁸¹ Ahmet Anzavur'un bu ayaklanmadaki amacı; Balıkesir, Biga, Gönen, Bandırma ve Karacabey bölgelerindeki yerli halkı, Kuvâ-yi Milliye hareketine ve Mustafa Kemal Paşa'ya karşı isyan ettirmek olmuştur.

⁸⁰ Kıbil, Mehmet (2018) 'Anzavur Ayaklanmaları ve Kuvâ-yi İnzibatiye', Milli Mücadele Döneminde İç İsyanlar, 2018, Ankara, s.441.

⁸¹ Ertuna, İstiklal Harbinde Ayaklanmalar, s.19.

174. Alay Komutanı Yarbay Rahmi, halkın Milli Mücadele örgütlerine karşı kışkırtılmasını engellemek için, yanına 6 subay ve 169 er alıp, Karacabey'e gitmiştir. Burada, Ahmet Anzavur'un etrafında toplanmış olan eşkıyalar ve asi çetelerle çarpışmıştır. Bu çarpışma sırasında Ahmet Anzavur sürekli yer değiştirerek, halk üzerinde yapmış olduğu baskıyı arttırmıştır.

14. Kolordu Komutanı Yusuf İzzet Paşa, Harbiye Nezareti'ne telgraf yollayarak, Ahmet Anzavur'un arkasında İstanbul Hükümeti'nden bazı kişilerin olduğunu şöyle anlatmaktadır:

“Ahmet Anzavur nam sakinin mutlaka Dersaa'adet'te pek yüksek mehafilin birisi tarafından müretteb mukabil hareket-i ihtilaliye ve siyasiyenin fedakâr aleti olduğu tahakkuk etmiştir.”⁸²

Ayrıca 28 Kasım 1919 tarihli bir başka yazışmada, hem 61. Tümen Komutanlığı hem de 14. Kolordu Komutanlığı, Anzavur'un şu ana kadar gezdiği yerlerde padişah namına çalıştığını belirtmiştir. Yine aynı yazışmada, Ahmet Anzavur'un, elinde padişahın fermanı olduğunu açıkça ilan etmesine rağmen, ahalinin malına ve canına kasteden bu adamı, hükümetin neden tekzip etmediği ve açıklama yapmadığı halk tarafından sorgulanmıştır.

Edremit Kaymakamı Hamdi Bey, Ahmet Anzavur'un başlatmış olduğu ayaklanma hakkında onunla konuşmak ve vazgeçirmek için Mayas'a giderek, bir görüşme gerçekleştirmiştir. Anzavur, Hamdi Bey'i kandırarak, “Beni kandırmışlar, İslamlar arası ikilik sokan gizli eller var, eğer isterseniz bana da cephede bir görev veriniz.”⁸³ demiştir.

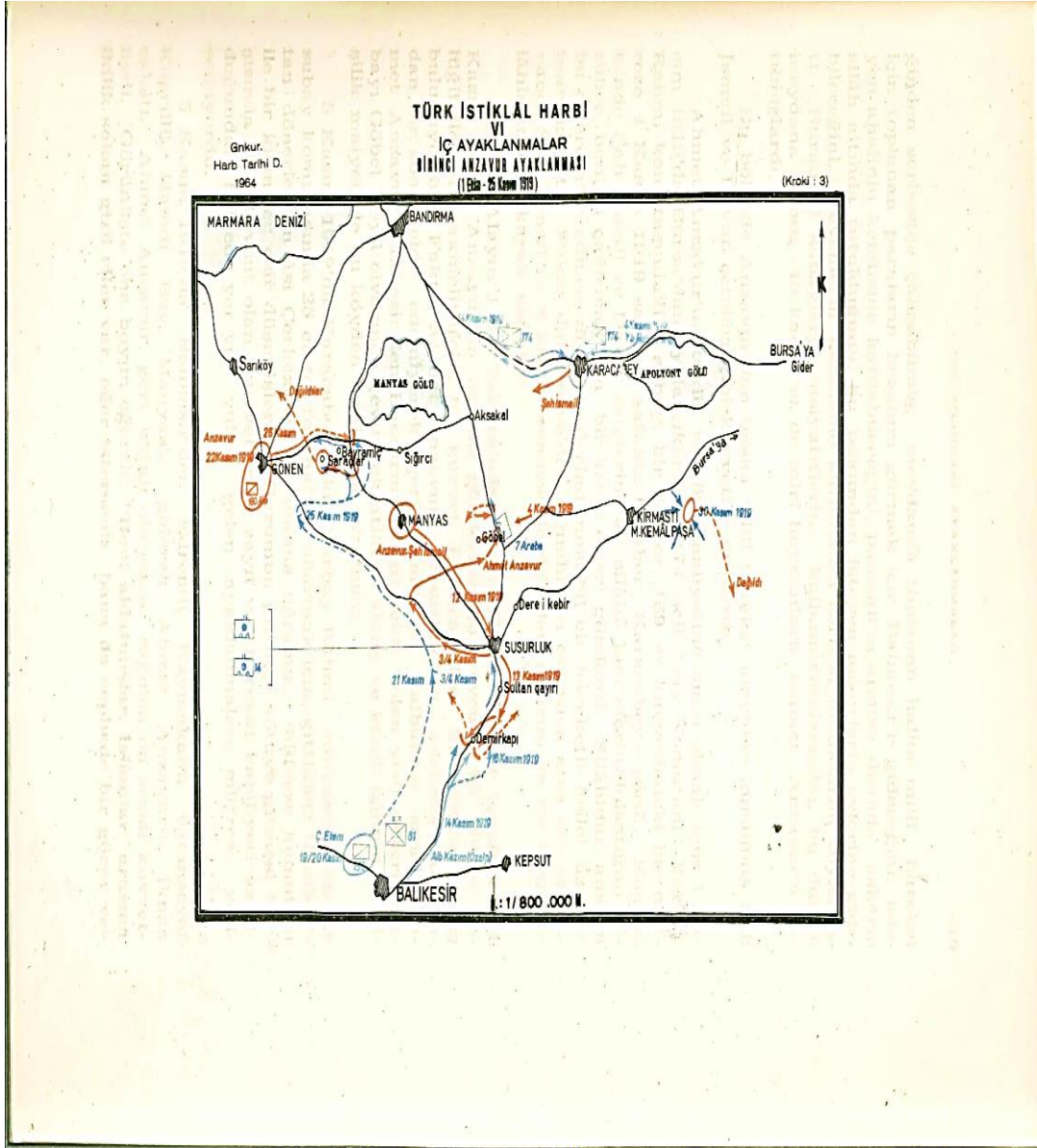
Ahmet Anzavur daha sonra Balıkesir'i ele geçirmek için Susurluk'a gelmiştir. Ahmet Anzavur'un amacının anlaşılması üzerine, 61. Tümen ve 174. Alay harekete geçmiştir. Yaşanan çatışma sonucunda, Ahmet Anzavur yaralı olarak kaçmıştır. Bunun üzerine bölgeye Salihli cephesinde görev yapan Çerkez Ethem yönlendirilmiştir.

Ahmet Anzavur çatışmadan geri çekilirken, Gönen'e girerek, burada bir kargaşa ortamı oluşturmuştur. Bunun üzerine Çerkez Ethem emrindeki kuvvetleri alarak, 25 Kasım 1919 tarihinde, Gönen'e bir harekâta bulunmuştur. Bu harekâta, Ahmet Anzavur'un isyancıları etkisiz hale getirilmiş ancak Ahmet Anzavur tekrar kaçmayı başarmıştır. Ahmet

⁸² B.O.A., BEO., D.N.345, G.N.286/2.

⁸³ Korkmaz, C. Hakan (2008) **Kurtuluş Savaşı'nın İkinci Cephesi**, 1. Baskı, İstanbul, Altın Kitap Yayınevi, s.164.

Anzavur bir süre kovalanmış ancak Çerkez Ethem ve kuvvetlerinin birbirlerinden bağımsız hareket etmelerinden dolayı yakalanamamıştır. Ahmet Anzavur'un çevresinde ayaklanmayı devam ettirebilecek yeterince isyancı kalmadığı için I. Anzavur ayaklanması sona ermiştir.

Şekil 2.1. Birinci Anzavur Ayaklanması

2.3. II. Anzavur Ayaklanması (13 Şubat – 16 Nisan 1920)

Ahmet Anzavur, 25 Kasım 1919 tarihinde Gönen mevkiinde, Çerkez Ethem ve kuvvetleriyle yaşadığı çatışmadan kaçarak kurtulmuştur. Bu olayın üzerinden kısa bir süre sonra, Balıkesir Biga’da tekrar faaliyete geçmek için ortaya çıkmıştır. Ahmet Anzavur’un faaliyetleri kısa süre içerisinde, Susurluk, Gönen, Bandırma ve Kirmastı bölgelerine doğru yayılmıştır. Ahmet Anzavur halkı etrafında toplayabilmek için önceki ayaklanmasında yaptığı gibi, halka kendisinin önce Allah, daha sonrada padişah tarafından yetkilendirildiği gibi söylemlerde bulunmuştur. Eşkıyalar, Ahmet Anzavur’un etrafında toplanmaya başlamıştır.

Ahmet Anzavur Biga’ya doğru hareket edince, yeterli asker ve mühimmatı bulunmayan Akbaş Kahramanı Hamdi Bey, kuzeye çekilmek zorunda kalmıştır. Ancak Anzavura bağlı eşkıyalardan Gâvur İmam’ın isyancıları, Hamdi Bey’i yakalayıp, işkence ederek, şehit etmiştir.

Ahmet Anzavur bir yandan eşkıyaları etrafına toplamaya çalışırken, diğer yandan da halkı Kuvâ-yı Milliye’ye katılmamaları için tehdit etmiştir. Kuvâ-yı Milliye’ye katılanların idam edileceğini söyleyerek, halkdan destek olmama konusunda yemin etmelerini istemiştir. Halkı dini inançlarından etkilemeye çalışarak, Kuvâ-yı Muhammediye ordusu kuracağını söylemiştir. Mustafa Kemal Paşa’yı tehlike olarak gören Ahmet Anzavur, halkın ona destek vermesini engellemek için vatan hanini olduğunu ifade ederek, halkı Mustafa Kemal Paşa’ya karşı silahlanmaya davet etmiştir.

Bu olaylar yaşanırken 61. Tümen Komutanı Albay Kazım Özalp Bey, Salihli’de olan Çerkez Ethem’e bir mektup yazmıştır. Güneyde Yunanlılar, kuzeyde ise Anzavur’a bağlı eşkıya kuvvetlerinin yer alması, Albay Kazım’ın emrindeki askerlerin iki düşman kuvvetleri arasında kalmasına neden olmuştur. Albay Kazım mektupta, Çerkez Ethem’i bölgeye çağırarak, Ahmet Anzavur ve eşkıya kuvvetlerine karşı harekete geçmesini istemiştir. Bunun üzerine Çerkez Ethem ve kuvvetleri Albay Kazım’a yardım etmek için, Salihli’den Balıkesir’e gelmiştir. Çerkez Ethem ve kuvvetleri 16 Nisan 1920 tarihinde, Taşköprü mevkiinde Ahmet Anzavur ve kuvvetleri ile bütün gün çarpışmış ve Anzavur kuvvetleri bozguna uğratılmıştır.

Ahmet Anzavur ve yakın adamları tekrar kaçmayı başarmış ve Bandırma'ya çekilmişlerdir. Kuvâ-yi Milliye kuvvetleri, Çanakkale, Kirmastı ve Karacabey'e girerek, Anzavur'a bağlı asilerin tamamını temizlemişlerdir. Çerkez Ethem ve kuvvetleri ise Ahmet Anzavur'u takip edip, Bandırma'ya girerek, bölgeye hâkim olmuşlardır.

Erkân-ı Harbiye Umûmiye Reisi Miralay İsmet Bey, Anzavur İsyanı'nın bastırılmasında göstermiş olduğu başarılarından dolayı Çerkez Ethem'e telgraf çekip, tebrik etmiştir. Miralay İsmet Bey Çerkez Ethem ve kuvvetlerinin, Geyve Boğazı'nda zor durumda kalmış olan Ali Fuat Paşa'ya desteğe gitmesini istemiştir.

Anzavur Ayaklanması'nda göstermiş olduğu başarısından ötürü Çerkez Ethem'e, Meclis'te mebuslar teşekkür kutlaması gerçekleştirilmiştir. Çerkez Ethem için “Ümid-i Halâs” ve “Kahraman-ı Millet” gibi güzel ifadeler söylenmiştir. Bu olay Çerkez Ethem'in Anadolu'da tanınmaya başlamasını sağlamıştır.⁸⁴

Rahmi Apak, II. Anzavur Ayaklanması'nı şu şekilde anlatmıştır:

“Biz derhal elimizdeki mevcut iki taburla, Bursa'nın altı kilometre kadar batısında, Beşevler denilen mevkideki sırtlarda müdafaa hazırlıkları yapmaya başladık. Çünkü Gönen ve Karacabey bölgesindeki kuvvetlerimiz dağılmış ve Gönen'de bir alay kumandanımız Yarbay Rahmi şehit olmuştu. 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa, bize 2 nci Piyade Alayı'nın üç taburunu birbiri ardından yardıma gönderdi. İlk tabur Bursa'ya otuz kilometre mesafedeki Dimbas mevkiine geldiği gece dağılarak kaçtı.

Ankara'dan gelen ikinci taburun içine, her bölge bir tane olmak üzere er kıyafetine sokulmuş dört subay gönderdik. Bunların yaptığı propaganda ile tabur Bursa'ya kadar dağılmadan geldi. Çok geçmeden Salihli cephesine gelen Çerkez Ethem kumandasındaki Milli Müfreze, Anzavur'un arkasına yetişti. 16 Nisan 1920'de şiddetli bir muharebeden sonra Anzavur kuvvetlerini bozguna uğrattı. Bursa'yı kurtardı. Bunu kabul etmek lazımdır.”⁸⁵

⁸⁴ Cemal, Şener (2001) **Çerkez Ethem Olayı**, 4. Baskı, İstanbul, Etik Yayınları, s. 54.

⁸⁵ Koç, Nurgün. (2016) **Milli Mücadele'de Batı Anadolu'da Çıkarılan İç İsyanlar Ve Çerkez Ethem Güçleri Tarafından Bastırılması**, International Conference on Humanities and Cultural Studies, s.242.

(Gönen) zapt etti. Bandırma'yı zapt etti. Şarka doğru yürüdü. Balıkesir'i zapt etti. Bursa'yı tehlikeye duçar etti. Düşman ve Yunan karşısında bulunan kuvvetlerimizin arkasını tehdit etti ve sağ cenahı ile Yunanlılara tevhide harekât etti.”⁸⁶

2.4. Düzce Bolu Ayaklanması

2.4.1. Birinci Düzce Bolu Ayaklanması (13 Nisan – 31 Mayıs 1920)

Birinci Düzce Bolu Ayaklanması 13 Nisan ve 31 Mayıs 1920 tarihleri arasında, Düzce ve Bolu bölgelerinde gerçekleşmiştir. Düzce ve Bolu Ayaklanması'nın temelinde hilafet ve şeriatın desteklenmesi ve Çerkezlik davasının güdülmesi etkili olmuştur. Ahmet Anzavur Ayaklanması devam ederken, Hendek ve Düzce dolaylarında hareketlenmeler yaşanmaya başlamıştır. Birinci Düzce Bolu Ayaklanması, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açıldığı döneme denk gelmiş ve bu olay meclisi rahatsız etmiştir.

Çerkez ve Abazalardan oluşan isyancılar, ilk olarak Düzce'de baskınlara başlamıştır. Ayaklanmada yanlarına daha fazla adam toplamak için hapisaneleri boşaltmışlardır. Devlet görevlilerinin bir kısmı öldürülmüş, bir kısmı da askerler ile birlikte tutuklanmıştır. Düzce ve Bolu bölgelerinde ikamet eden Çerkez ailelerinin önde gelenleri, padişah ile yakın temasta oldukları için, bu bölgedeki halkın milli direniş kuvvetlerine katılımını azaltmıştır. İstanbul Hükümeti'nin halka, Milli Mücadele yanlılarının ittihatçıların devamı olduğu benimsetilmesi, isyanların ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Çerkez ve Abazalardan oluşan isyancılar, Ömer Efendi Köyü çevresinde silahlanmışlardır. Mahmut Nedim'in, Güvenlik Müfrezesine saldıran isyancılar, Düzce'yi ele geçirmişlerdir.

Düzce'nin ele geçirilmesiyle, Türkiye Büyük Millet Meclisi isyanın tehlikeli bir hal aldığı anlamıştır. İsyanın büyümesini engellemek isteyen Türkiye Büyük Millet Meclisi, bölgeye Ankara'dan Hüsrev Gerece, Adapazarı'ndan Sait ve Kazım Beyler yönetiminde bir Nasihat Heyeti göndermiştir.⁸⁷ Sait ve Kazım Beyler öldürülmüş ve heyet görevi yerine getirememiştir. Bu başarısızlık üzerine, isyanı bastırmak için bölgeye Kuvâ-yi Milliye

⁸⁶ Özkan, M. Ali (2019) **Milli Mücadele Döneminde Çıkan İç İsyanlar ve Bu İsyanlarda Çerkez Ethem'in Rolü (1919-1922)**, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Bingöl: Bingöl Üniversitesi, s.102-103.

⁸⁷ Özkan, **Milli Mücadele Döneminde Çıkan İç İsyanlar ve Bu İsyanlarda Çerkez Ethem'in Rolü (1919-1922)**, s .36.

kuvvetleriyle birlikte Çerkez Ethem ve kuvvetleri gönderilmiştir.⁸⁸ Çerkez Ethem ve kuvvetleri Düzce bölgesine gelerek, 23 ve 31 Mayıs 1920 tarihlerinde, Birinci Düzce Ayaklanması'nı bastırma harekâtını başlatmıştır. 26 Mayıs 1920'de Çerkez Ethem ve kuvvetleri Düzce'yi ele geçirip, isyancıları bozguna uğratmıştır. Aynı zamanda isyanı bastırmakla görevli olan Refet Bele ve kuvvetleri Bolu bölgesine girerek, Gerede'deki ayaklanmaları bastırması ile Birinci Düzce Ayaklanması sona ermiştir.

2.4.2. İkinci Düzce Ayaklanması (19 Temmuz – 23 Eylül 1920)

Birinci Düzce İsyanı'nın bastırılmasından sonra Çerkez Ethem, İbrahim Çolak ve kuvvetleriyle birlikte, Yozgat bölgesindeki isyanı bastırmak için yola çıkmışlardır. Düzce ve Bolu çevrelerinde saklanan isyancılar, bu durumdan faydalanmak için yeniden isyan girişiminde bulunmuşlardır. Bu girişim Düzce bölgesinde görev yapan Mürettep Tümen Komutanı Binbaşı Nazım tarafından, Genelkurmay Başkanlığı'na çekilen telgrafta şöyle ifade edilmiştir:

“Efteni ve Nüfren (Nuhveren) taraflarında 300 ila 400 isyancı ile takip müfrezeleri arasında çarpışmaların başladığı ve Çolak İbrahim müfrezesinin bu havaliye sevkinin uygun olduğu şeklinde belirtilmiştir.”⁸⁹

Karasu Rumlarının katılımıyla sayıları artan isyancılar, İstanbul Hükümeti'nin desteğini alarak, 8 Ağustos 1920 tarihinde Düzce'yi kuşatmışlardır. Çerkez ve Abazaların Kuvâ-yi Milliye tarafından ortadan kaldırılacakları düşüncesi, bu ayaklanmanın sebebini oluşturmuştur. Ayaklanmanın Bolu bölgesine kadar yayılmasını önlemek için Mürettep Tümen Komutanı Binbaşı Nazım Bey, emrindeki bir grup askeri, Bolu Dağı tarafına göndermiştir. Buradaki askeri birlik, asilerin beklenmedik baskını sonucu esir düşmüştür. Bu gelişmeler üzerine 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa, İzmit'te bulunan İngilizler ve Kuvâ-yi İnzibâtiye'den geri kalanların, isyancılarla irtibata geçmelerini engellemek için, Adapazarı ve Sapanca bölgelerinde ek tertibat alma gereği duymuştur.

⁸⁸ Esengin, Kenan (1998) **Milli Mücadelede Ayaklanmalar**, 1. Baskı, İstanbul, Kumsaati Yayınları, s.53.

⁸⁹ Yetim, Fahri (2011) **Milli Mücadele Döneminde İsyanların Gölgesinde Düzce ve Çevresinde Asayiş Sorunları**, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, VII (13) s.62.

Eskişehir, Uşak, Yozgat ve diğer yakın bölgelerden gelen askeri destekler sayesinde, 18 Ağustos 1920 tarihinde başlayan isyan bastırma harekâtı, asileri yok etme noktasına kadar gelmiştir. Hendek bölgesine doğru yapılan bu isyan bastırma harekâtı, bölgedeki Düzce abazalarını endişelendirmiştir. Düzce abazaları isyancı hareketlerinden pişman olduklarını belirterek, bağışlanmalarını istemiştir. Ancak Düzce abazaları itaate sıcak bakmamış ve Düzce bölgesine desteğe gelen askeri birliklere karşı girişimde bulunmuşlardır. Bunun üzerine 26 Ağustos 1920 tarihinde, 24. Fırka Komutanlığı, 143. Alay Komutanı Binbaşı Şerif emrindeki güçler ve İbrahim Bey emrindeki II. Kuvâ-yi Seyyâre askerleri, Düzce abazalarının üzerine gönderilmiştir. Bu askeri birlikler 28 Ağustos 1920 tarihinde Hendek'i işgal etmişlerdir. Bu kuşatma sonucunda Düzce'deki asilerin çok fazla kayıp vermesi, bölgede kalan isyancıları teslim olma noktasına getirmiştir.

2 Eylül 1920 tarihinde Bolu Jandarma Komutanlığı'nda göreve başlayan Binbaşı Rüştü, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne çektiği telgrafta bölgedeki isyancıların tutumunu şöyle anlatmıştır:

“Bölgede bulunan bütün isyancı reislerin hükümetin emrine girdiklerini ve herhangi bir kovuşturma yapılmadığı takdirde milli hükümete itaat edeceklerini, bu konuda 40 elebaşı ile af niteliğinde bir antlaşma yapılmıştır.”⁹⁰

19 Temmuz 1920 tarihinde Nüfren'de başlayan ve daha sonra Düzce bölgesine doğru genişleyen II. Düzce Ayaklanması, 23 Eylül 1920'de Çolak İbrahim Bey'in emrindeki birliğin Düzce'ye girmesiyle tamamen kontrol altına alınmıştır.

2.5. Yozgat Çapanoğlu İsyanı (15 Mayıs – 27 Ağustos 1920)

Çapanoğulları, Anadolu'da Yozgat şehrini kurmuş ve bölgede yaklaşık 300 yıl kadar hâkimiyet sürdürmüşlerdir.⁹¹ Çapanoğulları aile mensublarından Abdülfettah Paşa, Celâleddin Paşa ve Ahmet Şakir Paşa gibi isimler, Osmanlı Devleti'nde üst düzey görevlerde bulunmuşlardır. Bu durum Çapanoğulları ailesinin yıllarca Osmanlı ile yakın ilişki halinde olmasını sağlamış ve bölgede Osmanlı devlet geleneğini sürdürmüşlerdir.

⁹⁰ Yetim, Fahri (2011) **Milli Mücadele Döneminde İsyanların Gölgesinde Düzce ve Çevresinde Asayiş Sorunları**, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, VII (13) s.63.

⁹¹ Acun, Hakkı/Dündar Abdulkadir **'Osmanlı Mutasarrıfı Çapanoğlu Mahmut Celâleddin (Celâl) Bey'in Hâtıraları'** : Ocak, A. Yaşar (Editör), Ankara, Türk Tarih Kurumu, s.2.

Çapanoğulları ailesi Anadolu'da henüz Kuvâ-yi Milliye birlikleri oluşmadığı dönemde, Mustafa Kemal Paşa liderliğinde başlayan Milli Mücadele hareketine, İttihat ve Terakki döneminde yaşanan olaylardan tecrübe edinerek destek vermemişlerdir.

Osmanlı Devleti'nde kaymakamlık ve mutasarrıflık görevleri üstlenmiş ve o dönemde Yozgat bölgesinde ün salmış Çapanoğlu Edip Bey, Osmanlı Mebusan Meclisi'nde Ankara milletvekili olarak görev yapmıştır. Mecliste Bozok Sancağı'nı temsil eden Edip Bey, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin görüşleriyle, bölgede yaptıklarının birbirleriyle çeliştiğini öne sürerek karşı çıkmıştır. Bu durum üzerine Osmanlı Hükümeti, Çapanoğlu Edip Bey'i meclisten uzaklaştırmıştır. İsyân hareketi boyunca yanından ayrılmayan damadı Abdülkadir Bey, Edip Bey'in mebusluğu zamanında ittihatçılardan bazılarıyla birlikte yeni partiye geçtiğini ve sonrasında itilafçılara katıldığını belirtmiştir. Abdülkadir Bey, Edip Bey'in, İzmir ve çevresinde Yunanlılara karşı açılan mücadelenin İttihatçıların parmağı ve Mustafa Kemal Paşa'nın desteği ile olduğunu düşündüğünü söylemiştir. Ayrıca Abdülkadir Bey, Edip Bey'i aydınlatacak ve onu bu düşüncesinden vazgeçirecek bir imkân olmadığından, Mustafa Kemal Paşa'nın bu tutumunu eleştirmekte ve memleketi kötülüğe sürüklediğini ısrarla anlatmaktaydı. Buna rağmen Edip Bey'in hiçbir zaman muhalefet hareketine geçmeyi düşünmediğini ve bu fikirde olanlara engel olmaya çalıştığını belirtmiştir.⁹²

İsyana öncülük eden bir diğer kişi ise Edip Bey'in küçük kardeşi Mahmud Celâleddin Bey olmuştur. Mahmud Celâleddin Bey, 1861 yılında Yozgat'ın Arapseyfi köyünde dünyaya gelmiştir. Eğitimini burada tamamlayan Celâleddin Bey, Tokat Tahrirat Kâtibi olarak devlet kademelerinde göreve başlamıştır. Cidde, Çorum, Tokat, Afyonkarahisar bölgelerinde görev yapan Celâleddin Bey, Afyon Mutasarrıfı iken 1915 yılında emekli olmuştur.⁹³

⁹² Acun/Dündar, **Osmanlı Mutasarrıfı Çapanoğlu Mahmut Celâleddin (Celâl) Bey'in Hâtıraları**, s.24-25

⁹³ Acun/Dündar, **Osmanlı Mutasarrıfı Çapanoğlu Mahmut Celâleddin (Celâl) Bey'in Hâtıraları**, s.37-38

Çapanoğlu Edip Bey'in damadı Abdülkadir Bey hatıralarında, savaşın kazanılmaması, memlekette anarşi hareketlerinin başlaması ve Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas ve çevresindeki halkı mücadeleye teşvik etme çalışmaları, hiçbir fırkaya dahil olmayan ve bu konuda fikir ve eleştiri beyan etmeyen Celâleddin Bey aklına yatmadığını belirtmiştir. Mustafa Kemal Paşa'ya karşı bir tutum izleyen Celâleddin Bey, bir dönem fiili olarak müdahale etmeye kadar ilerlediğini söylemiştir.⁹⁴

İstanbul Hükümeti, I. ve II. Anzavur İsyanı'nda alınan başarısızlık ve Geyve saldırısının milli kuvvetler tarafından durdurulması üzerine, Yozgat'ta ayaklanma emrini vermiştir.⁹⁵ Yaklaşık 200 yıl Anadolu'da hâkimiyet kurmuş ve bölgede nüfuzlu olan Çapanoğulları, Ankara Hükümeti'ni kendi çıkarları doğrultusunda tehlikeli olarak görmeleri ve hâkimiyetlerini devam ettirmek istemeleride bu isyanda etkili olmuştur.

İsyanın bir diğer nedeni ise halkın Milli Mücadele'yi desteklememesi için İstanbul Hükümeti tarafından yayınlanan fetvalardır.⁹⁶ İstanbul Hükümeti'ne bağlı Şeyhülislam Dürriyade Abdullah Efendi, Anadolu'da ortaya çıkan kuvvetlerin, Kuva-yi Bagiyye yani eşkiya birlikleri olduklarını bildirerek, bu kuvvetlere katılanların öldürülmelerinden hiçbir şekilde kaçınılmayacağına dair fetva yayınlamıştır. İstanbul Hükümeti'nin amacı, Ankara'da kurulmaya çalışılan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne bölgeden gerçekleşebilecek katılımları engellemektir.

İşgaller devam ederken, Milli Mücadele'ye devletin yönetim kademesinden çok az kişi karşı gelmiştir. Karşı gelenlerin çoğunluğu, Hürriyet ve İtilaf Partisi'ne mensup kişiler olmuştur. Yozgat'ta Ankara Hükümeti'ne ve Milli Mücadele'ye karşı ilk tepki, İstanbul Yozgat Mutasarrıfı Necip Bey'den gelmiştir. Necip Bey, Heyet-i Temsilliye'nin vermiş olduğu kararlara sürekli karşı çıkmış ve 20 Ekim 1919'da görevden alınarak, yerini Muhasebeci Arif Hikmet Bey'e bırakmıştır.

Yozgat'ta Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin başkanlığını yapan Çapanoğlu Edip ve kardeşi Celal Beyler'de, Ankara'da kurulacak olan Büyük Millet Meclisi'ne karşı çıkmıştır. Büyük Millet Meclisi'ne üye seçimi için Yozgat'ta yapılan görüşmelerde, İstanbul Hükümeti'nden habersizce yapıldığını ve Padişah'a karşı bir tavır olduğunu gerekçe göstererek

⁹⁴ Ergin, A. Şakir (2008) 'Çapanoğulları Hadisesi ve Abdülkadir Bey'in Hatıraları', Tarih İncelemeleri Dergisi, C: 23, S: 2, s.279-282.

⁹⁵ Akşin, İ. İç Savaş ve Sevr'de Ölüm, s.88.

⁹⁶ Ocak, A. Yaşar (1973) 'Milli Mücadelede Çapanoğlu İsyanı' Türk Kültür Araştırmaları Dergisi, C.7-10, s.91.

reddetmişlerdir. Yozgat halkından topladıkları imza ile kurulacak meclisin, Padişah yönetimine ve kanunlara aykırı olduğunu bir telgraf ile bildirmişlerdir. 14 Mayıs 1920’de Yozgat’a gelen Kuzgunlu Hacı Bekir, Zile’nin Solucanlı köyünden Musa, Osmaniye köyünden Meşeci İdris, altı arkadaşı ve Edip Bey’in kardeşi Halid Bey, Çapanoğlu Edip’in evinde isyan ile ilgili ilk görüşmelerini yapmışlardır.⁹⁷

Bölgedeki ilk isyan girişimi Yıldızeli’de ortaya çıkmıştır. Eski Nahiye Müdürü Erzurumlu Hüseyin Nazım, Sivas-Yıldızeli bölgeleri arasındaki posta haberleşmesi işini üstlenmiştir. Ancak işin üstesinden gelemeyen Hüseyin Bey, kendisine uygulanacak yaptırımlardan kaçmak için yakın köylerden birinde saklanmıştır. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’den arkadaşları olan Kara Mustafa ve Katil Salih ile birlikte, İstanbul Hükümeti lehine olan görüşlerini köylerdeki halka anlatmışlardır. Ayrıca köylerde bulunan Çerkez halkında arkalarına alarak, nüfuzlarını arttırmayı başarmışlardır.

12 Mayıs 1920 tarihinden itibaren başta Yıldızeli’ndeki Direkli nahiyesi olmak üzere, diğer tüm etraflı köylerde silahlı toplantılar gerçekleştirmişlerdir. Halka, Sivas Kongresi’nde ağnam vergisinin arttırılması ve tekâlif-i harbiye usulünün geri getireleceği gibi kararların alındığını söyleyerek, propagandalar yürütmüşlerdir. Ayrıca Kuvâ-yi Milliye birliklerinin halkın malına ve canına zarar verdiklerini, Padişah’ın kurulacak meclisten haberi ve rızası olmadığı gibi söylemlerde bulunarak, bölge halkını etkilemeye çalışmışlardır. Bölgede isyancıların faaliyete geçtiği haberini alan Sivas’taki 3. Kolordu Komutanı Albay Selahattin, emrindeki bir piyade birliğini Yıldızeli’ne göndermiştir. Bölgeye askeri takviyenin gerekmesi üzerine, Amasya’dan 5. Kafkas Tümeni’ne bağlı 10. Alay’ın II. Taburu ve Tokat’ta bulunan II. Taburu 21 Mayıs 1920 tarihinde Yıldızeli bölgesine gönderilmiştir.⁹⁸

Milli Mücadele döneminde Orta Anadolu’da, birbirine yakın bölgelerde bir otoritenin olmayışı, başta Çapanoğulları olmak üzere Postacı Nâzım ve Ayrancıoğulları İsyanları’nıda ortaya çıkarmıştır. Kuvâ-yi Milliye Müfreze Komutanı Kılıç Ali Bey, Antep’ten Yozgat’a gelerek, sıkıyönetim ilan etmesi, başta bölgede nüfuzlu olan Çapanoğulları ailesi olmak üzere, diğer isyancı birliklerini rahatsız etmiştir. Bu durum Çapanoğullarının, yaşadıkları bölgenin olan Yozgat ve civarına hakim olup, asayişi sağlayabilmeleri için isyancılarla birleşmesine sebep teşkil etmiştir. Sorgun ve Yozgat bölgeleri bu amaçla işgal edilmiştir.⁹⁹

⁹⁷ **Türk İstiklal Harbi**, C.VI, İç Ayaklanmalar (1919 - 1921), Gnkur. Basımevi, Ankara, 1964, s.90.

⁹⁸ **İç Ayaklanmalar**, s.91-92.

⁹⁹ Ergin, A. Şakir, **Çapanoğulları Hadisesi ve Abdulkadir Bey’in Hatıraları**, s. 25.

7 Haziran 1920'de İsmet İnönü, Yozgat'ta bulunan III. Kolordu Komutanı Selahattin Bey'e, Çapanoğullarının yakalanması emrini göndermiştir. Emri duyan Yozgat Mutasarrıf Vekili haberi gizlice Çapanoğullarına ulaştırmıştır. Bunun üzerine Celal ve Edip Beyler, 8 Haziran 1920'de Köhne (Sorgun) yönüne doğru kaçarak, kardeşleri Halid Bey'in yanına gitmişlerdir. Mustafa Kemal Paşa uzlaşmak için Süleyman Sırrı ve Madenli Rıza Bey'in önderliğinde bir nasihat heyeti göndermiştir. Ancak Celal ve Edip Beyler anlaşmayı reddetmişlerdir. 13 Haziran'da yanlarına Aynacıoğulları ve Deli Ömer gibi çeteleri alarak Köhne'yi basan Çapanoğulları, ertesi gün Yozgat'a girerek şehri Padişah adına yönetmeye başlamışlardır.¹⁰⁰

İsyanı bastırmak için bölgede bulunan Kılıç Ali Bey, Genelkurmay Başkanlığı'na göndermiş olduğu raporda, bölgedeki ayaklanmanın bastırılmasına zamanında müdahale edilmediğinden dolayı, tüm bölge halkının etkilendiğini ve halkın asileri hükümete göre daha kuvvetli gördüğünü belirtmiştir. Kılıç Ali Bey, Çapanoğlu ailesinden Halit ve yeğeni Ziya'nın ayaklanmaya katıldığı halde, bölgedeki diğer kardeşi Celal Bey hakkında henüz hiçbir şey yapılmaması, halkın düşüncelerini etkilediğini söylemiştir. Bu yüzden ayaklanmayı bastırmak için yardımcı olacağını söz veren çoğu bölge halkı, bundan vazgeçtiklerini bildirmiştir.

Raporda Kılıç Ali Bey, Jandarma Komutanı Ziya Bey'in çabalarıyla kuvvetlerine altmış kadar kişiyi katabildiğini, ancak Zile bölgesine gerçekleşecek olası taarruz sonrası bölgeden kaçabilecek asilerin, kendi kuvvetlerine doğru gelebileceklerini belirtmiştir. Bu yüzden Kayseri'deki iki bölük ve bir makineli tüfek takımının, Aziziye'deki süvari alayının bir bölüğünün ve Kırşehir'deki jandarma bölüğünden destek birliklerini Akdağmadeni mevkiisine gönderilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu yardımların gerçekleşmemesi durumunda bölgeden kaçmanın bile mümkün olamayabileceğini söylemiştir.¹⁰¹

Bu telgrafın üzerine Niğde'de bulunan 11. Tümenin III. Taburu, 11 Haziran 1920 tarihinde Boğazlıyan bölgesinde, Kılıç Ali Bey'in kuvvetlerine desteğe gitmiştir. Askeri gücünü arttıran Kılıç Ali Bey, isyan birlikleriyle Divanlı Köyü etrafında karşı karşıya gelmiştir. Bu çarpışmada kayıp vermeye başlayan isyancılar, geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Çapanoğlu Celal Bey, Kılıç Ali Bey'e bir mektup göndererek, amaçlarının

¹⁰⁰ Uğurlu, Nurer (2007) **Çerkez Ethem Kuvvetleri Kuvayı Seyyare**, 1.Baskı, İstanbul, Örgün Yayınevi, s. 334-335.

¹⁰¹ **İç Ayaklanmalar**, s. 95.

Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarını yakalamak olduğunu belirtmiştir. Ayrıca mektupta Celal Bey, Kırşehir üzerinden Ankara'ya doğru hareket edeceklerini söylemiştir. Mektubu alan Kılıç Ali Bey, korkarak Boğazlıyan mevkesine çekilmiştir.

Kılıç Ali Bey, Ankara'ya çekmiş olduğu telgrafta, kuvvetinde güvenilebileceği az asker kaldığını ve anca Çerkez Ethem kuvvetleriyle, Yozgat'a doğru saldırıya geçebileceğini bilirmiştir. Bu sırada isyancıların Boğazlıyan'daki Kılıç Ali Bey kuvvetlerine saldırmasıyla, Boğazlıyan Kaymakamı Bekir Sami, Jandarma Komutanları Yüzbaşı Hakkı ve Teğmen Sakıp, Kılıç Ali Bey ile birlikte kaçmışlardır.¹⁰²

Çapanoğulları ailesinin Yozgat'ta başlattığı ayaklanma, Sivas ve Tokat şehirlerine doğru genişlemeye başlamıştır. İsyanı bastırmak için bölgeye yönlendirilen milli direniş birlikleri, bu ayaklanmayı durdurmayı başaramamışlardır. Bunun üzerine Ankara Hükümeti Anzavur ve Düzce Ayaklanmalarını bastırıp Eskişehir'e dönen Çerkez Ethem'i Ankara'ya çağırılmışlardır.¹⁰³ Ancak Çerkez Ethem, Batı Cephesi'nde kalmak istemişse de Mustafa Kemal Paşa'nın ısrarlı daveti üzerine Ankara gitmiştir.¹⁰⁴

Çerkez Ethem Hatıralarım eserinde, Ankara'da bulunan Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti ve Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin, Yozgat İsyanı'nı abarttığını belirtmiştir. Üzülerek Ankara'ya gittiğini söyleyen Çerkez Ethem, Ankara'ya gittiğinde durumun ciddiyetini gördüğünü ve isyana karşılık veremeyen Ankara Hükümeti'nin acizliğini farkettiğini ifade etmiştir.

Çerkez Ethem, Ankara'ya gittiğinde başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere gördüğü karşılama ve iltifatlar oldukça fazla olmuştur. Çerkez Ethem bu durum karşısında gurur yerine utandığını dile getirmiştir.¹⁰⁵

Çerkez Ethem, Ankara'da Mustafa Kemal Paşa ve yanındakilerle bir görüşme gerçekleştirmiştir. Bu görüşmeye Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Paşa, Erkân-ı Harbiye Umumiye Reisi Miralay İsmet Bey ve kardeşi Tevfik Bey'de katılmıştır. Toplantıda İsmet Bey, Yozgat bölgesindeki ayaklanma hakkında Çerkez Ethem'i bilgilendirmiştir. Daha sonra Çerkez Ethem'e Eskişehir'den Salihli'ye yapılan asker sevkiyatının durdurulması emrini verip vermediğini sormuştur. Bunun üzerine Çerkez Ethem cepheye asker

¹⁰² İç Ayaklanmalar, s.95-96.

¹⁰³ İç Ayaklanmalar, s.97-100.

¹⁰⁴ Adıvar, Türk'ün Ateşle İmtihanı, s.163.

¹⁰⁵ Ethem, Hatıralarım, s.52-53.

sevkiyatının zorunlu olmadığını, birliklerinin büyük bir kısmının Eskişehir’de hazır beklediğini belirtmiştir. Çerkez Ethem kendisine göre daha önemsiz olan Yozgat İsyanı’nın durumunu anlamak ve Batı Cephesi’ndeki durumla karşılatırmak için Ankara’ya geldiğini söylemiştir.¹⁰⁶

Çerkez Ethem vermiş olduğu cevap ile Yozgat Ayaklanması’nın, Batı’da Yunan işgalinden daha önemsiz olduğunu belirtmek istemiştir. Bunun üzerine İsmet Bey, Çerkez Ethem’e, temel amacının vatanı, en tehlikelisi olan Yunan düşman işgalinden kurtarmak olduğunu söylemiştir. Bu nedenle cepheleri ihmal etmeyi destekleyemeyeceklerini belirten İsmet Bey, iç meselelerde oldukça önem taşıyor olmasına rağmen, Yozgat ve çevresindeki isyanı çözecek gücün kalmadığını belirtmiştir. Bu gerçeği kabul etsekte, maneviyatı yerinde olan bir ordu için Yozgat çevresindeki bu sıkıntı halen büyük önem teşkil ettiğini Çerkez Ethem’e söylemiştir.¹⁰⁷

Toplantıda Ankara Hükümeti’ni sert sözlerle eleştiren Çerkez Ethem, konuşmasının devamında şunları söylemiştir:

“Hayret ediyorum ki, Sivas’ta Heyet-i Temsiliye ve Ankara’da Büyük Millet Meclisi sıfatıyla içtima ve teşekkül olunalı bir seneyi geçtiği halde, bu müddet zarfında koca Anadolu’da, harekât-ı milliyemiz namına neden esaslı bir hareket görülmedi?

Niçin merkezinizi takviye etmediniz? Ve sonra en mühim ve esas olan cephelere ait şimdiye kadar bir himmet ve muavenet eserimize dahi şahit olmadık desem itiraf buyrulur, zannederim. Nihayet bizleri düşman cephesinden gerilere ayrılmağa ve sırf gerilerde size düşen vazifelerle bizi işgale mecbur bıraktınız!

Şimdi görüyor ve siz de itiraf buyuruyorsunuz ki, Orta Anadolu’da ve bir köşede hiçbir ecnebi ile ve İstanbul hükümeti ile irtibatı kalmayan Yozgat isyanını söndürmekten acizsiniz. Anladığım şudur ki, bidayetten beri hala vaziyeti kavrayamadınız. Veyahut şahsi ve daha ehemmiyetsiz şeylerle meşgul oluyorsunuz. Belki de Heyet-i Temsiliye ve Ankara Hükümeti namına yaptığınız tamimlerle, tebliğlerle, konferanslarla her şey olup bitiverecek sandınız ve aldandınız.

¹⁰⁶ Ethem, **Hatıralarım**, s.53.

¹⁰⁷ Ethem, **Hatıralarım**, s.54.

Af buyurunuz, bu serzenişten muradım, bu gafletler tekerrür etmesin temenniyatına mebnidir. Ben bu kalan isyan meselesini de uhdeme alıyorum. Ve sizleri bu gaileden kurtaracağımı ümit ediyorum.”¹⁰⁸

Çerkez Ethem toplantıda, ayaklanmayı bastırma görevi sırasında Ankara Hükümeti’nin görevlendireceği birinin, Salihli Cephesi’nden sorumlu olması gerektiğini dile getirmiştir. Mustafa Kemal Paşa Çerkez Ethem’e, şartının kabul edildiğini belirterek, Yozgat dolaylarındaki isyanın boyutu ve önemi ne olursa olsun kendisine ihtiyaç duyulduğu söylemiştir. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa, Çerkez Ethem’in desteği ve çabasıyla birlikte, beş on gün içerisinde isyanın bastırılacağından emin olduğunu dile getirmiştir. Mustafa Kemal Paşa bu desteğin ve hareketin devamında, İzmir Milli Cephemizin denetim ve gözetim görevini Fevzi Paşa’ya vermemiz ve kendisinin de bu vazifeyi üzerlerine almalarının pek uygun olacağını düşünmüştür.¹⁰⁹ Bunun üzerine üzerine, Fevzi Paşa Salihli Cephesi’nde görevlendirilmiş.¹¹⁰

Toplantının sonucu olarak Çerkez Ethem, 19 Haziran 1920 tarihinde, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi İsmet Bey tarafından aldığı emir üzerine, 70 subay, 2100 piyade, 1300 hayvan, 4 dağ topu, 1 sahra topu, 8 makineli tüfek ile Yozgat’a hareket etmiştir.¹¹¹ İsyen bölgesine varan Çerkez Ethem, ayaklanma ile ilgili kendisine verilen tebligatın yanlış istihbarat bilgilere dayandığını farkedince, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye’nin bölge hakkındaki tebligatının eksik ve yanlış istihbata sebep olduğunu İsmet Bey’e bildirmiştir. Bu yüzden bazı Kuvâ-yi Milliye birliklerinin güvenli bölgelere doğru çekildiğini ve birliklerde dağılamalrın olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Çerkez Ethem, Kılıç Ali Bey çevresindeki birliklerin zayıf bir isyan topluluğu tarafından bozguna uğratıldığını ve Miralay Refet Bey’in kuvvetlerinin Çorum’da gizlenerek, birliklerine yardıma gelmediğini ifade etmiştir. Sadece Zile bölgesindeki Cemil Cahit Bey’in emrindeki kuvvetlerin yardıma geldiklerini söylemiştir. Çerkez Ethem verilen istihbaratın doğru olmamasından dolayı kendi istihbarat bilgilerine dayanarak, isyan bölgesine girdiklerini belirtmiştir.¹¹² İsyen bölgesinde karşılaştığı bu durum, Ankara Hükümeti ve komuta kademesine karşı duyduğu güvensizlikte haksız olmadığını ona göstermiştir.

¹⁰⁸ Ethem, **Hatıralarım**, s.55-56.

¹⁰⁹ Ethem, **Hatıralarım**, s.56-57.

¹¹⁰ Ethem, **Hatıralarım**, s.56.

¹¹¹ **İç Ayaklanmalar**, s.100-102.

¹¹² Ethem, **Hatıralarım**, s.64-65.

Çerkez Ethem bölgedeki isyancılar ile ilk karşılaşmasını, Ankara'dan ayrılışının üçüncü gününde, vardıkları Yozgat şehrinde olduğunu belirtmiştir. Bu karşılaşmada asilerle kanlı bir muharebe sonucunda isyancıların bozguna uğratıldığını ve o günün gecesinde asiler tamamen bölgeden püskürtülerek, şehir kısa sürede isyancılardan temizlendiğini söylemiştir. Bölgedeki isyanı idare edenlerin başında Çapanoğlu Celâl ve Edip Beylerin olduğunu belirten Çerkez Ethem, Yozgat'taki ilk ayaklanmaya yetişemediği için Çapanoğullarının etraflarında nüfuzları arttırarak, kuvvet topladıklarını bildirmiştir.

İsyan için bölgede bulunan Çerkez Ethem, takip ve keşif için Yozgat şehrinin ilerlerine kadar müfreze kumandanlarını göndermiştir. Kumandanlardan gelen raporlara dikkate alarak Yozgat'a hareket eden birlikler, Alaca'yı abluka altına almıştır. Gün aymasıyla taaruza geçtiklerini belirten Çerkez Ethem, bu taarruz sonunda karşı koyan isyancıların çok azının kaçarak kurtulduğunu söylemiştir. Alaca'da kaşif kollarını ve iki yüz kişilik bir müfreze birliği bırakan Çerkez Ethem, keşiflerin ve istihbaratın neticesini almak için iki gün daha bölgede kaldığını belirtmiştir. Bu iki gün boyunca birliklerine Alaca ile Çorum ve Sungurlu arasında tahrip edilmiş bulunan telgraf hatları tamir ettirdiğini söylemiştir.¹¹³

Celal ve Edip Beylerin yönetimindeki isyancıların, Alaca'nın doğusundaki Arapseyfi Boğazı'nda toplandıkları haberini alan Çerkez Ethem, birlikleriyle birlikte buraya hareket etmiştir. Çerkez Ethem kuvvetleri top ve makineli tüfeklerle isyancıları bozguna uğratarak, isyancıları geri çekilmek zorunda bırakmışlardır. Bu saldırı sırasında ağır kayıplar veren isyancıların çoğu bölgeyi bırakıp kaçmışlardır. Ayaklanmayı yürüten Çapanoğlu Edip Bey yaralı olarak Celal Bey ile birlikte kaçmıştır.¹¹⁴ Böylelikle Yozgat bölgesindeki Çapanoğlu İsyanı kısa sürede başarılı bir şekilde bastırılmıştır.

Çerkez Ethem, 14 Haziran'da Yozgat'a hakim olup, Ankara'ya doğru ilerlemek için hazırlık yapan isyancılara karşı güneyden taaruza geçtiklerini söylemiştir. Topçu birlikleriyle saldırıya geçen Çerkez Ethem birlikleri, isyancıların çoğunu geri püskürterek, Akdağmadeni yönüne doğru kaçmalarını sağlamıştır.

¹¹³ Ethem, **Hatıralarım**, s.65-68.

¹¹⁴ **İç Ayaklanmalar**, s.103.

Akdağmadeni bölgesinde asilere, bölgedeki Ermenilerde destek vermiştir. Sungurlu bölgesinde asi kuvvetleriyle bekleyen Çapanoğlu Halit Bey'e karşı tedbirlerin alınmış olmasına rağmen, Çerkez Ethem birliklerindeki yorgunluk nedeniyle, bölgede savunmada kalmıştır. Buradaki çatışmada kuvvet birliklerinden şehit verilirken, asilerin çoğu yakalanmıştır.¹¹⁵

Kuvâ-yi Seyyâre reislerinden Çolak İbrahim, emrindeki 250 süvari, 170 piyade ve 3 makineli tüfekten oluşan birlikleriyle Yozgat bölgesinin batısından, 300 süvari ve 350 piyadeden oluşan Albay Refet kuvvetlerinin bölgenin kuzeyinden gelmesiyle ayaklanma tamamen bastırılmıştır.

Mustafa Kemal Paşa, isyanı bastıran Çerkez Ethem'e 28 Haziran 1920'de göndermiş olduğu telgrafla tebrik ve teşekkürlerini iletmiştir.¹¹⁶

Bölgede isyandan kalan grupların dağıtılması ve tamamen yok edilmesi için çalışmalara başlanmıştır. İsyân sonrası pişman olduklarını belirtip af dileyen asilerden 500 kişilik bir grup, cepheye gönderilmek istenmesi üzerine İkinci Yozgat Ayaklanması ortaya çıkmıştır. Bu grup içinde bulunan 49 kişi Kuvâ-yi Milliye birliklerinde yer almak istemediklerini öne sürerek, tekrar isyan girişiminde bulunmuşlardır.

5 Eylül 1920 tarihinde başlayan isyanda Küçükağa etrafında 200 kişiyle, Postacı Nazım ise etrafındaki 300 kişiyle bölgede isyan hareketlerini sürdürerek, Kuvâ-yi Milliye birliklerini oyalamışlardır.¹¹⁷ Birinci Yozgat Ayaklanması kadar etkili olmayan bu isyan, Çerkez Ethem ve kuvvetleri tarafından kısa sürede sonlandırılmıştır.

Ayaklanmaları başarılı şekilde bastıran Çerkez Ethem'e bir tebrik telgrafıda, 29 Haziran 1920 tarihinde Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Paşa tarafından gelmiştir. Fevzi Paşa bu telgrafta aynı zamanda Batı Cephesi'nde yapmış olduğu incelemeler sonucunda, Yunan işgal kuvvetlerinin taarruza geçmeye hazırlandığını belirtmiştir.¹¹⁸

¹¹⁵ **İç Ayaklanmalar**, s.102.

¹¹⁶ Ethem, **Hatıralarım**, s.71.

¹¹⁷ **İç Ayaklanmalar**, s.107-110.

¹¹⁸ Ethem, **Hatıralarım**, s.72-73.

Ankara'ya dönen Çerkez Ethem ve birlikleri, başarılarından ötürü Ankara halkı ve Büyük Millet Meclisi'deki vekiller tarafından coşkuyla karşılanmıştır. İsmet Paşa, Ankara'ya gelen Çerkez Ethem'in şehirde büyük panayırlar kurduğunu ve Yozgat dönüşü peşinde getirdikleri koyunları bu panayırda sattıklarını söylemiştir. İsmet İnönü olup bitenleri hüzünle seyrettiklerini ancak birşey yapamadıklarını belirtmiştir.

Çerkez Ethem, Yozgat bölgesindeki isyanı, Milli Mücadele'ye zarar verecek boyuta ulaşmadan kısa sürede bastırmıştır. Ethem, Yozgat'taki isyanın büyümesine yardım ettiği söylenen, Ankara Vali Vekili Yahya Galip'in Ankara'dan getirilerek, kardeşi Tevfik Bey'in başında olduğu Yozgat'taki Divan-ı Harp'ta sorgulanması istemiştir. Bu duruma Mustafa Kemal Paşa tepki göstermiştir. Büyük Millet Meclisi başkanı Mustafa Kemal Paşa, Yahya Galip'in hasta olduğunu belirterek, Yozgat'a gönderilmeyeceğini bir telgraf ile Çerkez Ethem'e bildirmiştir. Telgrafla ilgili Çerkez Ethem, Hatıralarım eserinde özetle, Mustafa Kemal Paşa'nın, Yahya Galip Bey'i ve Yozgat Mutasarrıfını korumaktan ziyade olası bir Yahya Galip Bey'in ifadesine başvurulmasının sonucunda kendisinin sorgulanacağı düşüncesinde olduğunu belirtmiştir. Bu durumda bütün mesuliyetin kendisine terettüp ve teveccüh edeceğinden korktuğunu söylemiştir.¹¹⁹

Milli Mücadele döneminde Orta Anadolu'da ortaya çıkan Çapanoğlu İsyanı, milli kuvvetlerin zayıflamasına neden olmuştur. Anadolu'yu işgal eden kuvvetler için bir fırsat oluşturan bu ayaklanma, Batı Cephesi'nde Yunan işgal kuvvetlerinin Balıkesir ve Bursa bölgelerine kadar ilerlemelerini sağlamıştır.

2.6. Çerkez Ethem ve Yeşil Ordu Cemiyeti

2.6.1. Ankara'da Yeşil Ordu Cemiyeti'nin Oluşumu

Yeşil Ordu, Milli Mücadele'nin zor dönemlerinde ismi sıklıkla anılan bir cemiyet olmuştur. Yeşil Ordu kelimesinin yayılmasındaki en etkili kişi Enver Paşa olmuştur. Enver Paşa'nın, Azerbaycan ve Kafkasya Bölgesi'nde bir İslam Ordusu kurduğu söylemleri Anadolu'ya kadar gelmiştir. Enver Paşa ve Yeşil Ordu ile ilgili söylentiler; Sovyet Rusya'nın Enver Paşa'yı desteklemesi, Kafkasya ve Azerbaycan Bölgesi'nde İslam Ordusu kurulması, İslam Ordusu'nun saltanatı kurtaracağı ve İslam Dünyası'nın tekrar birlikte olacağı şeklinde

¹¹⁹ Ethem, **Hatıralarım**, s.73-78.

olmuştur. Yeşil Ordu'nun Anadolu'da önemli hale gelmesinin bir diğer sebebi ise, yeşil rengin İslamiyet açısından kutsal olmasıdır.

Anadolu'da artan Anzavur İsyanı'nın Ankara'ya doğru ilerlemesi sebebiyle Mustafa Kemal Paşa, Kazım Karabekir'e bir telgraf göndermiştir. Mustafa Kemal Paşa bu telgrafta şunları söylemiştir:

“İnzibatına azim ve imanına tamamen itimad edebilecek ve herhangi bir yerde patlayacak bir kıyamı anında tepeleyebilmek üzere, kavi bir yumruk gibi güvenilecek seyyar ihtiyatlara ihtiyaç görülmektedir. Bu maksadı temin etmek ve milli ihtiyat kıtasını teşkil etmek üzere, emr-i alinizdeki fırkalardan intihab edilecek, beş yüz ila bin mevcutlu güzide bir kıt'anın veyahut kıtaatın insicamı bozulmadan, ayrıca gönüllü olarak bu tarzda teşkil edilecek bir müfrezenin, Ankara'ya izamını lüzumlu görmekteyiz.

Bu müfreze efradına nakden fedakârlıklar yapmayı kabul edeceğiz. Bu babda mütalaa-yı alilerini ve ne suretle tertibat ve fedakârlık ittihazı münasip düşünüldüğünü iş'arını rica ederiz.”¹²⁰

Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele hareketinin başladığı andan itibaren, açık bir şekilde komünizmin karşısında durmuştur. Yeşil Ordu Cemiyeti, Mustafa Kemal Paşa'nın bilgisi doğrultusunda Ankara'da teşkilatlanmaya başlamıştır.

Mustafa Kemal Paşa, Nutuk eserinde Yeşil Ordu Cemiyeti ile ilgili şunları söylemiştir:

“Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ve Hükümeti'nin teessüsünden sonra Ankara'da Yeşil Ordu namı altında, bir cemiyet teşekkül etti. Bu cemiyetin, ilk müessisleri pek yakın ve malum arkadaşlardı. Yeşil Ordu teşkilatının ilk müteşebbisleri meyanında bulunan yakın arkadaşlar, mahza bana yardım maksadıyla ve beni ayrıca yormamak fikriyle, kendileri teşebbüs alarak, faaliyette bulunmayı münasip görmüşler. Bana yalnız naî bir iş yapacaklarını söyleyerek, basit bir tarzda bu teşebbüslerinden bahsetmişlerdi. Ben cidden çok meşgul olduğum için arkadaşların bu teşebbüsleriyle uzunca bir zaman alakadar olamadım.

¹²⁰ Akal, Emel (Editör) (2006) **İttihat Terakki ve Bolşevizm**, 3. Baskı, İstanbul, İletişim, s126.

Yeşil Ordu teşkilatı, nevama hafi bir teşkilat mahiyetinde teessüs ve oldukça tevessü etmiş. Kâtib-i Umûmisi Hakkı Behiç Bey ve Ankara'daki heyet-i idaresi, ciddi ve esaslı faaliyet sarf etmişler. Matbu nizamnameleri ve muvazzaf memurları her tarafa gönderilmiş. Yalnız, bir noktayı da işaret etmeliyim ki, Yeşil Ordu teşkilatıyla iştigal edenler, işin benim malumat ve muvafakatim ve arzum dâhilinde olduğunu söylediklerinden, her tarafta benim namıma teşkilatı tevsi ve takviyeye çalışanlar çoğalmış.”¹²¹

Çerkez Ethem ve ağabeyleri Tevfik ve Reşit Beyler, Yeşil Ordu Cemiyeti'nin kurucuları arasında olduğu düşünülmüştür. Çerkez Ethem ve ağabeyleri ile iletişim halinde olan Batı Cephesi Komutanı olan Ali Fuat Paşa'nında Yeşil Ordu Cemiyeti ile ilgisi olduğu bilinmektedir.

Yeşil Ordu Cemiyeti'nin kurulma sebebi ikiye ayrılmaktadır. Cemiyetin kuruluş esnasında amacı; isyanlara neden olan ve propaganda yapan Cemiyet-i Ahmediye aleyhinde, Anadolu'da bağımsızlık ve istiklal için faaliyette bulunmaktır. Mustafa Kemal Paşa'nında cemiyetin kuruluşuna onay vermesindeki en önemli etken bu olmuştur. Ancak zamanla amacından uzaklaşarak, farklı amaçlara yönelen cemiyet, Anadolu'da komünizm temsilcisi haline gelmiştir.¹²²

2.6.2. Kuvâ-yi Seyyâre ve Yeşil Ordu

Yeşil Ordu Cemiyeti'nin tehdit unsuru olarak görülmesinin en önemli sebebi, Çerkez Ethem'in cemiyete olan yakınlığı olmuştur. Çünkü Çerkez Ethem, Kuvâ-yi Seyyâre gibi önemli bir askeri gücün en yetkili ismi olmuştur. Çerkez Ethem'in Yeşil Ordu Cemiyeti'ne katılması, Yozgat İsyanı ile aynı döneme denk gelmektedir. Çerkez Ethem bu dönemde cephede ve isyanlarda elde ettiği başarılar sayesinde ismini giderek duyurmuş ve Anadolu'da saygınlığını arttırmıştır.

Çerkez Ethem Anılarım eserinde, başarısı hakkında özetle şunları söylemiştir:

“Ben bundan sonra, yani Yozgat'a hareketimden önceki günlerimi, Taşhan'da oturan Diyarbakır Milletvekili Hacı Şükrü Bey'in özel dairesinde geçiriyor ve geceleri de meclis binası içinde bana ayrılan odada kalıyordum. Bu birkaç günlük misafirliğim sırasında Büyük

¹²¹ Atatürk M. Kemal (1962a) **Nutuk**, 5. Baskı, İstanbul, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, Milli Eğitim Basımevi, s.353.

¹²² Ethem, **Hatıralarım**, s.43.

Millet Meclisi üyelerinden önceden tanıdığım ve tanımadığım birçok kimselerle görüştim. Bunların çoğu sohbet sırasında Mustafa Kemal Paşa'nın halinden şikâyet ediyorlardı. Evet, Ankara'da samimi birçok dava arkadaşları da bulmuştum ki uygun bir zamanın gelmesini can-ı gönülden istiyorlar ve dua ediyorlardı.”¹²³

Çerkez Ethem ve ağabeyi Tevfik Bey, Yozgat İsyanı'nı bastırmak için geldikleri Ankara'da, Yeşil Ordu Cemiyeti'ne üye olmuşlardır. Yozgat İsyanı'nı başarıyla bastıran Çerkez Ethem, elde ettiği bu başarıdan ve isminin Anadolu'da duyulmasından dolayı kendine güvenmektedir. Çerkez Ethem Rusya'nın, Türk Devrimcileri arasında kendisine, Mustafa Kemal Paşa'dan daha fazla güven duyduğunu belirtmiştir. Kendisini Rusya'nın samimi bir savunucusu olarak görmüştür.¹²⁴

Çerkez Ethem'in Bolşevikliğe olan bakış açısı, kısa süre içinde Kuvâ-yi Seyyâre birlikleri içerisine yayılmıştır. Kuvâ-yi Seyyâre birlikleri içerisinde Bolşevik Taburu adıyla bir birlik oluşturmuştur. Bu birlik ile ilgili Çerkez Ethem şunları söylemiştir:

“Atlı piyade namı verilen hafif süvari teşkilatını haiz Kuvâ-yi Seyyâre tümeni ve birlikleri arasında Bolşevik Taburu adını alan, dolgun mevcutlu bir piyade taburumuz vardı. 700 mevcutlu bu milis birliğini, çoğunlukla Karakeçili aşireti efradından oluşan Eskişehir Müdâfaa-i Milliye teşkilatı kurmuş, emrimize göndermişti.

Taburun komutanı Yüzbaşı İsmail Hakkı Efendi, savaşçı olmaktan çok, gerçekten Bolşevik ruhlu, karşısındaki düşman ordusunu savaş aleyhinde teşvik yeteneğinde birisiydi. Son zamanlarda savaştan bıkmış askerleri, hükümetleri aleyhine isyana teşvik ediyordu. Kendisine bu yüzden olağanüstü tahsisat vermekteydim. Tabura adı bu komutan yüzünden verilmişti.”¹²⁵

Bu tabur Çerkez Ethem'in Bolşevik yanlısı olması nedeniyle, Kuvâ-yi Seyyâre birlikleri içerisinde sembol haline gelmiştir. Ankara Hükümeti'nin Bolşevik Taburu'ndan ilk zamanlarda haberi olmamıştır. Bolşevik Taburu'nun varlığını hükümet rastlantı üzerine öğrenmiştir. Taburun bir diğer ismi Karakeçili Müfrezesi'dir. Batı Cephesi Komutanlığı, Bolşevik Taburu ile ilgili ayrıntılı bilgi edinmek için taburun denetlenmesini istemiştir. Ancak Çerkez Ethem buna izin vermemiştir.

¹²³ Ethem, **Anılarım**, s.32

¹²⁴ Ethem, **Hatıralarım**, s.80.

¹²⁵ Ethem, **Hatıralarım**, s.122.

Çerkez Ethem'in Yeşil Ordu Cemiyeti ile arasındaki bağı gösteren bir diğer husus, Nazım Bey'in İçişleri Bakanlığı'na seçilmesinden sonra yaşanan olaylar olmuştur. 2 Ağustos tarihinde Nazım Bey'den önceki İçişleri Bakanı Hakkı Behiç Bey, rahatsızlığını sebep göstererek, görevinden ayrılmıştır. Hakkı Behiç Bey istifa ettiği sırada Mustafa Kemal Paşa Konya'da bulunmaktaydı. İstifa haberini öğrenen Mustafa Kemal Paşa, 3 Ağustos'ta Büyük Millet Meclisi'ne telgraf çekerek, kısa süre içerisinde Ankara'ya döneceğini ve durumun kendisi Ankara'ya dönene kadar bekletilmesini bildirmiştir.

4 Eylül 1920 tarihinde Büyük Millet Meclisi'nde yapılan oylamada, Nazım Bey 66 oy ile 65 oy alan Mustafa Kemal Paşa'nın adayı Refet Bey'i geçerek seçimi kazanmıştır. Mustafa Kemal Paşa bu durumdan rahatsız olmuştur. Çünkü Nazım Bey, Yeşil Ordu Cemiyeti'ne mensup ve Bolşevik düşünceleri ile bilinen bir isim olmuştur.

Nazım Bey seçimi kazandıktan sonra ilk olarak Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek istemiştir. Ancak Mustafa Kemal Paşa, bu görüşme isteği kabul etmemiştir. Mustafa Kemal Paşa, Büyük Millet Meclisi'nde yapılan seçimi kazanan bir bakanı geri çevirmekle doğru bir davranış sergilediğini kabul etmemiştir. Ancak Nazım Bey'i casus olarak suçladığı için buna mecbur olduğunu ifade etmektedir.

Mustafa Kemal Paşa, Nazım Bey'in İçişleri Bakanı olmasından ciddi derecede rahatsızlık duymuştur. Bunun üzerine Ankara'ya gelen Çerkez Ethem ile görüşmüş ve Nazım Bey'in istifa etmesini istediğini belirtmiştir. Çerkez Ethem, Mustafa Kemal Paşa'nın isteği üzerine, Nazım Bey'in yakını olan Hacı Şükrü Bey'den, Nazım Bey ile bu meseleyi konuşmasını istemiştir.¹²⁶ Çerkez Ethem'in isteğini kabul eden Nazım Bey, 6 Eylül 1920 tarihinde görevinden istifa etmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, Ankara'da Bolşevik yanlısı kişilerin arttığının fark etmiştir. Bu durumun Ankara Hükümeti'ne karşı bir tehdit haline gelmesini istememektedir. Bu yüzden Bolşevik akımına karşı bir takım önlemlerin alınması gerektiğini düşünmüştür.

Eskişehir, Çerkez Ethem'in kontrolü altında bulunan bir bölge olmuştur. Bu yüzden Bolşevik ve komünist yanlısı yayın organları Çerkez Ethem'inde desteğiyle, Eskişehir'de faaliyet göstermeye başlamıştır. Çerkez Ethem, Seyyare-i Yeni Dünya Gazetesi'nin basılması ve yayınlanması için gerekli olan matbaayı satın almış ve Arif Oruç'a vermiştir.

¹²⁶ Bayramoğlu, Nejat (Editör) (2015) **Nutuk**, 1. Baskı, Ankara, Ertem Basım, s.342.

Çerkez Ethem'in düşüncesine göre gazetenin görevi, halkı bilinçlendirerek, birlik olmalarını sağlamak ve devrimci Büyük Millet Meclisi'ne, adalet ve özgürlük temelli hareket etmeleri gerektiğini hatırlatmaktır.

Eskişehir'de basılan Seyyare-i Yeni Dünya Gazetesi'nin yayınları, düzenli olarak Ankara'ya gönderilmiştir. Gazetede Çerkez Ethem ve Kuvâ-yi Seyyâre'nin elde ettiği başarılarından sık sık bahsedilmiştir. Bu sayede Çerkez Ethem ve Kuvâ-yi Seyyâre birliklerine olan desteği arttırmaya çalışmışlardır. Gazetede Çerkez Ethem ile gerçekleştirilen söyleşi yayınlanmıştır. Söyleşide Çerkez Ethem'in bazı sözleri şu şekildedir:

“Evet, Bolşevizm cihanı istila edecektir. Biz onu layık olduğu hisle karşılayıp, kabul edersek, memleket herhalde mesut olacaktır. Emin olunuz, Bolşevizm hali hazırda içinde yüzdüğümüz felaketten ziyade istikbalimiz için daha nûsmir ve daha nafi olacaktır. Bolşeviklik yegâne çare-i necat ve felahımız olacaktır.”¹²⁷

Mustafa Kemal Paşa ilk başta Bolşevikler ile olan ilişkileri bozmak istememiştir. Bu sayede komünizm çalışmalarının kendi kontrolü altında olmasını amaçlamıştır. Çünkü Bolşeviklerin siyasi ve ekonomi alanındaki desteklerinin devam etmesini istemiştir. Ancak bazı Türk komünistlerin bizzat Bolşevikler tarafından desteklenmeleri, memlekette komünizmin daha hızlı yayılmasına imkân vermiştir. Bu yüzden Mustafa Kemal Paşa, bu gidişata engel olmak için bazı tedbirler uygulamıştır.

Mustafa Kemal Paşa, Yeşil Ordu Cemiyeti'nin giderek daha ciddi bir tehdit unsuru haline gelmesinden dolayı, cemiyetin kapatılması gerektiğine karar vermiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın bu kararına, Hakkı Behiç Bey karşı çıkmıştır. Hakkı Behiç Bey, cemiyetin tahmin edilenin aksine daha büyük olduğunu ve hedeflerinde kolay kolay vazgeçmeyecek üyelerden oluştuğunu belirtmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Hakkı Behiç Bey'in sözlerinin doğru olduğunu farkındadır. Bu yüzden mevzunun uzamaması ve cemiyetin biran önce kapatılması için, Fevzi Paşa'dan, Hakkı Behiç Bey ile görüşmesini istemiştir. Fevzi Paşa, Hakkı Behiç Bey'i cemiyetin kapatılması hususunda ikna etmeyi başarmıştır.

¹²⁷ Ethem, **Hatıralarım**, s.76.

Yeşil Ordu Cemiyeti'nin kapatılmasıyla ortaya çıkan boşluğun doldurmak için, 18 Ekim 1920 tarihinde Türk Komünist Fırkası, Mustafa Kemal Paşa'nın talimatıyla kurulmuştur. Mustafa Kemal Paşa, Türk Komünist Fırkası'nda Yeşil Ordu Cemiyeti şekline bürünmemesi için önlemler almıştır. Türk Komünist Fırkası kurulduktan sonra Mustafa Kemal Paşa, Çerkez Ethem'e bir telgraf çekmiştir. Türk Komünist Fırkası'nın kurulduğunu haber verip, fırkaya kendisinin de katılmasını ve Seyyâre-i Yeni Dünya Gazetesi'nin merkezinin Ankara'ya getirilmesini istemiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın amacı, gazetenin faaliyetlerini yakından kontrol edebilmektir.

Mustafa Kemal Paşa, Çerkez Ethem'e gönderdiği telgrafta şunları söylemiştir:

“Muhterem Ethem Beyefendi, Eskişehir'de çıkan, Seyyâre-i Yeni Dünya Gazetesi'nin bundan sonra Ankara'da çıkarılmasını biz arkadaşlar pek uygun bulmaktayız.

Yalnız şurasını bilmek gerekir ki III. Enternasyonal'e bağlı Ankara'da bir genel merkez kuruldu. Bu cemiyet merkezine ben, sen ve Refet Bey dahi alındık. Seyyâre-i Yeni Dünya Gazetesi işte bu cemiyetin fikirlerini yayacaktır.

Hakkı Behiç Bey, cemiyetin genel sekreteri olmuştur. Buna ciddi bir surette çalışmak, bilimsel ve pratik gayret lazımdır. Çünkü genel çıkarlarımız bunu gerektiriyor. Matbaanın hemen Ankara'ya taşınmasını buyurunuz. Hacı Şükrü Bey matbaanın taşınmasına memurdur. Hakkı Behiç Bey kardeşimiz hamiyetine ve beceri derecesine benim kadar sizinde emin bulunduğunuza inanıyorum. Sıhhat ve afiyet, muhterem yoldaş.”¹²⁸

Mustafa Kemal Paşa'nın telgrafı üzerine Çerkez Ethem, matbaanın Ankara'ya taşınmasına ve faaliyetlerin orada devam etmesine izin vermiştir. Gazete, Çerkez Ethem ve Kuvâ-yi Seyyâre hakkında övgü dolu haberler yayınlanmaya devam etmiştir. Bu durum, Kuvâ-yi Seyyâre birliklerine olan güvenin artacağını düşünen Ankara Hükümeti, 28 Aralık tarihinde bu durumu engelleyen, Mustafa Kemal Paşa'nın imzalı bir beyanname yayınlamıştır. Daha sonrada gazetede ki Seyyâre ismi Çerkez Ethem ile özdeşleştirildiği için kaldırılmıştır.

¹²⁸ Emel, **İttihat Terakki ve Bolşevizm**, s.359.

3. ÇERKEZ ETHEM'İN ANKARA İLE SİYASİ VE ASKERİ İLİŞKİLERİ

Çerkez Ethem, Yozgat Çapanoğlu İsyanı'nı bastırmaya, Umum-i Kuvâ-yi Seyyâre komutanı sıfatıyla gitmiştir. İsyanın başarıyla bastırılmasından sonra Ankara'ya dönen Çerkez Ethem, kendisine gösterilen ilgi sebebiyle, hükümetin merkezinde güç ve iktidar elde edebileceğini düşünmüştür.¹²⁹ Çerkez Ethem, Kuvâ-yi Seyyâre'nin göstermiş olduğu başarılar sayesinde Milli Mücadele'nin önde gelen isimleri arasında olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa ve İsmet İnönü, Çerkez Ethem'i Ankara'ya dönüşünde, istasyonda karşılamaya gitmiştir. İsmet İnönü, Mustafa Kemal Paşa'ya “Bugün memlekete hâkim olan kimdir? Bunlar mı biz miyiz?”¹³⁰ sorusunu sormuştur.

Çerkez Ethem, Yozgat İsyanı'nı bastırdıktan sonra bir liderlik vasfını kazandığını ve halk tarafından saygınlığının arttığını, İsmet İnönü ve Mustafa Kemal Paşa'da fark etmiştir. Çerkez Ethem bu durumdan faydalanarak, siyasi ilişkilerini geliştirmeyi amaçlamıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın amacı ise Milli Mücadele'ye zarar verebilecek herhangi bir çatışma olmadan, gücü elinde tutmak olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa ve Çerkez Ethem arasındaki ortaya çıkan ilk sorun, Ankara Vali Vekili Yahya Galip olayı olmuştur. Çerkez Ethem, Yozgat İsyanı sırasında, Yozgat Mutasarrıfı'nın birliklerine yeterli desteği sağlamadığını düşünmüştür. Çerkez Ethem, Ankara Vali Vekili Yahya Galip'in mutasarrıflardan sorumlu olduğunu düşünerek, Ankara Hükümeti'nden, Yahya Galip'i harp divanında yargılanmasını istemiştir.¹³¹ Ancak Mustafa Kemal Paşa, bu isteğin Çerkez Ethem tarafında bir güç denemesi olduğunu düşünerek, meseleyi yumuşak bir şekilde çözmeye çalışmıştır.

Çerkez Ethem'i Milli Mücadeleye zarar vermemek için doğrudan karşısına almak istemeyen Mustafa Kemal Paşa, araya dâhiliye nezaretini katarak, Çerkez Ethem'e şu telgrafi çektirmiştir:

¹²⁹ Selek, Sebahattin (2020) **Milli Mücadele-Ulusal Kurtuluş Savaşı**, 1. Baskı, İstanbul, Doğan Kitap Yayınları, s.504.

¹³⁰ Selek Sebahattin (2006) **İsmet İnönü/Hatıralar**, 3. Baskı, İstanbul, Bilgi Yayınları, s.256.

¹³¹ Dinamo, H. İzzettin (2000) **Kutsal İsyan 1**, 1. Baskı, İstanbul, Tekin Yayınevi, s.586.

“Ankara Valisi Yahya Galip’in ilk telgrafınız üzerine vazifesine son verilmiştir. Ancak, kendisi yol meşakkatlerine dayanamayacak derecede hasta olduğu doktor raporu ile anlaşıldığından gönderilemeyecektir.”¹³²

Çerkez Ethem’e göre Yahya Galip hasta olmamış, doktor raporu almıştır.¹³³ Bu düşünceyle Çerkez Ethem, Ankara’ya baskıyı arttırmaya çalışmıştır. Çerkez Ethem’in ağabeyi Manisa Mebusu Reşit Bey, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının, kendisini Çerkez Ethem’e karşı çözüm sürecinde kullanılabileceklerini düşünerek, Ankara’da ikamet etmek istememiştir. Bu yüzden hastalığını sebep göstererek, Ankara’dan Bursa’ya gitmiştir. Ancak Mustafa Kemal Paşa, ağabeyi Reşit Bey’i, Çerkez Ethem üzerinde etkili olduğu için Ankara’ya geri çağırmıştır. Reşit Bey’in, Mustafa Kemal Paşa tarafından tekrar Ankara’ya çağırılmasındaki amaç; harp divanı üzerinde etki oluşturarak, Yahya Galip’in ısrarla sorgulanmak istenmesinden vazgeçilmesidir.¹³⁴ Reşit Bey Ankara’ya dönerek, Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüştür. Mustafa Kemal Paşa Reşit Bey’i, Yahya Galip Bey meselesini Çerkez Ethem ile görüşmesi konusunda ikna etmiştir. Reşit Bey ile görüşen Çerkez Ethem, vicdanı rahat etmemesine rağmen, mahkemenin iptal edilmesini harp divanına iletmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, Çerkez Ethem’in Yozgat İsyanı dönüşünde, Ankara’ya gelmeden, Konya üzerinden Salihli Cephesi’ne gitmesini istemiştir. Mustafa Kemal Paşa bu sayede, hem Çerkez Ethem’i Ankara’dan uzak tutmuş olacak, hem de Konya ve çevresinde Milli Mücadele’ye karşı yapılan isyanların engellenmesini sağlayacaktı. Ancak Çerkez Ethem, kendisinin Ankara’dan uzak tutulmak istendiğinin farkına varmış ve Mustafa Kemal Paşa’nın isteğini yerine getirmeyerek, dönüşte Ankara üzerinden gerçekleştirmeye karar vermiştir.¹³⁵

Mustafa Kemal Paşa, Çerkez Ethem’in dönüşünü Ankara’dan yapacağı haberini alınca, Çerkez Ethem’in gelmesine kısa bir süre kala Eskişehir’e hareket etmiştir. Ankara’ya gelen Çerkez Ethem, İsmet İnönü ile görüştüktan sonra birliklerinin gelmesini beklemeden, Eskişehir’e doğru hareket etmiştir.

¹³² Taş, N. Fahri (1987) **Milli Mücadele Döneminde Yozgat**, 1. Baskı, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, s.40.

¹³³ Ethem, **Hatıralarım**, s.74.

¹³⁴ Kutay, **Çerkez Ethem Tamamlanmış Dosya**, s.90.

¹³⁵ Dinamo, **Kutsal İsyan 1**, s.592.

Çerkez Ethem'in idaresinde olmayan kuvvetler, Yozgat ve çevresinde yağmacılık yapmışlardır. Ankara'ya gelen Çerkez Ethem'in birlikleri, çarşıda kurdukları panayırda Yozgat'tan getirdikleri küçükbaş hayvanları satmışlardır. Bu durumu öğrenen İsmet İnönü, herhangi bir karışıklık çıkmaması için birliklere karşı bir şey yapamamıştır.¹³⁶ Çerkez Ethem Eskişehir'e gittikten sonra Ankara'ya gelen birlikleri, Eskişehir'e gönderilmiştir.

Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşa ile İnönü mevkiinde görüşen Çerkez Ethem, Ali Fuat Paşa'ya şunu sormuştur:

“Mustafa Kemal Paşa'nın fikrinden istifade edemiyoruz, nerededir?”

Ali Fuat Paşa ise:

“O reyini bize bırakarak 2 saat önce Afyonkarahisar'a gitti.”¹³⁷

Çerkez Ethem birliklerinin Yozgat ve çevresinde göstermiş oldukları düzensiz hareketler, Kuvâ-yi Seyyâre ile ilgili ilk kez Millet Meclisi'nde, düzenli nizamlandırılmaları ve seyyar jandarma şeklinde olabilecekleri görüşü meydana getirmiştir.

Çerkez Ethem, Batı Cephesi'ne giderek, Demirci Cephesi'nde gösterdiği başarıdan sonra Ankara'ya dönmek istemiştir. Bu sırada Çerkez Ethem, midesinden ve ciğerlerinden rahatsızlık geçirmiştir. Ankara'ya dönüş sebebini rahatsızlıkları olarak göstermiştir. Ancak bu durum, Çerkez Ethem'in Ankara'ya dönmesindeki tek sebep olmamıştır. Çerkez Ethem, Ankara'nın siyasi ortamından uzak kalmamak istemiştir. Çerkez Ethem'in bu dönemde başarıları, Ankara Hükümeti tarafından takdir edilmiştir.

Mustafa Kemal Paşa milli egemenliğe dayalı bağımsız bir Türk devleti kurma amacındadır. Bu yüzden ordu tarafından desteklenmesi için, asker ve sivil halkın düzenlenmesi gerektiğini düşünmüştür. Bu amaçla milli kuvvetler, düzenli orduya geçerek daha hızlı örgütlenecek ve merkezi otoritenin denetimi kolaylaşacaktır. Ankara Hükümeti'nin düzenli orduya geçme planları olduğu için, Çerkez Ethem kuvvetlerinin asker ve silah toplaması engellenmek istenmiştir. Bunu üzerine Çerkez Ethem Ankara'ya gidip, hükümetin düzenli ordu düşüncelerini öğrenmek istemiştir.

¹³⁶ Selek, **İsmet İnönü/Hatıralar**, s.207.

¹³⁷ Ethem, **Hatıralarım**, s. 80.

Çerkez Ethem Ankara'ya doğru yola çıkmadan önce, ağabeyi Reşit'i karargâhına çağırmıştır. Karargâhta bir araya gelen üç kardeş Ethem, Tevfik ve Reşit Beyler, mevcut durumları gözden geçirmişlerdir. Reşit Bey kardeşlerine, İsmet, Fevzi ve Refet Bey'in oluşturduğu bir grubun, kendilerini ortadan kaldırmaya çalıştıklarını söylemiştir. Bu nedenle Ankara'ya gidildikten sonra bütün mebuslarla tek tek görüşerek, kuvvetlerine baskı yapıldığının anlatılmasını, çözüm olarak görmüşlerdir. Böylece mebusların desteğini alarak, rahat hareket etme imkânına sahip olacaklarını düşünmüşlerdir.

Çerkez Ethem, kuvvetlerini kardeşi Tevfik'e bırakarak, Eskişehir'e doğru hareket etmiştir.¹³⁸ Eskişehir'e giden Çerkez Ethem, Mustafa Kemal Paşa'dan telgraf almıştır. Mustafa Kemal Paşa kendisini Ankara'ya davet etmiştir. Çerkez Ethem, Ankara'ya vardığında, Mustafa Kemal Paşa ve bazı mebuslar kendisini karşılamıştır.

Mustafa Kemal Paşa, Çerkez Ethem birliklerinin Yozgat İsyanı dönüşü sırasında yaptıkları yağmalama nedeniyle, Ankara Hükümeti içerisinde konuşulan, seyyar kuvvetleri düzenli ordu haline getirme düşüncesini uygulama kararı almıştır. Bunu üzerine Mustafa Kemal Paşa'nın ilk hamlesi, Ali Fuat Paşa'nın Batı Cephesi Kumandanlığı görevinden alması olmuştur.

Bu kararı Mustafa Kemal Paşa, Söylev eserinde şöyle anlatmıştır:

“Beyler: Gediz Savaşı'ndan sonra, onun nesnel ve dinsel sonuçlarından sonra, Fuat Paşa'nın cephedeki komutanlık etkinliği ve erki sarsılmış gibi görünüyordu. Beyler: Artık Ali Fuat Paşa'nın, Batı Cephesi'ni kumanda edemeyeceği kanaatine varmışım.”¹³⁹

Mustafa Kemal Paşa, Çerkez Ethem ile yakın olan Ali Fuat Paşa'nın, elinde bulunan düzensiz birlikler ile ordu içerisinde fazla güç elde etmesini istememiştir. Bu yüzden Ali Fuat Paşa, Moskova Elçiliği'nin tebliği için Ankara'ya davet edilmiştir. Çerkez Ethem bu haberi Eskişehir'deyken ziyaretine gelen, İzmit Mebusu Fuat Bey'den öğrenmiştir. Haberi alan Çerkez Ethem, Ali Fuat Paşa ile görüşerek, olayların doğruluğunu öğrenmek istemiştir. Ali Fuat Paşa, kendisine Moskova Elçiliği'nin teklif edildiğini ve ayrıntılı görüşmek için Ankara'ya gideceğini söylemiştir. Ayrıca, Ali Fuat Paşa Çerkez Ethem'e, arzu ederse kendisiyle birlikte Moskova'ya gelebileceğini söylemiştir.

¹³⁸ Kutay, **Çerkez Ethem Tamamlanmış Dosya**, s.339.

¹³⁹ Bayramoğlu, **Nutuk**, s.268.

Ali Fuat Paşa, Ankara'ya gittiğinde kendisini karşılayanlar arasında Mustafa Kemal Paşa'da bulunmaktaydı. Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat Paşa'yı Kuvâ-yi Milliye kılığında görmüş ve hala çeteciliğin etkisinde olduğunu düşünmüştür.¹⁴⁰ Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat Paşa'ya Ruslar ile ilişkilerin yeni bir döneme girdiğini belirtmiştir. Bu yüzden de Moskova Elçiliği'nin önem arz ettiğini ve kendisinin bu göreve uygun bulunduğunu ifade etmiştir.¹⁴¹ Ali Fuat Paşa düşünmek için biraz zaman istemiştir ancak, Mustafa Kemal Paşa Çerkez Ethem'in, Ali Fuat Paşa'nın kararını etkileyebileceğini düşünerek, Ali Fuat Paşa'dan hemen karar vermesini istemiştir. Ali Fuat Paşa, Moskova Elçiliği'ne uygun görülmesinin sebebi olarak, Mustafa Kemal Paşa'nın çevresinde İsmet İnönü gibi kendi fikrini benimseyen insanları toplamak olduğunu düşünmüştür. Mustafa Kemal Paşa ile fikir ayrılığı yaşamasının Milli Mücadele'ye zarar vereceğini düşünerek görevi kabul etmiştir.

Mustafa Kemal Paşa Ali Fuat Paşa'ya, Çerkez Ethem, Reşit ve Tevfik Beyler'inde isterlerse kendisiyle gidebileceklerini ve kendilerinin Moskova elçiliğinde görevlendirilebileceklerini söylemiştir. Çerkez Ethem, Ali Fuat Paşa ile ilk görüştüğünde, Moskova'ya birlikte gitmeye fikrine sıcak bakmasına rağmen, onunla Moskova'ya gitmemiştir. Çerkez Ethem gitmemesinin sebebini, Ali Fuat Paşa'nın çok kısa bir süre içerisinde karar vermesini ve bu göreve hazırlıksız yakalanma ihtimalinin olması olarak göstermiştir.

9 Kasım 1920'de Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından, daha önce verilmiş olan düzenli ordu kurulması kararının gerçekleştirilmesi için vekiller toplanmış ve heyeti emir komutada değişiklikler yapmışlardır. Yapılan değişiklikler şu şekilde olmuştur:

1- Batı Cephesi, Kuzey ve Güney Cephesi olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Erkân-ı Harbiye Umûmi Reisi Albay İsmet Bey'e Kuzey Cephesi, Albay Refet Bey'e Güney Cephesi komutası verilmiştir.

2- Kuzey ve Güney Cephelerin emri altındaki kıtalar ve görevleri Albay İsmet Bey tarafından tespit edilecektir.¹⁴²

¹⁴⁰ Bayramoğlu, **Nutuk**, s.504.

¹⁴¹ Kutay, **Çerkez Ethem Tamamlanmış Dosya**, s.52.

¹⁴² Sarıhan, Zeki (2008) **Çerkez Ethem'in İhaneti**, 4. Baskı, İstanbul, Kaynak Yayınları, s.44.

Çerkez Ethem bu olaylar sırasında Ankara’da bulunmaktaydı. Batı Cephesi’ndeki düzenlemelerle ilgili Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek istemiştir. Mustafa Kemal Paşa bu görüşmeyi kabul etmiştir. Görüşmeye Genelkurmay Başkanlığı Vekili olan Fevzi Paşa’da gelmiştir.

Fevzi Paşa, Çerkez Ethem’e Ankara Hükümeti’nin bilgisi olmadan gerçekleştirilen Karakeçili Müfrezesi’ni sormuştur. Çerkez Ethem’in cevabı; “Kuvâ-yi Seyyâre’nin varlığı düzenli ordunun kurulması için tehlikelidir.” şeklinde olmuştur. Buna karşılık Fevzi Paşa’nın cevabı ise; Kuvâ-yi Seyyâre’nin Demirci’de kazandığı başarının önemli olduğu ve kuvvetlerin para toplama gibi işlerinin bir düzen içerisine alınması gerektiğini belirtmiştir.

Erkân-ı Harbiye Umûmi Reisi İsmet Bey, Batı Cephesi’ne giderek, 10 Kasım 1920’de görevine başlamıştır.¹⁴³ İsmet İnönü, Eskişehir’de Garp Cephesi Kumandanlığı görevine başladığında, Çerkez Ethem mide rahatsızlığını sebep göstererek, Ankara’ya gitmiştir.

İsmet İnönü Eskişehir’e gitmiş ve tümen komutanlarıyla bir toplantı yapmıştır. Yapılan bu toplantıda şunları ifade etmiştir:

“Anadolu’da Milli Hükümet’in teşekkülünden sonra vaziyette sevk ve idarede esaslı bir değişiklik olmuştur. Şimdiye kadar her kumandan kendisine ayrılmış olan bölgeden efradını alır. Kıtasının iaşesini ve tesisatını kendisi temin eder. Ordunun idaresi Hükümet ile bir ilgisi olmaksızın, kumanda tarafından halkta temas edilerek, doğrudan doğruya yapılırdı. Artık bu usulü terk edeceğiz. Bundan sonra ne ihtiyacınız olursa Garp Cephesi kumandanlığından isteyeceksiniz.”¹⁴⁴

İsmet İnönü’nün bu toplantıdaki söylemleri, Kuvâ-yi Seyyâre’nin özüne ve çalışma şekline aykırı bir durumdur. İsmet İnönü bu söylemleri sebebiyle ilk günden Kuvâ-yi Seyyâre ile fikir ayrılığı yaşamıştır. Kuvâ-yi Seyyâre ile İsmet İnönü arasındaki ilk problem, Garp Ordusu Kumandanlığı tarafından Simav’a görevlendirilen bir bölge komutanı sebebiyle çıkmıştır. O dönemde Yunanlılar, Kütahya Simav bölgesini boşaltmışlardır. Ancak bölge, yakınlarda bulunan seyyar kuvvetler tarafından işgal edilmiştir. Bunun üzerine İsmet Bey, bölgeye derhal İbrahim adında idari bir kumandan göndermiştir.

¹⁴³ Bayramoğlu, **Nutuk**, s.510.

¹⁴⁴ Selek, **İsmet İnönü/Hatıralar**, s.214.

İsmet İnönü yayınladığı beyannamede, her iki kuvveti birer tümen kabul etmiş ve Çerkez Ethem birliklerine I. Kuvâ-yi Seyyâre, kendisinin görevlendirdiği İbrahim Bey'in birliklerine de II. Kuvâ-yi Seyyâre isimlerini vermiştir.

İsmet İnönü yayınladığı beyannamede, Gediz, Emet ve Gördes kazalarının yeni kurulan bölge kumandanlığını kapsadığını, bölgede görevli Kuvâ-yi Seyyâre ve nizami birliklerinin sadece askerlik işleriyle ilgilenmeleri gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca bu beyannamede, görevli birliklerin askerlik dışındaki dâhili meselelere karışamayacaklarını bildirmiştir.

Kuvâ-yi Seyyâre kuvvetlerinin düzenli ordu haline getirilme çabaları Çerkez Ethem'in kardeşi Tevfik Bey'i rahatsız etmiştir. Tevfik Bey Çerkez Ethem'e haber vererek şunları söylemiştir:

“Bu günlerde Garp Ordusu Kumandanlığı'ndan can sıkıcı ve icrası kabil olmayacak derecede bazı saçma emirler verilmektedir. Bu böyle devam ederse, vakitsiz büyük bir gürültü çıkacaktır.”¹⁴⁵

Tevfik Bey, Çerkez Ethem'e durumu bildirdikten sonra İsmet İnönü'nün, Kuvâ-yi Seyyâre kuvvetlerini düzenli ordu haline getirme çabasını, kuvvetlerin yapısı sebebiyle uygun olmadığını, Batı Cephesi Komutanlığı'na bildirmiştir. Tevfik Bey, 27 Kasım 1920 tarihinde Batı Cephesi Komutanlığı'na gönderdiği mektupta şunları söylemiştir:

“Kuvâ-yi Seyyâre ne bir tümen ne de bir düzenli kuvvet biçimine sokulabilir. Olanak da yoktur. Çünkü bu kuvvetin bir düzene girebilmesi ve bu yükü kabul edilmesi için her müfrezenin başına birçok subay ve hesap memuru bulundurmakla kayıtların düzenli tutulması gereklidir. Hâlbuki bu serserilerin başına ne bir subay ne de hesap memuru koymak mümkün olmakla beraber, kabul ettirilmesi imkânı da yoktur. Çünkü subay gördülermi, Azrail görmüşçesine başkaldırıyorlar.

Bizim müfrezeler, Pehlivan Ağa, Ahmet Onbaşı, Sarı Mehmet, Halil Efe, Topal İsmail gibi adamlar tarafından yönetilmektedir. Bölük eminleride yazdığını okuyamaz ve okuduğunu yazamaz adamlardan kuruludur. Sen yapamıyorsun diye bunların değiştirilmesi olanağıda yoktur. Kuvâ-yi Seyyâre'nin şimdiye kadar olduğu gibi gelişi güzel yönetilmesi zorunludur. Tersini iddia etmek, kesinlikle doğru olmamakla beraber, bunu da kabul ederiz

¹⁴⁵ Nadi, Yunus (1955) **Çerkez Ethem Kuvvetleri'nin İhaneti**, 1. Baskı, İstanbul, Sel Yayınları, s.23.

dersek, büyük bir yalan söylemiş oluruz. Bu zamana kadar olduğu gibi geliş güzel yönetilemez dersiniz, Kuvâ-yi Seyyâre'nin işine son vermekten başka çıkar yol yoktur. İşin doğrusu budur. Bunun dışında söylenecek herşey yalandır. Ben bir kez bu işin dışında hiçbir iş kabul edemem. Ethem Bey'e yazınız, bunu bu saatte kabul ederse gelsin idare etsin. Doğrusunu isterseniz, bu askeri gücü disiplin ve düzene koymak değil, bu düşüncenin yer almakta olduğunu duyduğu anda dağılır.”¹⁴⁶ Ayrıca Tevfik Bey, Batı Cephesi ile yaşanan sorunlar halledilinceye kadar onları üst olarak tanımayacağını bildirmiştir.

İsmet İnönü, Tevfik Bey'in gönderdiği mektuplar eline geçtikten sonra bir takım incelemelerde bulmak için cepheye gitmiştir. Yaptığı incelemede, Kuvâ-yi Seyyâre Kumandanlığı'nın düzenli olarak raporlar vermediğini ve Garp Cephesi'yle iletişiminin kesildiğini görmüştür. Kuvâ-yi Seyyâre'den Yüzbaşı Tahsin imzalı bir mektup, İsmet Bey'e gitmiştir. Mektupta, raporların istenildiği zamanda Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne gönderildiği yazılmıştır. Mektupta yazıldığı gibi raporlar Çerkez Ethem tarafından, Mustafa Kemal Paşa'ya teslim edilmiştir. İsmet Bey, Mustafa Kemal Paşa'dan, Kuvâ-yi Seyyâre kumandanlarına, raporların Garp Cephesi Kumandanlığı'na yazılması gerektiğini belirten bir tebligat çekmesini istemiştir.¹⁴⁷

Mustafa Kemal Paşa, İsmet İnönü'nün isteği üzerine Tevfik Bey'e gönderdiği tebligatta:

“Bana 3-5 günden ber, resen vermekte olduğunuz yevmi harp raporlarının son maddesinde, bu raporların Garp Ordusu Kumandanlığı'na verildiği yazılmak lazım gelirken, yazılmamıştır. Bu bir unutmamıdır. Yoksa bir sebebimi müsnenettir.”¹⁴⁸ diyerek uyarmıştır. Ancak Tevfik Bey'den Mustafa Kemal Paşa'nın bu uyarısına cevap gelmemiştir.

Tevfik Bey, bazı aileleri Kütahya'ya tehcir ettirmiştir. Ancak Kütahya Mutasarrıfı Kadı Asım Efendi, ellerinde İstiklal Mahkemesi kararı olmadığı için tehcir ettirilen aileleri köylerine geri göndermiştir. Bu olay, düzenli orduya geçme isteği ile gerginleşen ortama birde Kütahya Mutasarrıfı olayını ekletmiştir. Kütahya Mutasarrıfı Kadı Asım Efendi'nin aileleri geri gönderdiğini öğrenen seyyar kuvvetleri komutanı Tevfik Bey, Asım Bey'in evini bastırıp, zorla il dışına göndermiştir. Adliye Vekâleti bu olayı öğrendikten sonra Kadı Asım Efendi'yi tekrar görevlendirmiş ve Tevfik Bey'in bu davranışını, hükümete karşı yapılmış

¹⁴⁶ Hiçyılmaz, Ergun (1993) **Gizli Belgelerle Çerkez Ethem**, 1. Baskı, İstanbul, Varlık Yayınevi, s.50.

¹⁴⁷ Selek, **Milli Mücadele**, s.217.

¹⁴⁸ Selek, **Milli Mücadele**, s.217.

olarak görmüşlerdir. Batı Cephesi Kumandanlığı Kadı Asım Efendi'nin yeniden görevlendirildiğini, 18 Kasım 1920'de I. Seyyar Kuvvetler Komutanlığı'na iletmiştir. Tevfik Bey bu durumu öğrenince, Kadı Asım Efendi'nin şehir dışına kendisi tarafından gönderildiğini ve geri gelirse idam edileceğini söylemiştir.¹⁴⁹

Çerkez Ethem, Mustafa Kemal Paşa ve İsmet İnönü tarafından cephe kumandanlarının değiştirilmesini, kendisine ve Kuvâ-yi Seyyâre'ye karşı olan tutumlardan kaynaklandığını düşünmüştür. Çerkez Ethem, bu tutumu gösteren kişilere karşı tedbir almak istemiştir. Refet Bey meselesi ve emrindeki asker sayısını artırması gibi hamleler, bu tedbirlerden bir kısmını oluşturmuştur. Çerkez Ethem, Alaca Müfrezesi'nde yapmış olduğu konuşmadan dolayı, İçişleri Bakanı olmasına yardım ettiği Refet Bey'i İstiklal Mahkemesi'ne vermiştir.

Çerkez Ethem bu konuşmanın üzerine, Gediz Muharebesi'nden sonra Alaca Müfrezesi'nden 150 kişinin kaçtığını iddia etmiştir. Refet Bey davası, Eskişehir İstiklal Mahkemesi tarafından uygun bulunmuş ve yargılanmasına karar verilmiştir.¹⁵⁰

Çerkez Ethem'in tehdit olarak gördüğü üç isim olmuştur. Bunlar Mustafa Kemal Paşa, Refet Bey ve İsmet İnönü'dür. Bu isimler Çerkez Ethem'in asıl hedefi olmuştur. Ancak Mustafa Kemal Paşa ile iletişimini kesmek istemeyen Çerkez Ethem, Mustafa Kemal Paşa'yı ilk başlarda direk hedef almamıştır. Mustafa Kemal Paşa ile iletişimini güçlü tutarak, Refet Bey ve İsmet İnönü'yü tasfiye ettirmek istemiştir. Bu yüzden Mustafa Kemal Paşa'dan sorun çıkaranların uyarılmasını istemiştir.

Çerkez Ethem, Ankara Tren İstasyonu'nda Mustafa Kemal Paşa'ya, yanında silahlı adamlarla ani bir ziyarette bulunmuştur. Çerkez Ethem silahlı adamlarıyla Mustafa Kemal Paşa'nın odasına girerek, adamlarını kapıya dikmiştir. Şüpheli davranışlar sergilemeye başlayan Çerkez Ethem'in adamları, Recep Zühtü Bey tarafından fark edilmiştir. Recep Zühtü Bey bu durumu, Mustafa Kemal Paşa'nın yaveri Salih Bozok'a bildirmiştir. Salih Bozok karargâhın muhafız birliğini harekete geçirerek, binanın etrafını kuşatmıştır. Bu durumu farkedenden Çerkez Ethem'in adamları normal davranmaya çalışmışlardır.

¹⁴⁹ Sarıhan, **Çerkez Ethem'in İhaneti**, s.69.

¹⁵⁰ Ethem, **Hatıralarım**, s.127.

Çerkez Ethem'in, Mustafa Kemal Paşa'yı bu ziyaretindeki amacı tam olarak bilinmemektedir. Çerkez Ethem, Mustafa Kemal Paşa ile görüştüktan sonra bir problem olmadan oradan ayrılmıştır. Mustafa Kemal Paşa'da Çerkez Ethem ile görüşmesinde, kendisini soğukkanlı bir şekilde karşılamıştır.

Batı Cephesi Kumandanlığı ve Kuvâ-yi Seyyâre birlikleri arasında ciddi anlamda bir problem olmamıştır. Ancak soğuk savaş diyebileceğimiz, gözle görülmeyen durumlar meydana gelmiştir. Bu gergin ortam sebebiyle, her iki taraf arasındaki problemi çözücü bir gelişme yaşanmamıştır. Çerkez Ethem ve İsmet İnönü birbirlerine karşı iyi görünmeye çalışsalar da, gizli bir şekilde birbirlerine karşı tedbir almaya devam etmişlerdir. İsmet İnönü aralarının iyi olduğunu göstermek için Çerkez Ethem'e, cephe kontrollerini ve gezilerini yaparken kullanması için özel bir araç tahsis etmiştir.

Çerkez Ethem, 15 silahlı askerini ve özel doktorunu yanına alarak, problemi kendi yöntemiyle çözmek için Eskişehir'e gitmiştir. Çerkez Ethem'in amacı, İsmet İnönü ile olan sorunların karşılıklı olarak konuşmak ve çözüm üretmektir. Rahatsızlığından dolayı ilk olarak eski karargâhına gidip dinlenmek istemiştir. Çerkez Ethem, Yüzbaşı İsmail Hakkı Bey'i randevu alması için İsmet İnönü'ye göndermiştir. Ancak İsmet İnönü, bugün meşgul olduğunu ve yarın görüşebileceklerini karargâh kumandanı söylemiştir.

Yüzbaşı İsmail Hakkı Bey Çerkez Ethem'e, İsmet İnönü'nün hastane çıkışında karşılaştığı Kuvâ-yi Seyyâre askerlerine hakaret ettiğini söylemiştir.¹⁵¹ Çerkez Ethem bu olayı duyunca çok sinirlenmiş ve direk İsmet İnönü'nün karargâhına doğru yola çıkmıştır. Çerkez Ethem karargâha girişini engellemeye çalışan nöbetçileri dinlemeyerek, nizamiye kapısından içeri girmiştir. İsmet İnönü'nün odasına çıkıp, sert bir şekilde odaya girmiştir. İsmet İnönü, Çerkez Ethem'in gelmesine ve bu davranışına çok şaşırılmış, ancak sinirli olduğunu fark ettiği için alttan alıcı tavırlar sergilemiştir.

Çerkez Ethem İsmet İnönü'ye şunlar söylemiştir:

“Samimiyetle söylüyorum, sizinle müşterek olan hayatımıza son vermeye geldim. Şu günlerde Kuvâ-yi Seyyâre aleyhindeki maksat nedir? Eğer Kuvâ-yi Seyyâre'ye artık lüzum kalmadığı ise bunu açıkça söyleyiniz. Derhal bu fedakâr kuvvetleri dağıtmaya amadeyim.”

¹⁵¹ Ethem, **Hatıralarım**, s.130.

İsmet İnönü ise buna karşılık Çerkez Ethem’e şunları söylemiştir:

“Allah şu fesatların cezasını versin. Samimiyetle ifade ediyorum ki, sizi Ali Paşa’dan daha çok seviyorum, takdir ediyorum. İtimad ediniz, emin olunuz. Size ve kuvvetlerinize lüzum kalmadığı kanaatinde değilim. Bundan sonrada sizden başka şekilde hizmetler bekleniyor. Evvela şunu söyleyimki hizmetinizle mütenasip bir askeri üniforma içinde sizi görmek isterim. Rütbenin derecesini tayin size ait karar ve emri almak vazifemdir.”¹⁵²

İsmet İnönü’nün bu görüşmedeki tavrı, Çerkez Ethem’in çok sinirli ve gergin olmasından dolayı alttan alıcı şeklinde olmuştur. İsmet İnönü’nün bu tutumunda başarılı olmuş ve Çerkez Ethem, İsmet İnönü’nün ilgisinden memnun kalmıştır. Ancak İsmet İnönü’nün teklifine karşı Çerkez Ethem, bunu hak ettiğini düşünmesine rağmen rütbe meraklısı olmadığını söylemiştir.

Çerkez Ethem görüşmeden sonra Ankara’ya dönmüştür. İlk başta İsmet İnönü ile olan görüşmesinden memnun kalmıştır. Ancak sonraları, bu ilgi ve davranışın gerçek olmadığını düşünmüş ve güvensizliğini ortaya koymuştur. İsmet İnönü tarafından kendisine sunulan subaylık teklifini kabul etmiş olsaydı, her şeyin değişebileceğini düşünmüştür. Ancak Çerkez Ethem, işgalcilere karşı gelen bir asker olarak İsmet İnönü’ye baş eğmek istememiştir. Bu düşüncelerden dolayıda İsmet İnönü’nün teklifini kabul etmemiştir.¹⁵³

İsmet İnönü, Çerkez Ethem ile yapmış olduğu görüşmeyi bildirmek için Mustafa Kemal Paşa’ya telgraf çekmiştir. İsmet İnönü, Çerkez Ethem’in düzenli orduya katılmamak için yaptığı davranışları ve bunun için neler yapılabileceği hususunda Mustafa Kemal Paşa’ya bilgi vermiştir.

İsmet İnönü ile Mustafa Kemal Paşa arasında gerçekleşen görüşme şöyledir:

“Bunların vaziyetleri anlaşılır gibi değil. Ne yaptıkları ne yapacakları belli olmuyor. Yani iş ciddi bir hal almıştır, fark ediyorsunuz değil mi?”

“Farkındayım.”

“Neticeleri göze alacak mıyız?”

¹⁵² Ethem, **Hatıralarım**, s.132.

¹⁵³ Hiçyılmaz, **Gizli Belgelerle Çerkez Ethem**, s.53.

“Karar verirsiniz alacağız. Başka çaresi yok. Mutlaka sizin dediğiniz, bizim dediğimiz olacak, bunu yaptıracağız.”

“Pekâlâ.”¹⁵⁴

Çerkez Ethem, İsmet Bey ile yapmış olduğu görüşmeden sonra rahatsızlığı artmış. Mustafa Kemal Paşa, yanında Fevzi Paşa olmasına rağmen Çerkez Ethem’i ziyaret etmişti. Çerkez Ethem’in rahatsızlığının ilerlediğini fark eden Mustafa Kemal Paşa, Kastamonu Vekili Dr. Suat Bey’i, kontrol etmesi için Çerkez Ethem’in yanına göndermiştir.¹⁵⁵

Çerkez Ethem Ankara’da bulunduğu sırada, Demirci Mehmet Efe’den bir telgraf almıştır. Demirci Mehmet Efe telgrafta, Refet Bele’nin kendisini Konya’ya davet ettiğini ancak Kuvâ-yi Seyyâre’yi ortadan kaldırılma düşünceleri olduğundan dolayı, kendisine danışmadan gitmediğini bildirmiştir.¹⁵⁶ Çerkez Ethem, Demirci Mehmet Efe ile yapmış oldukları telgraf görüşmesinde temkinli bir açıklama yapmıştır. Çerkez Ethem, Demirci Mehmet Efe’ye gönderdiği telgrafta şunları söylemiştir:

“Kardeşim Mehmet Efe, Refet’in davetine gidip gitmemekte serbestsin. İhtiyatlı olmanı ihtar etmekle beraber Yunanlılara fırsat verecek hareketlerden kaçınınız.”¹⁵⁷

Çerkez Ethem Ankara’daki istirahati sırasında cepheden sürekli gelmekte olan telgrafları, ağabeyleri Tevfik ve Reşit Beyler ile görüşmüştür. Mustafa Kemal Paşa, Çerkez Ethem’i, Kalem-i Mahsusa Müdürü Hayati Bey aracılığıyla yemeğe davet etmiştir. Yemekte Mustafa Kemal Paşa, Çerkez Ethem’e şunları söylemiştir:

“Hasta olduğumu biliyorum fakat hiç olmazsa bu buhran dönemi atlatılana kadar kuvvetlerinizin başında olmanız mümkün müdür?”¹⁵⁸

¹⁵⁴ Selek, **Milli Mücadele**, s.218.

¹⁵⁵ Kutay, **Çerkez Ethem Tamamlanmış Dosya**, s.132.

¹⁵⁶ Kutay, **Çerkez Ethem Tamamlanmış Dosya**, s.138.

¹⁵⁷ Ethem, **Hatıralarım**, s.137.

¹⁵⁸ Kutay, **Çerkez Ethem Tamamlanmış Dosya**, s.135.

Çerkez Ethem'in Mustafa Kemal Paşa'ya cevabı, sağlığı imkân tanırca kendisinde isteginin bu olduğu, şeklinde olmuştur. Çerkez Ethem, Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı görüşmeden sonra akşam ağabeyi Reşit ve Diyarbakır Vekili Hacı Şükrü Beylerle görüşmeye gitmiştir. Bu görüşmeye ağabeyi Tefvik Bey'den de bir telgraf gelmiştir.

Tefvik Bey telgrafta şunları söylemiştir:

“Ben bu koşullar altında vekâleten üzerime aldığım bu görevi daha fazla sürdüremeyeceğim. Ya durumu düzeltiniz ya da cepheye gelip görevi üzerinize alınız. Güney Cephesi Kumandanlığı'nca kıtalarımız arasına gönderilen propagandacılar subay ve eratımızı bozmaya çalışıyor, sonra savuşuyorlar. Yalnız bundan sonra gelecek ve ele geçecek olan bu gibi bozguncuların yakalanarak karargâhımıza gönderilmesini kumandanlarıma bildirdim. Yargılamasız ve kayıtsız koşulsuz kendilerini idam ettireceğim.”¹⁵⁹

Çerkez Ethem rahatsız olmasına rağmen, Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı görüşme ve Tefvik Bey'den gelen telgraf sebebiyle, Kütahya'ya gitmeye karar vermiştir. Çerkez Ethem, Kütahya'ya doğru yola çıktıktan sonra ilk olarak Eskişehir'e uğramıştır. Eskişehir'e vardığında İsmet İnönü'nün karargâhta olmadığını görmüştür. Bunun üzerine Kuvâ-yi Seyyâre Vekili ve Erkan-ı Harbi Halil Bey ile görüşme sağlamış ve cephedeki mevcut durumlarla ilgili bilgi almıştır. Halil Bey'de, şuanda cephede bir değişiklik olmadığını, yalnızca Kaymakam İbrahim Bey ile ilgili şikâyetin olduğunu bildirmiştir.

Çerkez Ethem, kuvvetlerinin başına dönmesine rağmen yaşanan sıkıntılı dönem sona ermemiştir. Mustafa Kemal Paşa üç gün sonra Çerkez Ethem'e telgraf çekerek Ankara'ya dönmesini talep etmiştir.

Telgrafta Mustafa Kemal Paşa, Çerkez Ethem'e şunları söylemiştir:

“İstanbul'dan, Ankara'ya gelmek üzere yola çıktıkları bildirilen Sadrazam Ahmet İzzet Paşa heyetinin karşılanmasına, Meclis azalarından bir heyetin gönderilmesi ve bu heyet arasında da sizinle benim bulunmam, arkadaşlar tarafından uygun ve muvafık görülmüştür. Rahatsızlığınıza rağmen hususi trenle acele Ankara'ya dönmenizi bekliyorum.”¹⁶⁰

¹⁵⁹ Ethem, **Hatıralarım**, s.136.

¹⁶⁰ Ethem, **Hatıralarım**, s.139.

Çerkez Ethem, Mustafa Kemal Paşa'dan aldığı telgraf üzerine Ankara'ya dönmüştür. İstanbul Hükümeti'de Ankara ile görüşmek ve Anadolu'ya bir heyet göndermek istemiştir. Mustafa Kemal Paşa bu görüşme teklifini kabul etmiş ve buluşma yeri olarak Bilecik'i seçmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Çerkez Ethem'ide görüşmeye götürmek istemiştir. Ancak bu sırada Çerkez Ethem'in hastalığı, onun görüşmeye katılmasını engellemiştir. Tren akşam yola çıkacağı için Mustafa Kemal Paşa, Dr. Adnan Bey'den, Çerkez Ethem'i birkaç saate kadar iyi olmasını sağlayarak, yolculuğa hazır olmasını talep etmiştir. 3 Aralık 1920 tarihinde Mustafa Kemal Paşa ve yanında elli muhafız, Çerkez Ethem ve yanında on beş kişilik koruma ekibi, Ankara Tren İstasyonu'nda buluşarak, yola çıkmışlardır. Tren Eskişehir'e vardığında rahatsızlanan Çerkez Ethem, trenden inmek zorunda kalmıştır. Mustafa Kemal Paşa, yanında Çerkez Ethem olmadığı için Bilecik'e gitmeye gerek duymamıştır.

Mustafa Kemal Paşa, Eskişehir'de İsmet İnönü ile özel görüşmek istemiştir. Mustafa Kemal Paşa ile İsmet İnönü akşam yemeğinde bir görüşme yapmıştır. Bu sırada Mustafa Kemal Paşa, Çerkez Ethem'i merak etmiş ve nerede olduğunu Reşit Bey'e sormuştur. Reşit Bey, Çerkez Ethem'in hasta olduğunu, bu sebeple yemekten sonra görüşmeye gelebileceğini söylemiştir. Akşam karargâhta yapılan toplantıya Reşit Bey, Celal Bey, Kazım Bey ve Hakkı Behiç Bey katılmıştır. Çerkez Ethem rahatsızlığından dolayı toplantıya katılamamıştır. Karargâhta gerçekleştirilen toplantıda alınan ortak karar doğrultusunda Mustafa Kemal Paşa, 5 Aralık 1920'de İstanbul Heyeti ile görüşmek için tekrar Bilecik'e doğru yola çıkmıştır.

Karargâhta gerçekleştirilen toplantıda alınan bir diğer ortak kararda; Kazım Özalp ve Tevfik Bey, Çerkez Ethem ile görüşmeleri için vazifelendirerek, Kütahya'ya gönderilmesi olmuştur.

Kazım Özalp, Çerkez Ethem ile yapmış olduğu görüşmede kendisine:

“Eskişehir'e saldıracağınız, bu nedenle düşman karşısından ordunuzu çekeceğiniz şeklinde söylentilerin olduğunu”¹⁶¹ belirtmiştir.

¹⁶¹ Dinamo, **Kutsal İsyan 1**, s.306.

Çerkez Ethem'in cevabı ise:

“Eskişehir’e saldırının söz konusu olmadığını, şuan düşman karşısından askerini çekip, Yunanlılara fırsat vermenin kendisinin tenezzül edeceği bir iş olmadığını, ama Mustafa Kemal ve arkadaşlarını da artık dört başı mamur dost olarak bakamayacağını”¹⁶² şeklinde olmuştur.

Çerkez Ethem ek olarak Kuvâ-yi Seyyâre aleyhinde hazırlıklar yapıldığını dile getirerek:

“İstersem şuan Konya üzerine yürür, Refet Bey’i önüme katarak, Ankara’ya kadar giderim.” demiştir.

Çerkez Ethem bunu ifade ederek, askeri gücünü ve her şeyin farkında olduğunu belirtmiştir. Bu görüşmede gerçekleşen konuşmalar, Mustafa Kemal Paşa ve Ankara Hükümeti’nin istediği çözüm konuşmaları olmamıştır. Kazım Özalp, Kuvâ-yi Seyyâre’yi rahatsız eden durumları ortadan kaldırarak, problemi çözmeye çalışmıştır. Ancak asıl mesele, Kuvâ-yi Seyyâre’nin düzenli orduya katılmak istememesidir.

Kazım Özalp’in görüşmeler sırasında bir çözüm bulma çabaları ve Kuvâ-yi Seyyâre’yi rahatsız eden durumları ortadan kaldırmaya çalışmaları, Ankara Hükümeti’ni rahatsız etmiştir. Görüşme sonunda alınan kararlar Ankara Hükümeti’ne iletildiği gün, Kazım Özalp Grup Kumandanlığın’dan alınmıştır. Bu karar alınırken, görüşmede elde edilen sonuç kadar, Çerkez Ethem’in ve Kazım Özalp’in iki yakın arkadaş olması da etkili olmuştur.

Çerkez Ethem, Kütahya’da gerçekleşen görüşmeden sonra net bir sonuca ulaşılmadığı için Ankara Hükümeti ile olan ilişkilerinin kopmasını istememiştir. Ancak, bir yandanda doğabilecek tepkilere karşı hazırlık yapmaktadır. Çerkez Ethem’in ağabeyi Reşit Bey ise Kütahya’da gerçekleşen görüşmeden sonra Mustafa Kemal Paşa’ya, sorunların çözüldüğünü ve Garp Cephesi ile haberleşmenin yeniden sağlanmış olduğunu bildirmiştir. Garp Cephesi ile iletişim tekrar başlanmış ancak Çerkez Ethem’in tereddütleri hala devam etmiştir.

¹⁶² Ethem, **Hatıralarım**, s.147.

Çerkez Ethem, Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği telgrafta uzlaşmacı bir tutum sergileyerek, şunları söylemiştir.

“Paşam hayatınız ve mevkiiniz bendenizce son derece önemlidir. Bütün maharet ve kudretinizi gayenin elde edilmesi için sarf edelim, müşkülât çıkarmasınlar. İnsan hatasız olmaz, ikaz etsinler. Ben memleketin selameti için amir kabul ettiğimin değil, en aciz mensupların bile mütalaasına müracaat ediyorum.”¹⁶³

Çerkez Ethem aynı gün Mustafa Kemal Paşa'nın cevabını beklemeden, Demirci Mehmet Efe'ye telgraf çekmiştir. Bu telgrafta Çerkez Ethem, Demirci Mehmet'e şunları söylemiştir:

“Kardeşim, Ankara Hükümeti'nin birkaç muhteris şahsın elinde alet olduğunu sen, ben ve Yörük Ali'yi imhaya karar verdiklerini, sana memur olarak Refet Bey'i bana da Garp Cephesi'ne tayin edilen İsmet Bey'i verdiklerini, bu namussuzların hazıra konduklarını, el ele vermeleri gerektiğini, kuvvetlerinin de arasına katiyyetle ordunun vereceği kimseyi sokmamasına dikkat ister.”¹⁶⁴

Çerkez Ethem'in, Demirci Mehmet Efe'ye gönderdiği telgrafta, olayların gidişatını tahmin ettiğini ve çatışma olma ihtimalini düşündüğü görülmüştür. Bu yüzden Çerkez Ethem kişisel yazışmalarında, Ankara Hükümeti'nin anlayamayacağı şekilde, şifre kullanarak haberleştiği görülmüştür.

Mustafa Kemal Paşa, Çerkez Ethem'in yaptığı görüşmelerden ve Ankara Hükümeti'ne karşı yaptığı bütün hazırlıklardan haberi olmuştur. Bunun üzerine Reşit Bey'i yanına çağırarak, ne istediklerini sormuştur. Reşit Bey'in isteği ise cephe kumandanlarının değişmesi olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, kumandanlar değişirse yerlerine geçirilecek asker olmadığını dile getirmiştir. Bunun üzerine Reşit Bey kendisini önermiş, ancak Mustafa Kemal Paşa tarafından reddedilmiştir. Reşit Bey bunun üzerine Ankara'da bulunduğu için milletvekilleri ile görüşerek, onların desteğini almaya çalışmıştır. Bu durumdan şüphelenen Bolu Milletvekili Yusuf İzzettin Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya telgraf çekerek, görüşmek istemiştir. Görüşme Mustafa Kemal Paşa tarafından kabul edilmiştir.

¹⁶³ Nadi, *Çerkez Ethem Kuvvetleri'nin İhaneti*, s.40.

¹⁶⁴ Dinamo, *Kutsal İsyan 1*, s.309.

Mustafa Kemal Paşa toplantıda:

“Mesele sen ben kavgasından hangi tarafın üstün tutulması lazım geleceği, izzeti nefis meselesi olmadığını, önümüzde yenilip mutlaka denize dökülmesi gereken bir Yunan ordusu olduğunu, bunun için de en büyük kütesinden son erine kadar disiplinli bir orduya ihtiyaç olduğunu, Seyyar kuvvetlerinde bu durumu takdir etmesiyle ortada halledilemeyecek meselenin kalmayacağını”¹⁶⁵ belirtmiştir.

Mustafa Kemal Paşa’nın söylemlerinin üzerine Reşit Bey:

“Hala muntazam ordular yapmak gibi boş hülyalar peşinde misiniz? Hala bu Erkan-ı Harp beylerle mi gâvuru kovacağınızı zannediyorsunuz.” demiştir.

Mustafa Kemal Paşa bu sözler üzerine sinirlenerek Reşit Bey’e şu şekilde cevap vermiştir:

“Reşit Bey, ordu hakkında söylediğiniz fuzuli sözlere bir son vermek lazım. Kardeşlerinizin hizmetlerini inkar eden yok. Fakat bu demek değil ki insan iki buçuk hizmeti ile her hakikati çiğneyerek memleketin başına bela olmaya kalkar. Herkes hakkında ve haddinde kalmaya mecburdur.”

Bunun üzerine Reşit Bey tekrar söz alarak:

“Bu Anadolu Hareketi’ne iştirak ettiğimize hata etmişiz. Bu yüzden bizim yüzbinlerce liralık çiftliklerimiz, servet ve samanımız düşman tarafında kaldı. Benim ne zorum vardı da geleyim buralarda sonunda bu hale getirilecek işler için uğraşıp durayım zaten vatan ne kelimedir ki vatan namına bana İran’da birdir, Turan’da. Ben nerede olursa pekala oturabilir ve yaşayabilirim. Paşa paşa daha açık söyleyeyim ben Venizelos’la diz dize oturabilir adamım”¹⁶⁶ demiştir.

Buna karşılık Mustafa Kemal Paşa:

“Biz karşımızda Venizelos’la diz dize oturabilecek kabiliyette kimse farz ve kabul etmiyoruz. Böyle manasız sözleri bırakalım da asıl meseleye gelelim.”¹⁶⁷ cevabını vermiştir.

¹⁶⁵ Nadi, **Çerkez Ethem Kuvvetleri’nin İhaneti**, s.74.

¹⁶⁶ Nadi, **Çerkez Ethem Kuvvetleri’nin İhaneti**, s.73.

¹⁶⁷ Nadi, **Çerkez Ethem Kuvvetleri’nin İhaneti**, s.73.

Yapılan toplantıdan bir sonuç elde edilememiştir. Tekrar gerçekleşen görüşmede ise milletvekillerin kararı ile bir nasihat kurulu seçilip, Çerkez Ethem'e gönderilmesi kararı alınmıştır. Toplantıda Çerkez Ethem için 5 kişilik kurul oluşturulmuştur. Bu kurulda; Saruhan Vekili Celal Bayar, Eskişehir Vekili Eyüp Sabri Bey, Antep Vekili Kılıç Ali Bey, Karesi Vekili Vehbi Bey ve son olarak Çerkez Ethem'in ağabey'i Reşit Bey bulunmaktadır. Reşit Bey, Kazım Özalp'inde Çerkez Ethem'in yakın arkadaşı olduğu için kurul ile birlikte gelmesini talep etmiştir. Ancak Mustafa Kemal Paşa buna izin vermemiştir. Mustafa Kemal Paşa heyete, emir komuta zincirine uymaları gerektiğini ve ihtiyaçlarını komutanlıktan talep edebilecekleri belirtmiştir. Ayrıca kendi kararlarıyla herhangi bir kaynak kullanmamaları gerektiğini söylemiştir. Heyete iyi dileklerini ifade eden Mustafa Kemal Paşa, konuşmasını şu şekilde sürdürmüştür:

“Bu arkadaşlar şimdiye dek hizmet ettiler ve çalıştılar. Bu hizmetlerin değerlerini mahfuz tutmak isterim. Ordunun içinde candan çalışarak görevlerini sürdürebilirler. Herşey caiz ve herşey mümkündür. Yalnız anlaşmazlık ve düşmanlık asla işte bunu kabul edemeyiz. Haydi, göreyim sizi bu kardeşlik ve kurtuluş temelini sağlayın.”¹⁶⁸

Milletvekillerinden oluşan kurul, 23 Aralık'ta Kütahya'ya doğru yola çıkmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Çerkez Ethem'e telgraf çekerek, kendisine bir kurul gönderildiğini bildirmiştir. Kurul yola çıktıktan sonra ilk olarak Eskişehir'e gitmiştir. İsmet İnönü'nün yanına uğrayarak, kendisinin de götürmek istemişlerdir. Ancak İsmet İnönü kurul gelmeden önce Mustafa Kemal Paşa tarafından gizli bir telgraf almıştır. Bu telgrafta Mustafa Kemal Paşa, İsmet İnönü'den kurula katılmamasını istemiştir. İsmet İnönü birliklerini teftiş edeceğini ifade ederek, kurula katılamayacağını bildirmiştir.

Kurul Kütahya'ya ulaştığında, 8. ve 11. Fırka'lar Alayunt'taki tahkimatı tamamlayıp, Kütahya'ya yakın duruma gelmişlerdir. Çerkez Ethem tedirgin olmuştur ancak, her ihtimale karşı önlemlerini de almıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın alınan önlemlerden haberi olmuş ve kurula telgraf çekerek, durumu bildirmiştir. Mustafa Kemal Paşa çektiği telgrafta kurula, cephe kumandanı izni olmadan, Kuvâ-yi Seyyâre birliklerinin Gediz'de toplanması ve Pehlivan Ağa müfrezesinin Kütahya'da olmasının sebebinin sormuştur. İki tarafında uzlaşma kurulu olmasına rağmen tedbiri elden bırakmadığı açıkça görülmüştür.

¹⁶⁸ Dinamo, **Kutsal İsyan 1**, s.315.

Mustafa Kemal Paşa'nın telgrafına, kuruldan gelen cevap şu şekildedir:

“Müsterih olunuz, yanlış anlaşılacak hiçbir maksat yoktur.”

Kurul ilk günden beri uzlaşmanın başlamadan bitmesini engellemeye çalışmıştır. Ancak Mustafa Kemal Paşa, kurulun göndermiş olduğu telgrafın doğru olmadığını düşünmüştür. Kurul üyelerinin kandırıldıklarını yada tutuklanarak zorla telgraf yazdırıldığını düşünmüştür.¹⁶⁹ Ancak durum Mustafa Kemal Paşa'nın düşündüğü gibi olmamış ve kurul üyeleri, Çerkez Ethem'in sadece savunma tedbiri amaçlı olduğu düşünmüştür.

Kurul ile Çerkez Ethem arasında ilk görüşme 26-27 Aralık 1920 tarihinde gerçekleştirmiştir. Kurulun bu görüşme ile ilgili Ankara'ya çekmiş olduğu telgrafta şunlar bildirilmiştir:

“Çerkez Ethem ve Tefvik Beylerle şimdi görüştük. Orada iken arkadaşlar önünde bahis konusu olan konuşmaları tekrar ederek, usul ve inzibat dâhilinde hareket ve Büyük Millet Meclisi'nin kararlarına harfiyen riayet edilmesini söyledik. Bunun için anlaşmazlık varid olamayacağını ve işlerin tamamen bu şekilde cereyan edeceği cevabını aldık.”¹⁷⁰

Telgrafın devam eden kısmında, Çerkez Ethem'in Ankara'dan talepleri bulunmaktadır. Bu talepler telgrafta şöyle ifade edilmiştir:

“Emniyet ve itimadın fiilen teessüs ve devamı için vaziyeti bu şekle soktukları iddia edilen, Fahrettin ve Refet Beyler, Fahrettin Bey'in daima düşmana ganimet bırakmakla kumanda mevkiinin sarsıldığını ve bundan başka düşman karşısında kuvvetlerin iftirakına sebebiyet verdiğini ileri sürerek, artık başka bir yerde çalışmasına ve Refet Bey, Dâhilî'ye Vekâleti'ne dönünceye kadar şahsen tanıdıkları ve güvendikleri Kazım Bey'in, Fahrettin Bey'in yerine getirilmesine, vatanın selameti namına müsaade buyurulmasına veya Refet Bey'in Dâhiliye Vekâleti'ne dönmesinin süratlandırılmasıyla, bu takdirde herhangi tarafsız bir zatın 12. Kolordu'ya tayinini tasvip etmenizi temenni etmektedirler.”¹⁷¹

¹⁶⁹ Bayramoğlu, **Nutuk**, s.539.

¹⁷⁰ Nadi, **Çerkez Ethem Kuvvetleri'nin İhaneti**, s.87.

¹⁷¹ Nadi, **Çerkez Ethem Kuvvetleri'nin İhaneti**, s.89.

Çerkez Ethem'in telgrafta belirtilen diğer isteği ise Fahrettin Bey'in görevinden alınması ve Refet Bey'in Güney Cephesi'nden alınıp, İçişleri Bakanlığı görevine tekrar dönmesi şeklinde olmuştur. Çerkez Ethem'in asıl isteğinin cephe kumandanlarını değiştirmek olduğu için iki taraf arasında uzlaşmanın sağlanabileceğini düşünmüştür.

Çerkez Ethem'e gönderilen kurul, Mustafa Kemal Paşa'nın isteği olan, Kuvâ-yi Seyyâre birliklerinin düzenli orduya katılması için Çerkez Ethem'i ikna etme görevini yerine getirememiştir. Kurulun aldığı karar, Çerkez Ethem'inde en önemli isteği olan, cephe kumandanlarının değiştirilmesi yönünde olmuştur. Bu karar Mustafa Kemal Paşa'ya iletdikten sonra, Mustafa Kemal Paşa 27 Aralık 1920 tarihinde Batı ve Güney Komutanlıklarına çektiği telgrafta şunları söylemiştir:

“Kütahya'daki kurulun cevabı, Kuvâ-yi Seyyâre işinin artık barış yoluyla ve siyaseten çözümünün mümkün olamayacağını ispat etmiş ve sorunun kuvvet zoruyla çözülmesi gereği ortaya çıkmıştır. Bunun son safhasını şimdiden Meclis'e bildirmeye ihtiyaç yoktur. Başarı ile sonuçlandırırsak, Meclis'in yaptıklarınızı onaylayacağı kuşkusuzdur. Haklı olduğumuzu ispat edecek yeteri kadar belge ve delillerimiz mevcuttur.”¹⁷²

Çerkez Ethem, Mustafa Kemal Paşa'nın Kuvâ-yi Seyyâre hakkındaki kararını ve düzenli ordunun kendisine karşı bir hazırlık aşamasında olduğunu, Ankara'ya keşif için gönderdiği Parti Pehlivan sayesinde öğrenmiştir. Bunun üzerine Çerkez Ethem, Kütahya'da bulunan kurul üyelerini rehin alarak, Gediz'e, Kuvâ-yi Seyyâre'nin yanına göndermeyi düşünmüştür. Ancak bu kararından, elçiye zeval olmaz düşüncesi ile vazgeçmiştir.¹⁷³ Çerkez Ethem kurul ile görüşmesinde, her şeyden haberi olduğunu ve düzenli ordunun kendisine karşı hazırlık içerisinde olduğunu söylemiştir. Çerkez Ethem, ağabeyi Reşit Bey'e dahi haber vermeden Meclis Riyaseti'ne ağır bir telgraf çekmiştir.

Çerkez Ethem çektiği bu telgrafta şunlar ifade etmiştir:

“Bu gelişi güzel barışmalar ve tutkular ile dolu şartlar altında milletin ve memleketin savaşa katlanma gücü kalmamıştır. İstanbul'dan gelen ve tutuklandıkları duyulan barış için arabuluculuk yapan kurulun, uygun ve elverişli şartlar altında geldikleri halk arasında

¹⁷² Şener, Cemal (1982) **Çerkez Ethem Olayı**, İstanbul, Okan Yayıncılık, s.106.

¹⁷³ Ethem, **Hatıralarım**, s.151.

duyulmuş olduğuna göre bu kurulun serbest bırakılarak, barış görüşmelerinin çabuklaştırılmasını memleket çıkarları açısından uygun buluyorum.

Ankara’da toplanan Meclis’in ne biçimde toplandığını herhalde hepimiz biliyoruz. İlk yaptıkları da bu yoksul milletin sırtından kendilerine senede 3000 liradan fazla ödenek koymaları olmuştur ki, senede içlerinden yüz lirayı bir arada gören pek azdır. Şimdi bol bol dalkavukluğu huy edinmişlerdir. Gelen yüksek kurulun hemen İstanbul’a geri gönderilmesi önemle bilgilerine sunulur.”¹⁷⁴

Çerkez Ethem, Meclis Riyaseti’ne göndermiş olduğu bu telgrafın, yanlış bir davranış olduğunu kabul etmiştir. Mustafa Kemal Paşa telgrafı mecliste sesli bir şekilde okumuş ve Meclis’te dikkatlerin Çerkez Ethem’e doğru yönelmesine neden olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, Çerkez Ethem’in ihanetini, Meclis’in kararına sunmuştur. Meclis’te yapılan oylamada, Mustafa Kemal Paşa’nın kararı iki oy fark ile kabul edilmiştir. Çerkez Ethem’in ihanetini Meclis tarafından kabul edilmiş ancak son bir şans verilmesi yönünde karar alınmıştır. Meclis’te alınan karar şu şekilde ifade edilmiştir:

“Eğer Ethem ve kardeşleri kendi rızaları ile Seyyar Kuvvetlerin başında bulunmaktan vazgeçerek, bir kenarda oturmak isterse, bu şekil Hükümet’çe de kabul edilsin. Aksi takdirde memleketin ve ordunun selametinin gerektirdiği tedbirlerin alınması ve tatbiki zaruridir.”¹⁷⁵

Mustafa Kemal Paşa Meclis’te Çerkez Ethem ile ilgili alınan kararı, Batı ve Güney Cephesi Komutanlıklarına bildirilmiştir. İsmet İnönü, Çerkez Ethem hakkındaki kararı öğrendikten sonra 31 Aralık 1920 tarihinde, telgrafa kendi düşüncelerininide ekleyerek, Çerkez Ethem’e göndermiştir.

İsmet İnönü Çerkez Ethem’e gönderdiği telgrafta şunları söylemiştir:

“Ordunun kurşun atamayacağı ve bazı birliklerin size katılacakları hakkında ihtimal aldığınız teminata inanmayınız. Hiç kimse size açık ve samimi bir kardeşlik yapmadı. İşte ben vaziyeti böyle hülasa ettikten sonra Büyük Millet Meclisi’nin teklifi veçhile biraderlerinizle beraber emin gördüğünüz, şekil ve tertiple çekilmenizi hem şerefınız ve hayatınız için hem seyyar kuvvetler mensupları için en münasip addediyorum.

¹⁷⁴ Hiçyılmaz, **Gizli Belgelerle Çerkez Ethem**, s.105.

¹⁷⁵ Sarıhan, **Çerkez Ethem’in İhaneti**, s.87.

Bugün başka bir hal çaresi kalmamıştır. Kumanda ve siyasi mücadele hayatında sırası geldiği zaman çekilmesini bilen adam, memlekette az bir zaman sonra yeniden hizmet ve fikirlerini infaz edecek bir vaziyete girer. Meşru bir surette çekilmemek için bir defa çarpışma talihini denemek gibi meşru olmayan bir harekete başvurulursa, bunun neticesinde şeref ve hizmet imkânlarının muhafazası aynı ihtimalde kalmaz.”¹⁷⁶

Çerkez Ethem telgrafı eline aldıktan sonra İsmet İnönü’ye cevap olarak şunları söylemiştir:

“Nazar değmesin, siz de hiç kusur etmediniz. Hepimizden akıllı olduğunu söylediğiniz, Reşit Bey değil midir ki, saflıkla size bu fırsatı verdi. Fakat ne yapayım ki kardeş, yoksa bana kalsaydı ne Mustafa Kemal, Millet Meclisi başkanı olurdu, ne de sen şimdi benim idamıma ferman okuyabilirdin. Ne de Ankara Millet Meclisi koridorlarındaki çeşitli kılıkta silahlıları, o Mustafa Kemal’in diktatörlüğüne işaret edebilirdi.”

Telgrafın devamını Çerkez Ethem:

“Kuvvetlerimizin 5000 veya 10.000 olması, Mustafa Kemal’in daima Kuvâ-yi Seyyâre’nin bir iki yüz kişiden meydana gelmiş olduğu iddia ve propagandasına karşıdır. Yoksa kuvvetimiz ister az olsun ister çok olsun, imanına sağlamlığına tanık Çanakkale’den Sivas’lara kadar alayları kimi kez tekbir, kimi kez gözdağı vermekle tutsak etmiş, ayaklananları bastırmış ve yola getirmiş bir kuvvettir. İki gözünü sevdiğim zavallılar, eğitim ve öğretim ile 93’ten beri kazandığınız en ufak bir muharebeyi gösterebilecek durumda olsanız, bu iddianıza o kadar şaşmayacağım.” şeklinde sürdürmüştür. Çerkez Ethem, “Tarih bana az, size çok lanet edecektir.” diyerek telgrafını bitirmiştir.

Çerkez Ethem tarafından uzlaşmanın uzağında bir cevap alan İsmet İnönü, 2 Ocak 1920 tarihinde harekete geçirmiştir. Ankara Hükümeti, Çerkez Ethem’e karşı harekete geçtiği sırada Çerkez Ethem ve Kuvâ-yi Seyyâre’nin emrinde bulunan müfrezeler; 59. Piyade Alayı, Sarı Mehmet Müfrezesi, Pehlivan Ağa (Parti Pehlivan) Müfrezesi, Halil Bey Müfrezesi, Dr. Fazıl Müfrezesi (Emet Müfrezesi) ve Bolşevik Taburu.¹⁷⁷ Çerkez Ethem’in idaresi altındaki birliklerin sayısı 2326 milis, 159. Alay’ın tüm askerleri şeklindeyken, bu birliklerin elinde 6 adet makinalı tüfek ve 4 adet toptan oluşmaktadır.¹⁷⁸

¹⁷⁶ Hiçyılmaz, **Gizli Belgelerle Çerkez Ethem**, s.111.

¹⁷⁷ Şener, **Çerkez Ethem Olayı**, s.112.

¹⁷⁸ Selek, **Milli Mücadele**, s.374.

Çerkez Ethem ve Kuvâ-yi Seyyâre birliklerinin tasfiyesi için yönlendirilen askeri birlikler ise; Batı Cephesi'nden, 11. ve 61. Tümen ve Süvari Tugayı birlikleri (2000 tüfek, 500 kılıç, 29 ağır makinalı tüfek, 20 top) ve Güney Cephesi'nden, 8. ve 23. Tümen, İkışer alaylı şekilde 1. ve 2. Süvari birlikleri. Harekete geçirilen birliklerin ise askeri teçhizat sayısı 2000 tüfek, 1600 kılıç, 3 ağır makinalı tüfek ve 9 toptan oluşmaktadır.¹⁷⁹

Bu bilgilerden anlaşılacağı üzere Ankara Hükümeti Çerkez Ethem'e kendi emri altında bulunan gücünün iki katı kadar askeri birlik ve teçhizat göndermiştir. Bir yanda Yunan tehdidi, bir yanda da Ankara Hükümeti ve kuvvetlerinin olması, Çerkez Ethem'i, kendi ve kuvvetleri için bir karar vermek zorunda bırakmıştır. Emrindeki komutanları toplantıya çağırması ve durumu kendilerine izah etmiştir. Çerkez Ethem komutanlarıyla yapmış olduğu toplantıda, yanında yer almak istemeyen varsa silahlarını teslim etmek şartıyla gidebileceğini söylemiştir.¹⁸⁰

Çerkez Ethem'in bu kararı komutanlar tarafından birliklere iletilmiştir. Çerkez Ethem'in birlikleri ve ordunun içerisinde yer alan yaklaşık 2000 kişi, Çerkez Ethem'i desteklemeyerek, yanından ayrılmıştır. Çerkez Ethem'in yanından ayrılan bazı birlikler düzenli orduya katılmıştır. Yaşanılan bu durum Çerkez Ethem'i çok üzmüştür.

Çerkez Ethem, kurmay başkanı Halil Bey ile görüşmek istemiştir. Çerkez Ethem, Halil Bey ile birlikte yaşanılan bu durumu gözden geçirerek, bir karara varmıştır. Alınan karara göre Çerkez Ethem, İsmet İnönü birliklerinin saldırılarına karşı cevap verecek, Halil Bey ise Yunan Cephesi'ndeki birliklerin başında olmaya gidecekti.

Çerkez Ethem hem rahatsızlığının artması hem de yaşadığı üzüntünün etkisiyle zor bir gece geçirmiştir. Kendisinin Hatıralarım eserinde belirttiği üzere, yaşadığı üzüntüyle mide ağrılarına başka ağrılarda eklenerek, dipdiri vücudu adeta iskelet haline gelmiştir.¹⁸¹

İsmet İnönü'ye bağlı birlikler ertesi gün saldırıya başlamıştır. Saldırıda ciddi bir karşı mücadele görmeyen birlikler, 5 Ocak 1920 tarihinde Gediz'e girmiştir. Çerkez Ethem'in karargâhı üzerinde iki keşif uçağı uçmaktaydı. Keşif uçaklarından biri Yunanlılara ait iken, diğeri İsmet İnönü'ye ait keşif uçağıydı. İsmet İnönü birliklerine ait keşif uçaklarından Çerkez Ethem'in karargâhına, deste deste beyanname atılmıştır.

¹⁷⁹ Selek, **Milli Mücadele**, s.374.

¹⁸⁰ Ethem, **Hatıralarım**, s.56.

¹⁸¹ Ethem, **Hatıralarım**, s.158.

Muvazzaf Ordusu'nun imzası olan beyannamelerin içeriği, Çerkez Ethem'in birliklerine hitap etmiştir. Bu beyannamelerde şunlar yazmaktaydı:

“Onların silah bırakmaları isteniyor ve hain kardeşlerin emriyle silah arkadaşlarının kanını dökmeyiniz, bize geliniz hizmet göreceksiniz.”¹⁸²

Çerkez Ethem, İsmet İnönü ile yaşamış olduğu bu durumdan ötürü çok üzülmüştür. Bunun üzerine birde ülkenin Yunanlılar tarafından işgali söz konusu olduğu için milletvekili olan ağabeyi, Reşit Bey ile Aziz Bey'i elçisi olarak, İsmet İnönü'nün yanına göndermiştir. Reşit ve Aziz Beyler, İsmet İnönü'ye yaşanan durumların tekrar gözden geçirilerek, uzlaşma sağlanmasını ve vatanın selameti için doğru kararın alınması talebinde bulunmuşlardır. Ancak İsmet İnönü, Reşit Bey ve Aziz Bey'i, Çerkez Ethem'in elçisi olarak gördüğü için dinlememiş ve Ankara'ya göndermiştir.

Yunan tehlikesinin devam etmesi üzerine Çerkez Ethem, yaveri Sami Bey'i Yunanlılara göndererek, dört günlük ateşkes teklifinde bulunmuştur. Çerkez Ethem'in Yunanlılarla görüşmesi ilk defa bu teklif ile başlamıştır. Yunan ordusu komutanı General Maneta, Çerkez Ethem'in teklifini kabul ederek, dört günlük ateşkes süresi başlatmıştır.¹⁸³ Yunanlıların ateşkesi kabul etmelerindeki en büyük amacı, düzenli ordu ve Kuvâ-yi Seyyâre birliklerinin birbirleri ile mücadeleye girerek, her iki kuvvetinde güç kaybı yaşamasını sağlamaktır. Böylece Yunanlıların işi kolaylaşacak, hiçbir askeri müdahalede bulunmadan düşman kuvvetlerini zayıflatmış olacaklardı. Yunan kuvvetleri, Kuvâ-yi Seyyâre ve düzenli ordu arasındaki gergin ortamdan istifade edebilmek için 6 Ocak 1920 tarihinde düzenli orduya karşı harekete geçmiştir. Yunan kuvvetlerinin saldırısı üzerine İsmet İnönü, İzzettin Çalışları Çerkez Ethem kuvvetlerine karşı görevlendirmiş ve Yunan kuvvetlerini karşılamak için Gediz'den geri çekilmiştir. Alınan karara göre İzzettin Çalışlar, Çerkez Ethem karşısında zor durumda kalırsa Kütahya'ya geri çekilerek, Yunanlılar ile karşılaşan İsmet İnönü ve kuvvetlerinin arkasını sağlama alacaktır.¹⁸⁴

İsmet İnönü Yunanlılarla çarpışmak için İnönü mevkiine gitmiştir. Bunu fırsat olarak gören Çerkez Ethem, Gediz'e saldırıya geçerek, İzzettin Çalışları geri püskürtmüştür. Çerkez Ethem ertesi günde, İzzettin Çalışların birlikleri üzerine yoğun bir şekilde saldırmaya devam etmiştir. İzzettin Çalışların birlikleri, Çerkez Ethem'in saldırısı karşısında ağır bir yenilgi

¹⁸² Hiçyılmaz, **Gizli Belgelerle Çerkez Ethem**, s.56.

¹⁸³ Hiçyılmaz, **Gizli Belgelerle Çerkez Ethem**, s.56.

¹⁸⁴ Selek, **Milli Mücadele**, s.242.

almak üzereyken, Refet Bele'nin süvari kuvvetleri İzzet Çalışların birliklerinin yardımına yetişmiştir. Çerkez Ethem yardıma gelen bu kuvvetlerlede yoğun bir çatışma halinde olmuş ve Refet Bele'nin kuvvetlerininide geri püskürtmüştür. Refet Bele'nin, Çerkez Ethem'e karşı ciddi derecede muharebeye tutuşmadığıda düşünülmüştür.

Yunan kuvvetleri 9 Ocak 1921 tarihinde, Bilecik ve Bozüyük'ü işgal altına almıştır. İsmet İnönü'nü bu dönemde Çerkez Ethem kuvvetlerine karşıda mücadele verdiği için zorlu bir gün yaşamıştır. İsmet İnönü'nün düşüncesinde, Yunanlılarla burada savaşa girerek, diğer Yunan taarruzlarını bir süre uzaklaştırılmaktır. Yunan birliklerinin beklenmedik bir şekilde çekilmesiyle birlikte, İsmet İnönü tekrar Çerkez Ethem birliklerinin üzerine taarruz etme imkânı elde etmiştir. İsmet İnönü ve birlikleri Kütahya'ya geri dönene kadar, İzzettin Çalışlar ve Refet Bele'nin birlikleri, Çerkez Ethem tarafından sıkıştırılmıştır. Ancak İsmet İnönü ve birliklerinin dönmesiyle, Çerkez Ethem'in karşısında ek kuvvet birlikleri gelmiştir. Bunun üzerine Çerkez Ethem ve birlikleri Gediz'e geri çekilmek durumunda kalmıştır.

Refet Bele'nin emri altında bulunan Derviş Paşa'ya, tüm süvari birlikleri emri verilerek, Çerkez Ethem'in üzerine gitmesi istenmiştir. Derviş Paşa kendisine verilen bu vazifeyi başarılı şekilde yerine getirerek, Çerkez Ethem birliklerini zor durumda bırakmıştır. Çerkez Ethem, Gediz bölgesinde yaşanan ufak çarpışmalardan sonra Demirci bölgesine doğru geri çekilmeye başlamıştır. Zor durumda kalan Çerkez Ethem, Demirci bölgesine çekildikten sonra komutanlarını toplayarak, bir görüşme yapmıştır. Görüşmede, Refet Bele'nin saldırısına karşı Demirci mevkiinde bir müdafaa hattı kurulması fikri öne sürülmüştür. Ancak Çerkez Ethem, Gördes bölgesinin coğrafi olarak daha elverişli olduğunu düşündüğü için müdafaa hattının o bölgede kurulmasını istemiştir.

Çerkez Ethem'in aklından geçen bir diğer düşüncede Yunanlılara sığınmak olmuştur. Bu yüzden ağabeyi Reşit Bey'e ifade ettiği gibi Simav bölgesinden geçerken, Yunanlılarla bir sığınma protokolü imzalanmayı düşünmüştür. Çerkez Ethem'in bu düşüncesinin uygulanmasında ağabeyi Reşit Bey bizzat ilgilenmiştir. Çerkez Ethem'in beklediği cevap, ağabeyi Reşit Bey tarafından kendisine iletilmiştir. Yunanlılar, Çerkez Ethem'in sığınma talebini kabul etmişlerdir.

Çerkez Ethem 16 Ocak 1921’de, Demirci’den Gördes’e hareket etmiştir.¹⁸⁵ Çerkez Ethem ile birlikte hareket eden Bolşevik Taburu Komutanı Yüzbaşı İsmail Hakkı, Kütahya’ya giderek orduya katılmış ve 5 subay, 261 erden oluşan birliklerini terhis ettiğini bildirmiştir. Bu birlik Eskişehir Milliye Müdafaa Teşkilatı’nın oluşturduğu ve büyük çoğunluğu Karakeçili Aşireti’nden olan, 700 erlik milli güç olarak kurulmuştu. Teşkilat kuruluşundan itibaren Çerkez Ethem’in itaati altına verilmiş ve birlik komutanlığını Yüzbaşı İsmail Hakkı Bey yapmıştı. Yüzbaşı İsmail Bey, iyi bir asker ve gerçek anlamda bir Bolşevik’ti. Ancak daha sonra Ankara’da İstiklal Mahkemesi’nde “Bir heyeti Fesadiye Davası ve Kuvâ-yi Milliye” isimli davada yargılanarak, 1926 Ocak ayında idama mahkûm edilmiştir.¹⁸⁶

Ankara Hükümeti 17 Ocak 1921 tarihinde, Çerkez Ethem’in Gördes bölgesinde bulunduğu esnada, Simav, Demirci ve Gördes halkına bir bildiri dağıtmıştır. Ankara Hükümeti bildiride, Çerkez Ethem’in Yunanlılar ile işbirliği içerisinde olduğunu belirtmiştir. Bu durumun Türklük ve Müslümanlığın tarihinde daha önce yaşanmadığını belirtmişlerdir. Bildiride son olarak, Çerkez Ethem ve ona destek verenlerin yakalanmaları sırasında Ankara Hükümeti’ne ve orduya destek verilmesinin ulus hakkı olduğu belirtilmiştir.¹⁸⁷

Ankara Hükümeti’nin gönderdiği bu bildirideki amacı; Çerkez Ethem’e sığındığı bölgelerde halk tarafından gösterilebilecek müsamahakâr davranışların engellenmektir.

Refet Bele’nin Süvari Birlikleri Kumandanı Derviş Bey, Çerkez Ethem’e 17 Ocak 1921 tarihinde gönderdiği mektupta şunları söylemiştir:

“Ahval ve vaziyet size müsait değildir. Şerefli bir maziye ve hayata maliksiniz. Sizin için tutulacak yol şu olmalıdır. Top ve ağırlıklarınızı bize iade etmek üzere Yunan işgal mıntıkasına geçmeniz, çok muvafık olur zannederim, sizin hasmınız Refet Bey değildir. Millet Meclisi ve Hükümeti’dir. Askerlik muktezası aldığımız emri icraya mecburuz.”¹⁸⁸

¹⁸⁵ Sarıhan, **Çerkez Ethem’in İhaneti**, s.95.

¹⁸⁶ Şener, **Çerkez Ethem Olayı**, s.114.

¹⁸⁷ Hiçyılmaz, **Gizli Belgelerle Çerkez Ethem**, s.119.

¹⁸⁸ Ethem, **Hatıralarım**, s.173.

Çerkez Ethem bu mektuba cevap vermemiş ve mektupta yer alan istekleride uygulamamıştır. Ancak, yinede Ankara Hükümet'iyle barışıda göz ardı etmek istememiştir. Bu yüzden, Süvari Birlikleri Subayı Yusuf Bey'i anlaşıma görüşmeleri yapması için Refet Bele'nin yanına göndermiştir. Ancak görüşmeye giden Yusuf Bey geri dönmemiştir. Çerkez Ethem kısa bir süre bekledikten sonra beklemenin gereksiz olduğunu düşünmüştür. Bunu üzerine Çerkez Ethem, Gördes'te muhasebeci Hikmet Bey, askerlerin kalan maaşlarını ödemek için herkesi topladığı eve gitmiştir. Çerkez Ethem'in ağabeyi Tevfik Bey'de o esnada evde bulunmaktadır. Erkan-ı Harp Reisi Halil Bey, Tevfik Bey ve Çerkez Ethem evde buluştuktan sonra yanlarına 350 asker ve birkaç zabıt alarak, Yunan işgal bölgesine geçmişlerdir.¹⁸⁹ Kendine ait 50 kişilik ekip kuran Çerkez Ethem, Yunanlılara sığındıktan sonra geriye kalan birliklerine dağılma emrini vermiştir. Çerkez Ethem birliklerine dağılma emri verdiği için birliklerin önünde üç seçenek kalmıştır:

1. Türk birliklerini tercih etmek,
2. Çerkez Ethem ile birlikte Yunanlılara sığınmak,
3. Her iki tarafada geçmeyerek, kendi tercihleriyle Yunanlılarla silahlı mücadeleye devam etmektir.

Parti Pehlivan üçüncü durumu tercih eden kişi olmuştur. Ne Yunan ne de Türk tarafında kalmayı tercih etmemiştir. Atına atladığı gibi dağlara doğru yol almaya başlamadan önce Çerkez Ethem'e dönerek şunları söylemiştir:

“Efendi Ağa, biz senin maiyetine düşmanla savaşmak için girdik. Şimdi ne oluyoruz? Ben gavur tarafına geçemem. Ne hükümet tarafına ne düşman tarafına. Bir kurşun bu yana bir kurşun öbür yana ata ata bu uğurda öleceğim.”¹⁹⁰

Mustafa Kemal Paşa, Çerkez Ethem'in rahatça Yunanlıların bulundukları bölgeye geçebilmesinin sebebini, Refet Bele'nin çatışmalardaki başarısızlığından kaynaklandığını düşünmektedir. Mustafa Kemal Paşa bu durumu şöyle ifade etmiştir:

¹⁸⁹ Ethem, **Hatıralarım**, s.174.

¹⁹⁰ Dinamo, **Kutsal İsyan 1**, s.344.

“Eğer kendileri de başta olmak üzere büsbütün yok edilmekten kurtulabilmişlerse, bunu da hiç sevmedikleri Refet Paşa’ya borçlu bulunduklarını söylemeliyim. Arkadaşı savaşıırken ve yardım beklerken seyirci kalmış komutanlar, arkadaşının yenilmesine tanık olabilirse de tarihin ezeli yergisinden ve suçlamasından hiç mi hiç kurtulamazlar.”¹⁹¹

Çerkez Ethem emrindeki adamlarına dağılma emri verdikten sonra, Yunanlıların bulundukları bölgeye geçenlerin sayısı, Kuvâ-yi Seyyâre’den 700 asker ve 25 subay olduğu bilinmektedir.¹⁹² Çerkez Ethem, Yunanlılarla sığınma talebi sürerken aynı zamanda Padişah’a telgraf çekmiştir. Çerkez Ethem, Padişah’a çektiği telgrafta şunları söylemiştir:

“Şimdi Millet Meclisi’nin kararıyla saldırıya uğramış bulunuyorum. Kuvvetim yalnız savunmaya değil, saldırıya bile yetecek güçtedir. Karşımda ve yanlarımda Yunanlılar bulunduğundan nasıl bir yol tutulacağı konusunda Yunan komutanlığı ile anlaşmaya varılmış ise de yüksek onayınızın da alınmasını her bakımdan gerekli gördüm. Yüce buyruklarınızı beklemekteyim.”

Çerkez Ethem’in, Yunanlılar ve İstanbul Hükümeti ile yapmaya çalıştığı işbirliklerinden yalnız kalmak istemediği görülmektedir. Ankara Hükümeti’ne muhalif olanlar ile işbirliği yaparak kendisini korumaya çalışmıştır.

İstanbul Hükümeti İzmir’de Yunanlılara sığınan Çerkez Ethem ile iletişime geçmek için Zeki Bey’i göndermiştir. Ancak İstanbul Hükümeti, Çerkez Ethem’i Ankara Hükümeti’ne karşı koz olarak kullanmak istemiştir. Çerkez Ethem ise Anzavur Ayaklanması’nda yaşanan II. Anzavur gibi olmak istemediği için İstanbul Hükümeti’nin teklifini reddetmiştir.¹⁹³

Çerkez Ethem, kuvvetlerini dağıtmış ve kendisinin nasıl bir yol izlemesi gerektiğini düşünmekteydi. Çerkez Ethem ağabeyleri Reşit ve Tevfik Beylere çekmiş olduğu telgrafta, Yunanlılarla gerçekleştirmiş olduğu sığınma protokolünün ağır geldiğini ve bu durumu hazmedemediğini belirtmiştir. Çerkez Ethem bu sebepten dolayı ağabeylerinin arkasından gidemeyeceğini ve kendisini bağışlamalarını istemiştir. Ayrıca rahatsızlığının hafiflediğini, ancak tam olarak nereye gideceğini bilemediğini belirtmiştir.¹⁹⁴

¹⁹¹ Bayramoğlu, **Nutuk**, s.287.

¹⁹² Dinamo, **Kutsal İsyân 1**, s.346.

¹⁹³ Kutay, **Çerkez Ethem Tamamlanmış Dosya**, s.305.

¹⁹⁴ Dinamo, **Kutsal İsyân 1**, s.346.

Çerkez Ethem yanında bulunan 50 kişilik kuvvetiyle zorlu hava şartlarına rağmen Sındırgı Dağları'na doğru yola çıkmıştır. Sındırgı dağ eteklerinde genelde az nüfuslu Türkmen köyleri bulunmaktadır. Çerkez Ethem bu köylerin nüfusu az olduğu için, Yunanlıların ve Türklerin köylerle çok ilgilenmediklerini biliyordu. Çerkez Ethem'in asıl amacı zaten Manyas'a gidebilmektir. Orada bulunan karargâhına ulaştığında, daha rahat edebileceğini ve doktor bulabilme imkânı olacağını düşünmüştür. Çerkez Ethem yaklaşık 10 gün Sındırgı Dağları'nda ikamet etmiştir. 10 günün sonunda Yunan işgal bölgesi olan ve Susurluk çevresinde bulunan bir köye gitmiştir.

Çerkez Ethem, Yunan işgali altında bulunan Kuvâ-yi Seyyâre erlerini ve ağabeylerinin durumunu merak etmiştir. Yunanlılar onlara yapmış olduğu muameleyi öğrenmek için köyden bir ulak göndermiştir. Köye geri dönen ulak, erlerinin ve ağabeylerinin iyi durumda olduklarını söylemiştir. Ayrıca Çerkez Ethem, ağabeyi Tefvîk'in Yunan işgal bölgesinde kalmış olan çiftliklerinde ikamet ettiğini öğrenmiştir. Bunun üzerine Çerkez Ethem, Yunanlılar ile görüşmeye karar vermiştir. Yunanlılarda daha önceden Çerkez Ethem'in ikamet ettiği yeri öğrenmişlerdi.¹⁹⁵ Yunanlılar, süvari kaymakamları vasıtasıyla Çerkez Ethem ile iletişime geçmişlerdir. Çerkez Ethem bu görüşmede isteklerini dile getirmiştir. Efradın terhisi sağlanmasını ve eğer gerekirse hastalığının tedavisi için yurt dışına gidebilmeyi talep etmiştir.¹⁹⁶ Yunanlılar, Çerkez Ethem'in isteklerini kabul etmişlerdir. Görüşme yapıldıktan sonra Susurluk'a gitmişlerdir.

Yunanlılar, Çerkez Ethem'in ağabeyi Tefvîk Bey'ide anlaşmaya yardımcı olabilmesi için Susurluk'a getirmiştir. Çerkez Ethem ve ağabeyi Tefvîk bir gece Susurluk'ta kaldıktan sonra İzmir'e doğru yola çıkmışlardır. Trende yolculuk ettikleri kişiler, Süvari Kaymakamı Aleksandr, Tefvîk Bey'e vekâlet eden Yorgiyadis, Çerkez Ethem'in yaveri Şevket Bey ve birkaç arkadaşı olmuştur. Tren Manisa Kırkağaç İstasyonu'na geldiği vakit, trenin içine bir Yunan Başçavuş binmiştir. Trene giren Başçavuş Türkçe, Rumca ve Çerkezce hakaretler etmiştir. Bu durum üzerine Süvari Kaymakamı Aleksandr ve Yorgiyadis, Başçavuşa müdahale ederek, ateş etmesini engellemişlerdir.¹⁹⁷ Bundan kısa bir süre önce, Batı Cephesi'ndeki görevinde bütün Yunanlılarla savaşmış, onları yenilgiye uğrattırırken, şuan bir Yunan Başçavuşundan hakaret duyan Çerkez Ethem, bu hadiseye çok üzölmüştür.

¹⁹⁵ Ethem, **Hatıralarım**, s.181.

¹⁹⁶ Hiçyılmaz, **Gizli Belgelerle Çerkez Ethem** , s.57.

¹⁹⁷ Ethem, **Hatıralarım**, s.193.

Çerkez Ethem, İzmir'e vardktan sonra ilk olarak Başkumandan Papulas'ın yanına götürülmüştür. Daha sonra tedavi görmesi için Başkumandan Papulas'ın isteği doğrultusunda Kordon'da bulunan, Hollanda hastanesine götürülmüştür. Çerkez Ethem hastanede bir ay tedavi görmüştür. Hastaneden çıkan Çerkez Ethem, Yorgiyadis ile birlikte esirler karargâhına giderek, orada bulunan 170 Kuvâ-yi Seyyâre'ye bağlı erin serbest bırakılmasını sağlamıştır.

Çerkez Ethem'in, Cuma ve Pazar günleri dışarı çıkmasına ve yanında silah taşımaya izin verilmiştir.¹⁹⁸ Dışarı çıktığı zamanlarda Kordon'da dolaşırken, Yunan askerlerinin hakaretlerini duymak zorunda kalmıştır. Yunanlılara göre Çerkez Ethem, Yunan kanı içen bir Türk'tür. Çerkez Ethem anlaşma şartlarında da belirttiği gibi tedavi olmaya Avrupa'ya gitmek için Yunan Genelkurmaylığına başvurmuştur. Ancak Çerkez Ethem bu başvurusu Yunanlılar tarafından sürekli ertelenmiştir.¹⁹⁹

Çerkez Ethem'e imzalaması için Yunan makamları tarafından Türkçe evraklar getirilmiştir. Yunanlılar Çerkez Ethem'in imzalayacağı bu beyannameleri, Yunan keşif uçaklarından Türk askerlerinin üzerine atmayı planlamışlardır. Çerkez Ethem, beyannameleri en başta imzalamak istememiş olsada Yunanlıların kendisinden şüphe duymalarını engellemek için imzalamayı kabul etmiştir. Çerkez Ethem Hatırlarım eserinde de yaklaşık 80-100 tane beyanname imzaladığını söylemiştir.²⁰⁰ Çerkez Ethem'in imzaladığı beyannamede şunlar yazmaktaydı:

“Ey Türk ordusu zabıt efendileri, Yunanlılar, ellerine düşen ve kendilerine teslim olan Türk esirlerine çok iyi bakıyorlar. Vatan için niyetleri temiz olmadığı aşikâr olan Ankara Hükümeti'nin şer aleti olmamak vatan vazifesi ve insanlık gereğidir.”²⁰¹

Yunanlılara sığınan Çerkez Ethem, Yunanlıların kendisini, kendi milletine ve ordusuna karşı bir koz olarak kullanmalarına fırsat vermiştir. Bu yüzden Çerkez Ethem İzmir'e geldikten sonra, Yunanlılar tarafından birçok konuda kullanılmak istenmiştir.

¹⁹⁸ Ethem, **Hatırlarım**, s.193.

¹⁹⁹ Hiçyılmaz, **Gizli Belgelerle Çerkez Ethem**, s.58.

²⁰⁰ Ethem, **Hatırlarım**, s.200.

²⁰¹ Hiçyılmaz, **Gizli Belgelerle Çerkez Ethem**, s.58.

Çerkez Ethem'in imzaladığı beyanname hakkında, Eskişehir Milletvekili Miralay Sabık Kolordu Kumandanı Mehmet Arif Bey kitabında şunları ifade etmiştir:

“Ey Asker...

Ey Millet...

Ben sizi müdafaayı memleket için davet ve ihbar ettim. Şerre ve ihtirat-ı şahriye'ye alet olmak için değil. Ey zabitan arkadaşlar, emir kulu olmaktan sarf-ı nazar ediniz. Allah'ın kulu olunuz. Aksi halde geliyorum ha son pişmanlık faide vermez.”²⁰²

Erkan-ı Harbiye Reisi'nden Yüzbaşı Karasu, Çerkez Ethem'in kaldığı yere giderek, içerisinde para olan bir paket bırakmıştır. Yüzbaşı, General Papulas'ın Çerkez Ethem'e rahatsızlığı için Avrupa'ya gitmesine onay verdiğini ve Atina'ya gidebileceğini söylemiştir. Çerkez Ethem'e Yorgiyadis'in refakatçilik yapacağını ve isterse yanında bir kişi daha götürebileceği söylenmiştir. Çerkez Ethem yanında gelmesi için Yaveri Sami Bey'i istemiş ve ona teklif etmiştir. Sami Bey, Çerkez Ethem'in teklifi kabul etmiştir. Çerkez Ethem, Yaveri Sami Bey'den yola çıkmak için hazırlığına başlamasını istemiştir. Bu esnada General Papulas ise II. İnönü Savaşı'na hazırlık aşamasındadır ve Çerkez Ethem bunu fark etmiştir.²⁰³

Çerkez Ethem Yaveri Sami Bey ile Atina'ya doğru yola çıkmıştır. Atina'ya varan Çerkez Ethem, Atina Merkez Hastanesi'ne yatırılarak, tedavisine başlanmıştır. Çerkez Ethem'in buradaki doktoru Selanikli'dir ve İstanbul Tıbbiyesi'nden mezun olmuştur. Çerkez Ethem'in Almanya'da yada İngiltere'de tedavi olması gerektiğini söylemiştir. Yunan Hükümeti, Çerkez Ethem'e istediği kadar Yunanistan'da kalabileceğini belirtmiştir. Çerkez Ethem'in isteği ise Almanya'ya gitmektir. Çünkü bazı arkadaşlarının ve İttihat Terakki Parti'sinin bazı üyelerinin Almanya'da bulunması bu isteğindeki en önemli etken olmuştur. Ayrıca Almanya'nın I. Dünya Savaşında Türklerle müttefik olması, bu düşüncesinin altındaki nedenlerden biri olmuştur.

²⁰² Arif, Mehmet (1987) **Anadolu İhtilali**, 2. Baskı, İstanbul, Yeni İstanbul Yayınevi, s.44.

²⁰³ Ethem, **Hatıralarım**, s.200.

Çerkez Ethem, Atina’da bulunurken babası ziyaretine gelmiştir. Çerkez Ethem Yunanlılara sığındıktan sonra babası Ankara’da kalamamış ve Kayseri’ye gitmiştir. Daha sonra kendisi Çerkez Ethem’i ziyaret etmek için Mustafa Kemal’e müracaat etmiştir. Mustafa Kemal, Çerkez Ethem’in babasının isteğine “ ne arzu ediyorlarsa yerine getirilsin.” diyerek kendisini geri çevirmemiştir. Bu sayede babası Çerkez Ethem’i Atina’ya görmeye gidebilmiştir.

Çerkez Ethem kendi isteği ve Osmanlı Teşkilat-ı Mahsusa Reisi Eşref Bey’in yardımıyla Atina’dan Almanya’ya gitmiştir. Almanya’ya giden Çerkez Ethem, I. Dünya Savaşı sırasında Anadolu’da görev yapan Alman doktorlar vesilesiyle Profesör Fredenav’dan randevu alabilmiştir. Çerkez Ethem’i kontrol ederek, raporlarını inceleyen Doktor, Çerkez Ethem’in Grönvold Sanatoryumu’na yatmasına karar vermiştir.²⁰⁴

Çerkez Ethem ülkeyi terk etmiş olmasına rağmen ülkenin gündemini takip etmeye devam etmiştir. Çerkez Ethem İttihat ve Terakki’nin muhasebecisi Nihat Bey’e düzenli olarak gelen Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi’ni okuyarak, ülkedeki mevcut gelişmeleri takip etmiştir. Sakarya Meydan Muharebesi zaferini öğrenen Çerkez Ethem, artık olayların Yunanlıların aleyhine olacağını fark etmiştir.

Çerkez Ethem, Enver Paşa’ya karşı bir hayranlık içerisinde olmuştur. Sağlığına kavuştuktan sonraki isteği, Enver Paşa’nın yanında yer almaktır. Bu yüzden, Enver Paşa ile iletişim kurmak istemiştir. Ağabeyi Reşit Bey, Çerkez Ethem’e destek olmak için Enver Paşa’nın eşi Naciye Sultan ile görüşmüştür. Bu sırada Enver Paşa ise Türkistan ve Buhara’da Bolşeviklerle savaş halindedir. Ancak, Enver Paşa orada savaşırken vefat etmiştir. Bu yüzden Çerkez Ethem bu arzusunu gerçekleştirememiştir.

Lozan Barış Konferansı sırasında, Avrupalı devletlerin önerisi üzerine siyasi af çıkarılması kararlaştırılmıştır. Ancak “vatan haini” olarak kabul edilen 150 kişinin aftan yararlanamayacağı belirtilmiştir. Bu kişiler arasında Çerkez Ethem ve kardeşleride bulunmaktadır. 23 Aralık 1923 ve 16 Nisan 1924 tarihlerinde çıkarılan genel af yasası dışında kalan Çerkez Ethem ve kardeşleri, 29 Mayıs 1938 tarihinde çıkarılan af yasasından yararlanma hakkı elde etmişlerdir.

²⁰⁴ Kutay, **Çerkez Ethem Tamamlanmış Dosya**, s.326.

Çerkez Ethem'in ağabeyleri Reşit ve Tevfik Beyler bu aftan yararlanarak Anadolu'ya geri dönmüşlerdir. Ancak, ihanetle suçlanmak istemeyen Çerkez Ethem geri dönmeyi istememiştir. Çerkez Ethem'in isteği tarafsız bir mahkeme kurulup, yargılanarak, suçsuzluğunu ispat etmektir. Ancak, bu isteğinin gerçekleşmeyeceğini düşündüğü için Anadolu'ya dönmeyi reddetmiştir.²⁰⁵

3.1. Çerkez Ethem'in Ölümü

Çerkez Ethem'in Yaveri Sami Bey, onunla Almanya'da kalan isim olmuştur. Çerkez Ethem Almanya'daki arkadaşlarının yardımıyla, kendilerine pasaport ayarlamıştır. Pasaport işlemleri hallolduktan sonra Çerkez Ethem, Yaveri Sami Bey ile birlikte Mısır'a gitmiştir. Sami Bey'in Mısır'da akrabalarının olması, burayı tercih etmelerinde etkili olmuştur. Ancak Çerkez Ethem, Sami Bey'in ısrarına rağmen Mısır'da kalmayı kabul etmemiş ve Ürdün'e gitmiştir.

Ürdün'ün Kunaytira bölgesinde yaşayan Çerkezler vardır. Çerkez Ethem'in ağabeyi Reşit Bey'in de burada yaşayan yakınları vardı. Çerkez Ethem bir süre Kunaytira'da yaşayan, ağabeyi Reşit Bey'in yakınlarının yanında misafiri olarak kalmıştır. Çerkez Ethem Kunaytira'dayken, Saray Muhafız Komutanlığından Gulup Paşa, kendisiyle görüşmek istemiştir. Resmi görevi askeri müşavirlik olan Gulup Paşa'nın, Ürdün Devleti'nin asıl hâkimi olduğu da söylenmektedir. Gulup Paşa Çerkez Ethem'e, Çerkez birliklerden oluşan Ürdün Kraliyet Sarayı Hassa Kuvvetleri'nin komutanlık görevini teklif etmiştir. Ancak Çerkez Ethem, hastalığını sebep göstererek, bu teklifi kabul etmemiştir.²⁰⁶

Çerkez Ethem 1935 yılında Vehip Paşa'dan bir mektup almıştır. Mektupta Vehip Paşa Çerkez Ethem'i, Habeşistan'ı işgal etmek isteyen İtalyanlara karşı mücadeleye davet etmiştir. Çerkez Ethem, teklifi kabul ederek Vehip Paşa'ya yardıma gitmek istemiştir. Ancak doktorlar, sağlığının buna müsait olmadığını belirtmişlerdir. Bu yüzden Çerkez Ethem Vehip Paşa'ya yardıma gidememiştir.²⁰⁷

²⁰⁵ Şener, **Çerkez Ethem Olayı**, s.115.

²⁰⁶ Kutay, **Çerkez Ethem Tamamlanmış Dosya**, s. 334.

²⁰⁷ Kutay, **Çerkez Ethem Tamamlanmış Dosya**, s. 338.

Çerkez Ethem hastalığını bir türlü atlatamamış ve durumu giderek kötüleşmektedir. Çerkez Ethem, ömrünün geri kalan zamanını Amman'da bulunan yeğeni Aslan Bey'in çiftliğinde geçirmiştir. 21 Eylül 1948 yılında Amman'da vefat eden Çerkez Ethem, Şeria Nehri'nin kenarına defnedilmiştir. Öldüğü zaman 62 yaşındadır. Ağabeyleri, Tevfik Bey 20 Haziran 1946 da, Reşit Bey ise 10 Eylül 1951'de Bandırma'da vefat etmişlerdir.²⁰⁸

²⁰⁸ Kutay, **Çerkez Ethem Tamamlanmış Dosya**, s. 347.

4. SONUÇ

Çerkez Ethem'in Milli Mücadele'ye katılması, 25 Mayıs 1919 tarihinde Rauf Orbay'ın kendisine yapmış olduğu teklifle gerçekleşmiştir. Milli Mücadele'de Çerkez Ethem'den beklenen, Yunan birliklerinin ilerleyişini durdurarak, Anadolu'da filizlenen milli uyanışa zaman kazandırılması olmuştur. Yunan birliklerine güç kaybettirerek, Mustafa Kemal Paşa ve silah arkadaşlarına Milli Mücadele için önemli bir zaman kazandırmıştır.

Çerkez Ethem, kendisine bağlı milis kuvvetler oluşturmuştur. Batıda Yunanlılarla ve Anadolu'da isyanlarla mücadele ederek, görevini başarıyla yerine getirmiştir. Giderek artan başarılarla güçlenmeyede başlamıştır. Milli Mücadele'ye dâhil olduğu ilk yıl Mayıs 1919 tarihinden, Aralık 1920 yılına kadar geçen sürede, kendisine bağlı milis kuvvetleri sayesinde Batı'da mücadelede birinci güç haline gelmiştir.

Çerkez Ethem, sadece Yunanlılara karşı mücadele etmemiş, iç isyanlarda da Ankara Hükümeti'nin yanında yer almıştır. Çerkez Ethem, Yunanlılara ve iç isyanları karşı verdiği başarılı mücadeleler sayesinde Mustafa Kemal Paşa ve mebuslar tarafından ayakta alkışlanmıştır. Çerkez Ethem'in elde ettiği başarılar onu farklı düşüncelere itmıştır. Siyasi bir güç olma ihtimalini düşünmeye başlamıştır. Bu yüzden Mustafa Kemal Paşa'ya karşı nüfuz denemelerinde bulunmuştur. Ancak Çerkez Ethem, siyasi bilgi ve tecrübesinin yeterli olmadığına farkındadır. Bu yüzden Ankara'da, Mustafa Kemal Paşa'ya karşı muhalif olan Bolşeviklerle görüşmüştür. Çerkez Ethem'in Bolşevikliğe girmesi, Nazım Bey'in tavsiyesi sayesinde gerçekleşmiştir. Çerkez Ethem sosyalizm gibi siyasal, toplumsal ve ekonomik temeli olan bilgi ve deneyimine sahip olamamıştır.

Çerkez Ethem Bolşeviklikte, Mustafa Kemal Paşa'nın izin verdiği süre kadar kalabilmiştir. Çünkü Mustafa Kemal Paşa, Yeşil Ordu Cemiyeti'nin kendisi için tehlike olduğunu anladığı vakit, cemiyetin yayın organı olan Seyyare-i Yeni Dünya Gazetesi'ni denetim altına almıştır. Cemiyeti kapattırarak, Bolşevik yanlısı kişileri Türkiye Komünist Partisi'nde toplamıştır.

Mustafa Kemal Paşa ve Çerkez Ethem'in asıl karşılaştığı nokta ise düzenli ordu konusunda olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, işgal kuvvetleriyle işbirliği yapan İstanbul Hükümetine karşı, halkı örgütleyerek oluşturduğu Milli Mücadele sayesinde, Anadolu'da gücünü ve başarısını giderek arttırmıştır. Bu durum Ankara Hükümeti'nin otoritesinde

güçlenmesini sağlamıştır. Anadolu'da otoritesini güçlendiren Mustafa Kemal Paşa, birbirlerinde bağımsız hareket eden milis kuvvetlerinin düzenli orduya katılmasını istemiştir. Çerkez Ethem bunu kabul etmeyerek, kuvvetlerinin düzenli orduya katılmasını engellemiştir.

Mustafa Kemal Paşa, Çerkez Ethem'in Kütahya bölgesindeki gücünü kırmak ve bölgede Ankara Hükümeti'nin varlığını gösterebilmek için tayinler yapmıştır. Çerkez Ethem'den habersiz olarak yapılmış bu atamalar ve Kuvâ-yi Seyyâre birliklerinin yapısı gereği düzenli orduyu katılmaya sıcak bakmaması, Çerkez Ethem ile Mustafa Kemal Paşa'nın arasındaki problemi giderek arttırmıştır.

Çerkez Ethem, siyasi güç haline gelebilme düşüncesini gerçekleştirememiştir. Ancak, Kütahya'da nüfuzu sayesinde askeri bir lider haline gelmiştir. Çerkez Ethem'in Meclis'e çektiği telgraf Büyük Millet Meclisi'nde oylanarak, 2 oy farkla kabul edilmiştir. Çerkez Ethem emrinde olan 5000 kişilik kuvvet ile Ankara Hükümeti'ne karşı bağımsız kalması, Mustafa Kemal Paşa tarafından kabul edilmemiştir.

Çerkez Ethem'in üç büyük hatası olmuştur. Bu hatalardan birincisi; milli birliklerin Yunanlılara karşı kazanmış olduğu I. İnönü Zaferi sırasında, Gediz'deki milli birliklere saldırarak, onlara ikinci bir savunma cephesini açmaya mecbur bırakması olmuştur. Milli birlikler bu savaşta yenilmiş olsaydı, Çerkez Ethem Türk halkının bağımsızlık mücadelesine bir darbe vurmuş olacaktı.

Çerkez Ethem'in yapmış olduğu ikinci hata ise; Yunanlılara sığınması olmuştur. Çünkü Çerkez Ethem Yunanlılara sığınmak zorunda değildi. Parti Pehlivan gibi Yunanlılara sığınmak yerine onlara karşı mücadelesine devam edebilirdi.

Üçüncüsü hata ise; Çerkez Ethem'in Yunanlıların isteği üzerine Türk ordusunun atılacak olan beyannameleri imzalaması olmuştur. Çerkez Ethem bu olayı Hatıralarım eserinde anlatırken, hastalığının giderek artmasını ve İzmir'den ayrılması gerektiğini gerekçe göstermiştir.

Sonuç olarak Çerkez Ethem, Milli Mücadele'ye katılarak, başlangıçta Yunan ilerlemesini durdurmuş ve ülkede meydana gelen i isyanları başarıyla bastırarak Anadolu'da kurulan yeni ve düzenli Türk ordusunun teşkilatlanması için yaklaşık bir buçuk yıl gibi bir zaman kazandırmıştır. Bu sayede de Türk İstiklal Harbi'ne önemli bir katkı sağlamıştır.

KAYNAKÇA

GENELKURMAY ATASE BAŞKANLIĞI ARŞİVİ

ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:35, Gömlek No:66, Belge No: 66-1

ATASE Arşivi, Kutu No:325, Gömlek No:117, Belge No: 117-1

ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:274, Gömlek No:74, Belge No: 74-1

ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:201, Gömlek No:34, Belge No: 34-1

ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:120, Gömlek No:73, Belge No: 73-1

ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:204, Gömlek No:79, Belge No: 79-1

ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:120, Gömlek No:107, Belge No: 107-1

ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:110, Gömlek No:23, Belge No: 23-1

ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:122, Gömlek No:11, Belge No: 11-1

ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:110, Gömlek No:23, Belge No: 23-1

ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:862, Gömlek No:66, Belge No: 66-1

ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:862, Gömlek No:66, Belge No: 66-1

ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:672, Gömlek No:8, Belge No: 8-1

ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:970, Gömlek No:54, Belge No: 54-1

ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:639, Gömlek No:38, Belge No: 38-1

ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:970, Gömlek No:53, Belge No: 53-1

ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:577, Gömlek No:192, Belge No: 192-1-2

ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:672, Gömlek No:108, Belge No: 108-1

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ

B.O.A., DH-KMS., D.N.49/1, G.N.29.

B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.1, G.N.19.

B.O.A., BEO., D.N.345, G.N.286/2.

TÜRK İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

TİTE Arşivi, Katalog No: A1, Sıra No: 914, Kutu No: 20, Belge No: 12

KİTAPLAR

Acar K. (2002). *Kafkasya'da Rus İstilas ve Direniş Hareketleri*, Türkler Ansiklopedisi, C:18, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları

Acun H., Dünder A., (2013). *'Osmanlı Mutasarrıfı Çapanoğlu Mahmut Celâleddin (Celâl) Bey'in Hâtıraları'*: Ocak, A. Yaşar (Editör), Ankara, Türk Tarih Kurumu

Adıvar H. E. (1982). *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, 6. Baskı, İstanbul, Atlas Kitapevi

Akal E. (Editör) (2006). *İttihat Terakki ve Bolşevizm*, 3. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları

Akşin S. (2010). *İç Savaş ve Sevr'de Ölüm*, 1. Baskı, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları

Altay F. (2008). *10 Yıl Savaş ve Sonrası 1912-1922*, 1.Baskı, Ankara, Eylem Yayınları

Apak R. (1964). *Türk İstiklal Harbi VI. Cilt İç Ayaklanmalar (1919-1921)*, Ankara, Genelkurmay Basımevi

Arif M. (1987). *Anadolu İhtilali*, 2. Baskı, İstanbul, Yeni İstanbul Yayınevi

Arslan G. (2007). *Milli Mücadele Yıllarında Yozgat*, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Atatürk M.K. (1962a). *Nutuk*, 5. Baskı, İstanbul, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, Milli Eğitim Basımevi

- Atatürk M.K. (1962b). *Nutuk*, 5. Baskı, İstanbul, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, Milli Eğitim Basımevi
- Atatürk M.K. (1963). *Nutuk*, 7. Baskı, İstanbul, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, Milli Eğitim Basımevi.
- Atatürk M.K. (1963). *Nutuk-Söylev*, 2. Baskı, İstanbul, İnkılap Yayınları
- Avcıoğlu D. (1993). *Milli Kurtuluş Tarihi*, C.1, İstanbul, Tekin Yayınevi
- Bayar C. (1997). *'Bende Yazdım'* Milli Mücadeleye Gidiş, C.8, İstanbul, Baha Matbaası
- Bayramoğlu N. (Editör) (2015). *Nutuk*, 1. Baskı, Ankara, Ertem Basım
- Belen F. (1983). *Türk Kurtuluş Savaşı*, 1. Baskı, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları
- Cebesoy A.F. (2000). *Milli Mücadele Hâtıraları*, 1. Baskı, İstanbul, Temel Yayınları
- Cilasun E. (2004). *Baki İlk Selam Çerkez Ethem*, 1. Baskı, İstanbul, Belge Yayınları
- Dinamo H.İ. (2000). *Kutsal İsyan I*, 1. Baskı, İstanbul, Tekin Yayınevi
- Efe A. (2006). *Çerkez Ethem*, 1. Baskı, İstanbul, Simurg Yayınları.
- Ergin, A.Ş. (2008). *'Çapanoğulları Hadisesi ve Abdulkadir Bey'in Hatıraları'*, Tarih İncelemeleri Dergisi, C: 23, S:2
- Ergül T. (2010). *Antik Uygarlıkların Mirasçısı Bir Kentin Özgün Tarihi (Türkleşen Anadolu'da Sardis ve Salihli)*, 3. Baskı, Ankara, Salihli Belediyesi Kültür Yayınları
- Eroğlu H. (1977). *Türk Devrim Tarihi*, 1. Baskı, Ankara, Sanem Matbaası
- Ertuna H. (1974). *İstiklal Harbinde Ayaklanmalar*, Ankara, T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları
- Esengin, K. (1998). *Milli Mücadelede Ayaklanmalar*, 1. Baskı, İstanbul, Kumsaati Yayınları
- Ethem Ç. (1993). *Anılarım*, 1. Baskı, İstanbul, Berfin Yayınları
- Ethem Ç. (2014). *Hatıralarım*, 2. Baskı, İstanbul, Bizim Kitaplar Yayınevi

- Göztepe, T.M. (1994). *Osmanoğullarının Son Padişahı Vahidettin Mütareke Gayyasında*, 1. Baskı, İstanbul, Sebil Yayınevi
- Hiçyılmaz E. (1993). *Gizli Belgelerle Çerkez Ethem*, 1. Baskı, İstanbul, Varlık Yayınevi
- İlkin S., Tekeli İ. (1989). *Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey*, Ankara, Türk Tarih Kurumu
- Kaygusuz B.N. (2002). *Bir Roman Gibi*, 1. Baskı, İzmir, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınevi
- Kıbil M. (2018). *'Anzavur Ayaklanmaları ve Kuva-yı İnzibatiye'*, Milli Mücadele Döneminde İç İsyanlar, 2018, Ankara
- Kılağız N. (2008). *Kuvâ-yı Milliye'nin Doğuşu ve Milli Mücadeledeki Rolü*, İlk Adımdan Cumhuriyet'e Milli Mücadele Sempozyum Bildirisi, Samsun, Mavi Yayıncılık
- Koç, N. (2016). *Milli Mücadele'de Batı Anadolu'da Çıkarılan İç İsyanlar Ve Çerkez Ethem Güçleri Tarafından Bastırılması*, International Conference on Humanities and Cultural Studies
- Korkmaz C. H. (2008). *Kurtuluş Savaşı'nın İkinci Cephesi*, 1. Baskı, İstanbul, Altın Kitap Yayınevi
- Kutay C. (2004). *Çerkez Ethem Tamamlanmış Dosya*, 4. Baskı, İstanbul, Özgür Yayınları
- Lewis B. (1970). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 1. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, (Çeviren: Metin Kırıtlı)
- Miralay MA. (1987). *Anadolu İnkılâbı Milli Mücadele Anıları (1919– 1923)*, İstanbul, Arba Yayınları
- Nadi Y. (1955). *Çerkez Ethem Kuvvetleri'nin İhaneti*, 1. Baskı, İstanbul, Sel Yayınları
- Ocak A.Y. (1973). *'Milli Mücadelede Çapanoğlu İsyanı'* Türk Kültür Araştırmaları Dergisi, C.7-10
- Orbay R. (2005). *Siyasi Hatıralar*, 1. Baskı, İstanbul, Orgun Yayınevi

- Özçelik A. (1989). *Ali Fuat Cebesoy Hayatı ve Faaliyetleri*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi
- Özer K. (1964). *Kurtuluş Savaşı'nda Gönen*, 1. Baskı, Balıkesir, Türkdili Matbaası
- Özkan MA. (2019). *Milli Mücadele Döneminde Çıkan İç İsyanlar ve Bu İsyanlarda Çerkez Ethem'in Rolü (1919-1922)*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Bingöl: Bingöl Üniversitesi
- Özkaya Y. (1992). 'Kuvâ-yı Milliye' Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.8, S.24
- Öztuna Y. (1983). *Büyük Türkiye Tarihi*, C:12, İstanbul, Ötüken Yayınevi
- Sarıhan Z. (2008). *Çerkez Ethem'in İhaneti*, 4. Baskı, İstanbul, Kaynak Yayınları.
- Saydam A. (2010). *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, 2. Basım, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi
- Selcuk İ. (2004). 'Yüzbaşı Selahattin'in Romanı' Cumhuriyet Kitapları, C.2, İstanbul
- Selek S. (2002). *Millî Mücadele*, C.1, İstanbul, Özgün Yayınevi
- Selek S. (2006). *İsmet İnönü/Hatıralar*, 3. Baskı, İstanbul, Bilgi Yayınları
- Selek S. (2020). *Anadolu İhtilali*, 1. Baskı, İstanbul, Kastaş Yayınları
- Selek S. (2020). *Milli Mücadele-Ulusal Kurtuluş Savaşı*, 1. Baskı, İstanbul, Doğan Kitap Yayınları
- Şener C. (1982). *Çerkez Ethem Olayı*, İstanbul, Okan Yayıncılık
- Şener C. (2001). *Çerkez Ethem Olayı*, 4. Baskı, İstanbul, Etik Yayınları
- Taçalan N. (1998). *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken Hasan Tahsin*, 1. Baskı, İstanbul, Aksoy Yayıncılık
- Taş, N. Fahri (1987). *Milli Mücadele Döneminde Yozgat*, 1. Baskı, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları

- Turan Ş. (1967). *Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacı Muhittin Çarıklı'nın Kuvâ-yı Millîye Hatıraları 1919-1920*, 1. Baskı, Ankara, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları
- Türk İstiklal Harbi*, C. II, *Batı Cephesi*, KS. 2, Gnkur. Basımevi, Ankara, 1996
- Türk İstiklal Harbi*, C.VI, *İç Ayaklanmalar (1919 - 1921)*, Gnkur. Basımevi, Ankara, 1964
- Uğurlu N. (2007). *Çerkez Ethem Kuvvetleri Kuvayı Seyyare*, 1.Baskı, İstanbul, Örgün Yayınevi
- Ünal M. (2000). *Kurtuluş Savaşı'nda Çerkeslerin Rolü*, 1. Baskı, Ankara, Takav Matbaası
- Yetim, Fahri (2011). *Milli Mücadele Döneminde İsyanların Gölgesinde Düzce ve Çevresinde Asayiş Sorunları*, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, VII (13) s.62.
- Zürcher E.J. (2013). *Milli Mücadele'de İttihatçılık*, 8. Basım, İstanbul, İletişim Yayınları.